

S. PUFFENDORFII
DE
OFFICIO
HOMINIS
ET
CIVIS
JUXTA
LEGEM NATURALEM
LIBRI DUO.

*Editio septima, aucta Lemmatibus, quibus argu-
menti sensus, & series illustratur.*

LONDINI,
Typis M. J. Impensis JACOBI KNAPTON,
ad Coronam in Cœmeterio D. Pauli,
M. DCC. VIII.



HOMINIS
AT
GLIVIS
IUSTA
LEGEM NATURAE
LIBER D. NO.

Edidit Joannes, abbas Linnæensis, quibus rebus
vixit Joannes C. Joannis Joannis.

LONDINI
Typis M. J. Imperialis Jacobi Knapton
ad Coronam in Cancellaria D. Pauli
M. DCC. VIII.



~~ILLUSRISSIMO ATQUE~~
~~CELSISSIMO HEROI~~

DOMINO
GUSTAVO
OTTONI
STEENBOCK,

COMITI IN BOGESUND,

LIBERO BARONI IN

CHRONEBECH ET

OHRESTEEN, &c.

REGNI SUECIÆ ARCHITHA-

LASSO, ET ACADEMIÆ GO-

THORUM CAROLINÆ

CANCELLARIO, &c.

DOMINO MEO GRATIOSISSIMO.

~~ILLUSTRISIMO ATQUE~~
~~CELSISSIMO HEROI~~
ILLUSTRISIME

Atque

CELSISSIME COMES,

Domine Gratiſſime,

H Aut levis in diverſa animum
meum diſtrahebat dubitatio,
num ſatis ex decore foret,
tantillum opus tam illuſtris ſibi No-
minis auſpicia adſcitum ire. Nam
ex una parte roborem incutiebat li-
belli tenuitas, qui nullius ingenii aut
ſplendoris capax erat; quippe pri-
ma duntaxat rudimenta *Moralis Phi-*
loſophie, ex diuſiore noſtro opere
fere excerpta, complectens. Qui uti
fortaſſe aliquem præbere uſum po-
teſt primum eam ad diſciplinam gra-
dum



dum molientibus : ita si & fastigii
Tui, & mee obligationis heic ha-
benda erat ratio, ad neutram satis
adparebat attemperatus. Ex altera
parte devotissimum ILLUSTRISSI-
SIMÆ TUÆ EXCELLENTIÆ ani-
mum stimulabant privata non minus
quam publica Tua merita; ut ingrati
notam sibi vehementer pertimescen-
dam duceret, si qualemcunque occa-
sionem negligeret saltem contestandi,
quantopere Eidem foret devinctus. Ne-
que de illis jam meritis loquor, queis
per res domi forisque egregie gestas
patriam Tibi maximopere obstrictam
reddidisti, simulque Nomen Tuum im-
mortali gloriæ dudum dedicasti. Ista
pro dignitate recensere, historiæ la-
bor est; quæ dum circa gloriosissima
Nationis Tuæ facinora, & felicissime
per tot regiones circumlata arma de-
sudat, magnam Te semper tantarum
rerum partem apprehendit; Eun-
demque, ubi à bellis cessatum est, pri-
mum amplissimæ provinciæ guber-
nandæ, post totius regni tutorio
moderamini admotum, non minus

pacis artibus efflorescentem admira-
tur. Ista potius hoc loco attingere
fas fuerit, quæ in recentem hanc Aca-
demiā, in qua, invitante Optimo
Maximo REGE, fortunarum sedem
figere mihi datum fuit, ab ILLU-
STRISSIMA TUA EXCELLEN-
TIA profecta sunt. Quæ Te sapi-
entissimum juxta ac benignissimum de-
fensorem, ac summum moderatorem
nunquam pro meritis satis deprædi-
care potest, dum suis commodis ac or-
namentis inter tantam publicorum ne-
gotiorum molem citra tædium velifi-
cantem quotidie deprehendit. Enim-
vero quæ peculiariter ILLUSTRISS-
IMA TUA EXCELLENTIA in
me contulit, qua cum veneratione à
me æstimanda sunt? Aliis summa vo-
torum est, ejus fastigii Viris innotesce-
re, & probari. Ast mihi ita effusa Tua
gratia allubuit, ut eandem & in commo-
dis meis promovendis, & in assultibus
malevolorum abs me averruncandis, non
semel benignissimam expertus sim. Qui-
bus ut aliquid reponatur, cum longe
supra mensuram fortunæ meæ sit,
necessa-

necessarium tamen utique fuerit; sal-
tem submisso animi culto, & ingenua
tot beneficiorum professione defungi;
postquam id quoque summorum Vi-
rorum benignitas habet, ut grati con-
testatione animi libenter sibi satisfieri pa-
tatur. Et quia generosis mortalium
solenne est, etiam tenui sibi exhibito
cultui interpretatione pietatis dignatio-
nem ultro addere; id quoque ILLUS-
TRISSIMÆ TUÆ EXCELLENTIÆ
bonitas sperare me jubet, ut in magni-
tudinem Tuam deliquisse non videar,
si tam exiguo opusculo utar in occasio-
nem publice exprimendi erga eandem
devotissimi mei animi. Nam splendi-
dus aliquod, & quod ævum ferre queat
opus, abs me expectare longum fuerit;
præsertim cum immane quantum refri-
gerentur ingenia, si deprehendant, dum
vulgo sese laborant eripere, livorem &
inscitiam impune in se dentem exer-
cere, otii rationem non reddi. Novo
tamen vigore efflorescet animus, &
oborta tædia ejiciet, si huncce cul-
tum ab ILLUSTRISSIMA TUÆ EX-
CELLENTIA placida fronte admis-
sum

sum intellexero; simul in posterum de
gratia, & patrocinio Tuo securum me
esse jufferis. Ita DEUS O. M. ILLUS-
TRISSIMAM TUAM EXCELLEN-
TIAM, in Patriæ, Splendidissimæ Tuz
Familia, ac nostræ novellæ Reip. decus
ac emolumentum, plurimos per annos
florentem vigentemque conservet!

Illustrissima Tue Excellentie

Devotissimus

SAMUEL PUFFENDORF.

Londoni Scanorum

X. Kal. Febr. A.

M. DC. LXXIII.

LECTO.

LECTORI

BENEVOLO SALUTEM.

NI receptus plerisque eruditis mos legis propemodum vim induisset, supervacuum videri poterat circa rationem hujus scripti aliquid præfari; cum res ipsa satis loquatur, me nihil aliud egisse, quam ut tironibus præcipua JURIS NATURALIS capita brevi, &, ut arbitrator, perspicuo compendio exponerem: ne si citra cognitionem velut elementarem in diffusâ ejus disciplinæ spatia sese immiserint, copia & difficultate rerum ab initio prote-
lentur. Simul & illud publico expedire visum, ejusmodi Doctrina Morali studiosæ juventutis animos imbui, cujus usus manifestus in Vita Civili spectaretur. Et licet alias semper inglorium judicaverim, aliorum diffusiora scripta, & multo magis propria, in compendium redigere: tamen cum superiorum autoritas accederet, à cordatis vitio mihi versum iri non arbitror, quod isthoc laboris unice Juventutis utilitati dare voluerim; cujus merito tantus esse favor debet, ut in ejusdem gratiam suscepta
A opera,

PRÆFATIO.

opera, etiam ingenii & splendoris non capax, nemine indigna sit judicanda. Cæterum quin ejusmodi principia ad universam Juris disciplinam magis idonea sint, quam cujusvis Juris Civilis elementa, nemo cui sanum sinciput abnuet. Atque hæc in præsens sufficere poterant, ni quidam monuissent non abs re fore, aliqua præmittere, quæ ad indolem JURIS NATURALIS in universum intelligendam, ejusdemque limites accuratius designandos facerent. Quod eo libentius suscepi, quia hoc modo prætextus adimitur hominibus importune curiosis febriculosam suam censuram extendendi ad hancce disciplinam, quæ sæpe velut interjecta ab ipsorum provincia disjungitur. Manifestum igitur est, ex tribus velut fontibus homines cognitionem OFFICII sui, & quid in hac vita sibi tanquam honestum sit agendum, tanquam turpe omittendum, haurire; ex *Lumine rationis*, ex *Legibus civilibus*, & ex peculiari *Revelatione divini Numinis*. Ex primo fluunt Officia hominis communissima, præcipue quæ ipsum cum aliis hominibus sociabilem reddunt: ex altero Officia Hominis, quatenus peculiari & definitæ civitati subiectus degit: ex tertio Officia Hominis Christiani. Inde & Tres separatæ Disciplinæ proveniunt, quarum prima est *Juris Naturalis*, omnibus gentibus communis.

Altera

P R Æ F A T I O.

Altera *Juris Civilis* singularum civitatum quæ tam multiplex est, aut esse potest, quot numero sunt civitates, in quas genus humanum discessit: Tertia *Theologica Moralis* habetur, illi parti Theologiæ contradistincta, quibus credenda exponuntur. Singulæ harum Disciplinarum modum sua dogmata probandi adhibent, suo principio respondentem. In Jure Naturali aliquid faciendum asseritur, quia per rectam rationem idem ad socialitatem inter homines necessarium colligitur. Præceptorum *Juris Civilis* ultima ratio est, quia Legislator ita constituit. Theologus *Moralis* in eo ultimo acquiescit, quia D E U S in Scripturis Sacris ita jussit. Quemadmodum autem disciplina *Juris Civilis* Jus Naturale tanquam generalem magis disciplinam præsupponit: ita si quid Jure Civili continetur, de quo Jus Naturale silet, non ideo hoc illi repugnare censendum est. Simili modo si in Theologia Morali aliqua tradantur, ex revelatione divina profluentia, ad quæ ratio nostra jam non pertingit, quæque adeo & Jus Naturale ignorat; imperitum valde foret, ideo illam cum hac committere, aut repugnantiam aliquam istarum disciplinarum somniare. Vice versa, si quæ in disciplina *Juris Naturalis* præsupponantur ex eo quod per rationem investigari potest; illa propterea iis, quæ Sacræ Lite-

P R Æ F A T I O .

ræ super eadem re liquidius tradunt, nequaquam opponuntur, sed tanquam abstrahendo concipiuntur. Sic v. g. in disciplina Juris Naturalis, abstrahendo ab illa cognitione, quæ ex Sacra Scriptura hauritur, formatur conditio primi Hominis, utcunque in mundum projecti, quatenus sola ratiocinatio assequi potest. Ista opponere iis, quæ super eadem conditione Divinæ Literæ tradunt, hic vero est succus nigre loliginis, hæc est ærugo mera. Enimvero uti Juri quidem Civili, & Naturali, facile inter se conveniet: ita inter idem Jus Naturale & Theologiam Moralem fines regere, ac quibus potissimum partibus illa differant definire, paulo operosius videtur. Qua super re paucis sententiam meam exponam, non quidem pro autoritate Papali, ac si ab omni errore privilegio aliquo mihi cautum foret; neque qui ex somniis divinitus immissis, aut irrationabili aliquo instinctu singularis cujusdam illuminationis fiducia animetur; sed tanquam talis, cui Spartam sibi commissam pro modulo ingenii exornare cordi fit. Ita tamen, ut quemadmodum cordatos & eruditos viros meliora suggerentes lubenter audire, & citra pertinaciam prius placita emendare sum paratus; ita floccii faciam Midæ æmulos censores, rerum ad se nihil spectantium arbitria proterve involantes; totam-

P R Æ F A T I O.

totamque ardelionum nationem, cujus characterem lepidissime *Phædrus* repræsentat: *Trepide*, inquit, *concurfans, occupata in otio, gratis anhelans, multa agendo nihil agens, sibi molesta, & aliis odiosissima*. Primum igitur discrimen, quo istæ Disciplinæ invicem separantur, resultat ex diverso fonte, unde sua dogmata utraque derivat; de quo jam jam tetigimus. Ex quo consequitur; si aliqua sint, quæ Divinis Literis agere aut omittere jubeamur, quorum necessitatem tamen ratio sibi relicta perspicere nequit; illa extra Jus Naturale esse, & ad Theologiam Moralem proprie spectare. Præterea in Theologia Lex consideratur, prout innexam habet Divinam promissionem, & quandam rationem Fœderis inter D E U M & Homines. Abs qua consideratione Jus Naturale abstrahit; quippe cum ista à peculiari D E I revelatione proficiscatur, quam sola ratio invenire nequit. Illud porro discrimen longe maximum est, quod finis disciplinæ Juris Naturalis tantum ambitu hujus vitæ includatur; adeoque ea hominem formet, prout hanc vitam cum aliis sociabilem exigere debeat. Ast Theologia Moralis hominem Christianum informat, cui propositum esse debet non hanc solum vitam honeste transire; sed qui fructum pietatis post hancce vitam maxime expectat, quique adeo παλιγγενεσίαν suam in

PRÆFATIO.

cœlis habet, heic autem viatoris duntaxat aut peregrini instar gerit. Quanquam enim animus hominis non solum ardenti cum affectu immortalitati velut immineat, sui que destructionem vehementer aversetur; atque inde apud plerosque gentilium inoleverit persuasio de animæ à corpore separatæ duratione, & quod tunc bonis bene, malis male sit futurum: ejusmodi tamen circa hæc persuasio, in qua animus hominis plane & firmiter adquiescere possit, ex solo Dei verbo hauritur. Inde & Juris Naturalis scita ad forum duntaxat humanum adaptantur, quod ultra hanc vitam sese non extendit; quæ ipsa multis in partibus prave ad forum divinum adplicantur, circa quod Theologiæ maxime curæ est. Ex quo & illud fluit, ut, quia forum humanum circa externas tantum hominis actiones occupatur, ad ea autem, quæ intra pectus latitant, nec aliquem effectum aut signum foras produnt, non penetret; adeoque nec circa eadem sit sollicitum; Jus quoque Naturale magnam partem circa formandas hominis exteriores actiones versetur. Ast Theologiæ Morali non sufficit exteriores hominis mores utcunque ad decus composuisse; sed in eo maxime laborat, ut animus, ejusque motus interni ad placitum Numinis fiantur: & illas ipsas actiones improbat, quæ extrinsecus quidem recte

P R Æ F A T I O.

recte se videntur habere, ab animo tamen impuro promanant. Quæ ratio etiam videtur, quare in divinis Libris haut ita frequenter agatur de illis actionibus, quæ pœnis fori humani sunt sancitæ, aut circa quas ibidem jus dicitur; quam de illis, quæ uti *Seneca* loquitur, sunt extra publicas tabulas. Uti manifeste adparet iis, qui præcepta & virtutes ibidem inculcatas accurate inspexerit. Etsi cum & illæ ipsæ virtutes Christianæ animos hominum ad socialitatem quam maxime disponant, Theologia quoque Moralis honestatem vitæ civilis efficacissime promoveat. Uti & vice versa, si aliquem videas qui turbulentum & importunum vitæ civilis membrum se gerat; tuto judices licet, Religionem Christianam intra labra tantum ipsi hære, cor nondum penetrasse. Atque ex hisce non solum genuini limites, qui Jus Naturale, prout à nobis illud traditur, à Theologia Morali separant, manifeste puto adparent: sed etiam quod Jus Naturale nequaquam dogmatibus veræ theologiæ repugnet; sed tantum à quibusdam ejus dogmatibus, quæ per solam rationem investigari nequeunt, abstrahat. Unde & illud patet, necessarium esse, ut in disciplina Juris Naturalis homo consideretur, prout ipsius natura est corrupta, adeoque prout est animal multis pravis cupidinibus scatens. Nam

PRÆFATIO.

etſi nemo tam ſtupidus ſit, quin in ſeipſo inordinatos ac in devia tendentes affectus deprehendat: tamen niſi Divinæ Literæ præluſcerent, nemini jam conſtare poſſet, iſtam affectuum rebellionem per culpam primi hominis proveniſſe. Et conſequenter, cum Jus Naturale ad ea non abeat, quo ratio pertingere nequit; incongruum foret, idem ex natura hominis integra velle deducere. Præſertim cum & pleraque præcepta ipſius Decalogi, prout verbis negativis concepta ſunt, naturam hominis corruptam manifeſte præſupponant. Sic v. g. primum præceptum utique præſupponere videtur hominem ad idololatriam & πολυθεΐαν credendam proclivem. Si enim ponas hominem, integra adhuc natura præditum, in quo liquida DEI erat cognitio, & qui ſubinde velut familiari ejus revelatione fruebatur; non video, quomodo tali in mentem venire potuerit, aliquid ſibi fingere, quod loco veri DEI aut cum eo colere vellet; aut credere in eo Numen in eſſe, quod ipſe finxerat. Igitur huic opus non erat verbis negativis injungi, Ne deos alienos coleret: ſed ſufficiebat eidem ſimplex & affirmativum præceptum; Diliges, honorabis, & coles Deum, quem Univerſi hujus, & tuum quoque creatorem noſti. Idem circa Secundum præceptum obtinet. Nam quare negativo præcepto vetaretur Deum

PRÆFATIO.

um blasphemare, qui liquido ipsius majestatem & beneficia intelligebat, & quem nullæ pravæ cupidines agitabant, cujusque animus statu sibi à Deo assignato placide adquiescebat? Quomodo hunc tanta insania subire poterat? Quin hic affirmativo tantum præcepto monendus erat, ut nomen Dei glorificaret. Aliter tamen dicendum videtur de Tertio, ut & Quarto præcepto; quæ cum affirmativa sint, neque necessario corruptam naturam præsupponant, in utroque statu locum invenire possunt. Sed circa reliqua præcepta, proximum spectantia, res æque est manifestissima. Homini enim, qualis initio à Deo conditus erat, sufficiebat simpliciter injunxisse, ut proximum suum diligeret; ad quod & natura proclivis erat. Ast quomodo eidem poterat præcipi, ne occideret; quando nondum mors cadebat in hominem, quæ per peccatum in mundum introivit? Verum nunc negativo præcepto quam maxime opus est, ubi pro dilectione tanta odia inter homines grassantur, ut etiam magna eorum seges detur, qui ex mera invidia, aut libidine alterius fortunam invadendi, alios non innocentes solum, sed & amicos, & de ipsis bene meritos subversum ire non dubitent; & quidem ut horridum & inconsultum turbulenti animi impetum sub conscientiæ vocabulo, si diis placet, venditare non erubescant.

P R Æ F A T I O.

bescant. Sic quid opus erat expresse adulteria vetare inter eos conjuges, qui tam ardenti & sincero amore sese amplecterentur? Aut quid furta vetare intererat, cum nulla penuria foret, & nemo quid sibi proprium putaret, quo alteri prodesse posset? Aut quid necessum erat falsa testimonia interdiceret, cum nondum existerent, qui exinde famam sibi atque gloriam aucuparentur, si alterum foeda atque inficeta calumnia adspargere possent? Sic ut non inepte huc adplicaveris illud *Taciti; Vetustissimi mortalium, nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine pœna aut coërcitionibus agebant: & ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur.* Atque hæc ipsa probe intellecta viam pandere possunt ad amovendam eam dubitationem; num igitur Lex diversa fuerit in statu naturæ integræ, an vero eadem? Ubi paucis responderi potest, Summa Legis capita in utroque statu esse eadem; sed multa præcepta particularia, propter diversitatem conditionis humanæ, variare; Seu potius, eandem summam Legis per diversa, (non tamen contraria) præcepta sese explicare, prout diverso sese modo habuit homo, cui illa Lex observanda. Summam Legis Salvator noster ad duo capita redegit; Dilige DEUM, & Dilige proximum. Ad hæc capita referri potest universa Lex Naturalis, tam in integro, quam

P R Æ F A T I O.

quam in corrupto statu hominum ; (nisi quod in statu integro nullum aut modicum videatur discrimen fuisse inter Jus Naturale, & Theologiam Moralem.) Nam & socialitas, quam nos pro fundamento Juri Naturali subtravimus, commode in dilectionem proximi resolvi potest. Sed quando ad præcepta particularia descenditur, sane discrimen non leve emergit tam circa præcepta affirmativa, quam negativa. Et quidem affirmativa præcepta quod attinet, eorum non pauca jam in isthoc statu dantur, quibus in primævo statu locus non fuisse videtur: idque partim quia illa præsupponunt tale institutum, quod an in felicissimam hominum conditionem cadat, non constat; partim quia sine miseria & morte, quæ ab illo statu exulabat, non intelliguntur. V. g. Jam inter præcepta Legis Naturalis est, ne quis alterum in emtione & venditione decipiat; ne falsa ulna, mensura, aut pondere utatur; ut pecuniam creditam convento tempore restituat. Ast illud nondum ad liquidum est perductum, an si peccati expers genus humanum perstitisset, ejusmodi commercia, qualia nunc agitantur, exercenda fuerint, & an aliquis usus pecuniæ tunc futurus fuerit. Sic si tales civitates, quales nunc sunt, in statu innocentiae locum non habuerunt; locus quoque ibidem non fuit præceptis, quæ id genus civitatum, iisque contentum imperium præsupponunt. Jam quo-

P R Æ F A T I O.

quoque Jure Naturali jubemur succurrere egenis, subvenire iniqua calamitate oppressis, curam habere viduarum, orphanorumque. Atqui hæc frustra præcipiuntur iis, qui miseriæ, egestati, mortique non sunt obnoxii. Ad condonandas injurias, pacemque conciliandam pronos esse nos jam jubet Lex naturalis. Quæ frustranea est inter eos, qui in leges socialitatis non peccant. Atque id ipsum manifeste quoque perspicitur in præceptis negativis, ad Jus jam Naturale (non positivum) spectantibus. Etsi enim quodvis præceptum affirmativum virtualiter contineat interdictum omnis oppositi; (V. g. qui jubetur diligere proximum, eo ipso vetatur inferre illi omnia, quæ dilectioni repugnant:) tamen ut expressis præceptis illa sanciantur, superfluum videtur, ubi nullæ pravæ cupidines ad talia patranda propellunt. Ad quod illustrandum accommodari potest, quod Solon parricidarum poenam lege publica sancire noluit, quod tantum scelus in aliquem filium cadere non arbitraretur. Cui simile est, quod *Franc. Lopez. de Gomara, Hist. Gent. Ind. Occident. Cap. 207.* refert de populis Nicaraguæ, apud illos nullam fuisse statutam poenam in eum, qui regulum (Cacique ipsi vocant) occidisset; quod nullus, aiebant, sit subditus, qui excogitare aut patrare tam dirum facinus velit. Vereor ne putidum videatur isthæc tam aperta pluribus inculcare.

Ad

P R Æ F A T I O.

Ad tironum tamen captum hoc exempli ad-
dam. Sunt alicujus informationi commissi
duo pueri, sed dispari plane indole. Unus
modestus est, verecundusque, & magno lite-
rorum amore flagrans. Alter dissolutus,
petulans, scædas potius libidines, quam li-
bros amat. Summa officii utrique eadem,
literas addiscere. Sed peculiaria præcepta
disparia. Priori enim sufficit injunxisse, quæ
studia, quo tempore, quave ratione tractare
debeat. Alteri præter hæc acerrima sub
comminatione vetandum, ne circumcurset,
ne alea ludat, ne libros vendat, ne in exer-
citiis componendis aliena vitula aret, ne per-
græcetur, ne scorta confectetur. Eadem si
quis prioris indolis puero operose declamare
instituat, hic εὐφημεῖν ipsum jubebit, & cuivis
potius quam ista sibi canere, qui talium nul-
la cupidine tangatur. Ex quo manifestum
arbitror esse, longe aliam fore Juris Natu-
ralis faciem, si quis statum hominis integrum
velit præsupponere. Simulque, cum tam
liquido limites hujus Disciplinæ, quibus à
Theologia Morali sejungitur, designati sint;
non deteriore hancce disciplinam conditione
futuram, quam Juris prudentiam Civilem,
Medicinam, Scientiam Naturalem, aut Ma-
thesin; in quas si aliquis αὐντῶ irrumperere
audeat, sine populi suffragiis censuram sibi
vendicans, non dubitant ipsi occinere, quod
quondam Apelles Megabyzo, de arte pictoria
nescio

PRÆFATIO.

nescio quid differere aggredienti: Quæso, ajebat, tace, ne pueri, qui melidem terunt, te irrideant, loqui orsum de rebus, quas non didicisti. Sed cum bonis quidem cordatisque viris facile nobis conveniet. Malevolos autem, ineruditosque obtretractores satius fuerit invidiæ suæ excruciantos commendare; siquidem utique constat, æterna positumque lege est, ut Æthiops cutem non mutet.

ELEN-



ELENCHUS CAPITUM

LIBRI PRIMI.

I. D E actione humana.	Pag. 1.
II. De norma actionum humanarum, seu de Lege in genere.	12
III. De Lege Naturali.	19
IV. De Officio Hominis erga Deum, seu de Religione Naturali.	25
V. De Officio Hominis erga Seipsum.	32
VI. De Officio quorumlibet erga quoslibet; & primo, de non ledendis aliis.	43
VII. De agnoscenda Naturali hominum Aequalitate.	48
VIII. De Promiscuis Officiis Humanitatis.	51
IX. De Officio Paciscentium in genere.	54
X. De Officio sermocinantium.	64
XI. De Officio jurantium.	67
XII. De Officio circa acquirendum rerum dominium.	71
XIII. De Officiis, quae ex Dominio rerum per se resultant.	77
XIV. De pretio.	79
XV. De contractibus, qui pretia rerum presupponunt, & fluentibus inde officiis.	84
XVI. Quibus modis solvantur obligationes; quae ex pactis oriuntur.	92
XVII. De interpretatione.	94

ELEN-

ELENCHUS CAPITUM

LIBRI SECUNDI.

I. D E statu hominum naturali.	101
II. De Officiis conjugalibus	107
III. De Officiis parentum & liberorum.	111
IV. De Officiis dominorum & servorum.	115
V. De causa impulsiva constituenda civitatis.	118
VI. De interna civitatum structura.	121
VII. De partibus summi imperii.	126
VIII. De formis rerum publ.	128
IX. De affectionibus imperii civilis.	130
X. De modis acquirendi imperium, inprimis monarchicum.	132
XI. De Officio summorum imperantium.	135
XII. De legibus civilibus in specie.	140
XIII. De jure vita & necis.	143
XIV. De existimatione.	148
XV. De potestate summi imperii in bona civitate contenta.	151
XVI. De bello & pace.	153
XVII. De Fœderibus.	158
XVIII. De Officiis civium.	160

S. PUF.

D E
O F F I C I O
HOMINIS ET CIVIS.
LIBER PRIMUS.

C A P U T I.

De Actione Humana.

OFFICIUM nobis heic vocatur actio hominis pro ratione obligationis ad præscriptum legum recte attemperata. Ad quod intelligendum, necessarium est præmittere tum de natura Actionis humanæ, tum de Legibus in universum.

I.
Officium
qualis homi-
nis actio ?

Per *Humanam Actionem* intelligimus non quemvis motum à facultatibus hominis procedentem; sed illum duntaxat, qui provenit ac dirigitur ab iis facultatibus, quæ humano generi præ brutis Creator O. M. attribuit; nempe qui velut prælucente *Intellectu*, ac decernente *Voluntate* suscipitur.

II.
Est actio hu-
mana, non
quævis ;

Datum quippe est homini, ut non solum varias res, quæ in hoc universo occurrunt, possit cognoscere, eas inter se conferre, & harum occasione novas sibi notiones formare : sed ut etiam possit prospicere, quid acturus sit, ac ad id exsequendum sese movere, idemque ad certam normam, certumque finem conforma-

III.
Sed abintel-
ligente &
volente sus-
cepta.

re, & quid inde proventurum sit, colligere; quin & quæ peracta jam sunt, an ad regulam congruant, judicare. Sed nec omnes hominis facultates sese perpetuo, aut modo uniformi movent: verum aliquæ istarum intrinseco hominis impulsu excitantur, excitatæque temperantur, & diriguntur. Denique nec in omnia objecta promiscue homo fertur, sed quædam adpetit, quædam averfatur. Sæpe quoque licet objectum agendi adsit, motum suspendit; & pluribus objectis præsentibus unum eligit, cætera respuit.

IV.
Intellectus
hominis Of-
ficii con-
scius.

Circa facultatem ergo comprehendendi & dijudicandi res, quæ *Intellectus* vocabulo venit, id ante omnia pro certo habendum est; cuilibet homini matura ætate & mente integra tantum superesse naturalis velut luminis, ut adhibita cultura, ac debita meditatione, possit recte comprehendere saltem generalia illa præcepta & principia, quæ ad vitam hancce honeste & tranquille exigendam faciunt; simulque judicare, ista utique indoli humanæ congruere. Hoc enim nisi saltem intra sphæram fori humani admittatur, quibusvis suis delictis homines ignorantiam invincibilem obtendere possent: cum nemo in foro humano argui possit violasse regulam, quam capere supra ipsius vires est.

V.
Conscientia
recta, &
probabilis.

Intellectus hominis, quando de eo, quod agendum vel omittendum est, recte informatus fuerit, & quidem ita, ut sententiæ suæ certas & indubias rationes norit reddere, solet vocari *Conscientia Recta*. Sed ubi quis veram quidem sententiam circa agenda vel omittenda fovet, quam tamen ipse per rationes demonstrare nequeat, sed eandem ex vitæ civilis tenore, ex assuetudine, aut superiorum auctoritate hausserit, neque tamen ipsi suppetat ratio, quæ contrarium magis persuadeat, solet vocari *Conscientia Probabilis*. Qua maxima pars mortalium regitur: quippe cum paucis rerum cognoscere causas concessum sit.

VI.
Etiam du-
bia, suspen-
dens actio-
nem.

Solet tamen quibusdam non raro evenire, circa casus potissimum singulares, ut ex utraque parte sese offerant rationes; nec illi ita polleant iudicio, ut, utræ præ-



præponderent, liquido discernere queant. Id quod vocari suevit *Conscientia Dubia*. De qua hæc est regula: quamdiu in ancipiti hæret iudicium, bonum quid sit, an malum, actio erit suspendenda. Nam nondum discussa dubitatione, ad agendum sese determinare, propositum peccandi, aut saltem neglectum legis involvit.

Sæpe etiam intellectus hominis pro vero falsum apprehendit; & tunc in *Errore* versari dicitur. Qui error *Vincibilis* solet adpellari, quando quis adhibita attentione & diligentia debita cavere poterat, ne in eum incideret. *Invincibilis* autem, quando quis etiam adhibita omni diligentia, quam vitæ communis ratio fert, istum evitare non poterat. Qualis error tamen saltem inter eos, quæ rationis lumen excolere, & vitam ad honestatem componere cordi est, non circa communia vivendi præcepta, sed duntaxat circa singularia negotia incidere suevit. Nam & naturalis juris præcepta generalia plana sunt: & qui leges positivas fert, id ante omnia agere solet & debet, ut illæ subjectis innotescant. Unde citra supinam negligentiam heic error non nascitur. Sed in singularibus negotiis facile est, ut error invito & præter culpam obrepat circa objectum, aliasque actionis circumstantias.

VII.
Error vincibilis, invincibilis, quis, & in quibus?

Ubi vero simpliciter cognitio abest, vocatur *Ignorantia*. Quæ duplici modo consideratur; uno, prout ad actionem aliquid confert; altero, prout invito, aut non citra culpam, oborta fuit. Priori respectu ignorantia solet dividi in *Efficacem* & *Concomitantem*. Illa est, quæ si abfuisset, præsens actio non fuisset suscepta. Hæc est, quæ licet abfuisset, nihilominus actio suscepta fuisset. Posteriori respectu ignorantia est *Voluntaria*, vel *Involuntaria*. Illa est, quam quis vel ultro affectavit, rejectis veri cognoscendi mediis; vel debita diligentia non adhibita, obrepere sibi passus est. Hæc est, quando quis ignorat, quæ nec scire poterat, nec tenebatur. Et hæc iterum *duplex* est. Vel enim quis in præsens quidem ignorantiam exuere non potuit, ut tamen in culpa sit, quare in tali statu versetur. Vel non

VIII.
Ignorantia intellectus varia.

solum in præsens ignorantiam vincere nequit, sed & in culpa non est, quare ad talem conditionem sit devolutus.

IX.

Voluntaria
actio sponta-
nea est & li-
bera.

Altera facultas, quæ in homine præ brutis peculiariter cernitur, *Voluntas* vocatur; per quam velut intrinseco impulsu ad agendum sese homo movet, & eligit quod sibi maxime arridet; aversatur, quod sibi non convenire videtur. Habet igitur homo à voluntate, tum ut *Sponte* agat, id est, ut non per intrinsecam aliquam necessitatem ad agendum determinetur, sed actionis suæ ipse auctor sit: tum ut *Libere* agat, i. e. ut uno objecto proposito possit agere vel non agere, idemque eligere vel respuere; aut pluribus objectis propositis unum eligere, cætera respuere. Porro cum actionum humanarum quædam propter se suscipiantur, quædam quatenus ad aliud consequendum inferviunt, i. e. cum quædam rationem *Finis*, quædam *Mediorum* habeant; circa finem quidem ita voluntas versatur, ut eum cognitum primo adprobet, dein ad eundem consequendum efficaciter sese moveat, & velut ad eum tendat, vehementius aut remissius; eoque obtento adquiescat, placideque fruatur. Media autem primo probantur; tum quæ maxime idonea fuerint visa, eliguntur, ac demum usui adplicantur.

X.

Ejus ratione
homo actio-
nis auctor.

Quemadmodum autem hoc maxime nomine homo actionum suarum auctor habetur, quia ipse voluntario eas suscepit; ita circa voluntatem id cum primis observandum, ejus spontaneitatem utique asserendam esse saltem circa illas actiones, de quibus ab homine in foro humano ratio solet exigi. Ubi autem homini nihil plane spontaneitatis relinquitur, ibi non ipse homo, sed qui eidem necessitatem adfert, auctor habebitur actionis, ad quam homo invitus membraviresque suas accommodat.

XI.

Voluntas
fertur in bo-
num, idque
varium.

Porro quanquam voluntas bonum in genere semper adpetat, & malum in genere aversetur; magna tamen inter singulos homines tum adpetituum tum actionum cernitur varietas. Idque inde provenit, quod non omnia

nia bona & mala homini velut pura adpareant, sed invicem mixta, bona malis, mala bonis. Et quia diversa objecta diversas velut partes in homine peculiariter afficiunt, v. g. quædam æstimationem illam quam homo de seipso habet, quædam sensus ejus exteriores, quædam amorem sui, quo seipsum conservare studet: inde est, quod illa quidem homo adprehendat tanquam *Decora*, ista tanquam *Jucunda*, hæc tanquam *Utilia*. Et prout quodque horum validum motum homini impressit, ita eundem quoque versus se peculiariter propendere facit. Cui accedit in plerisque hominibus ad certa quædam peculiaris inclinatio, aut à certis averfatio. Hinc fit, ut circa quamlibet fere actionem sese simul offerant species bonorum & malorum, verorum aut adparentium, ad quas solide discernendas aliis major, aliis minor est perspicacia. Inde mirum non est unum ad id ferri, abs quo alter maxime abhorret.

Sed nec semper voluntas hominis circa quamlibet actionem velut in æquilibrio posita deprehenditur, sic ut inclinatio in hanc aut illam partem unice ab impulsu ejusdem intrinseco post mature perpensa omnia proveniat: sed frequentissime per extrinseca velut momenta versus unam magis quam alteram partem homo propellitur. Ut enim prætereamus communem illam mortalium in prava proclivitatem, cujus originem atque indolem alterius fori est excutere; primo voluntati singularem quandam vergentiam conciliat *peculiaris ingenii dispositio*, qua ad certum genus actionis aliqui valde proclives redduntur. Quæ non in singulis tantum hominibus, sed & integris in nationibus deprehenditur. Eam autem producere videtur cæli nos ambientis, solique genius, humorum in corporibus temperatura ex ipso semine, ætate, victu, valetudine, studiorum ratione, similibusque causis proveniens; item conformatio organorum, queis animus ad functiones suas obeundas utitur, & similia. Ubi notandum, præterquam quod homo adhibita cura temperamentum suum non parum retundere & alterare possit; quantacunque

XII.

Hæc quousque à peculiaris ingenii dispositione;

etiam vis eidem tribuatur, non tamen eousque illa valere judicanda est, ut hominem necessario in violationem legis naturalis rapiat, quousque hæc in foro humano exercetur; ubi pravæ cupidines, intra actum exteriorem subsistentes, non attenduntur. Adeoque si vel maxime natura recurat, furca licet expulsa, id tamen prohiberi potest, ne exteriores actiones vitiosas producat. Et quæ in superanda ejusmodi inclinatione occurrit difficultas, illam splendor laudis pensat, quæ heic victorem manet. Quod si autem ejusmodi stimuli animum concutiant, quos nulla ratio, quo minus erumpant, reprimere potest; via tamen est, ut citra peccatum velut depleri queant.

XIII.

A consuetudine ex frequenti actione;

Valde quoque in certas actiones voluntatem inclinat frequens ejusdem generis actionum repetitio, ex qua enata proclivitas *Consuetudo* vocatur. Per hanc quippe efficitur, ut libenter & expedite actio aliqua suscipiatur, sic ut objecto præsentem in id velut trahi animus videatur, aut idem absens vehementissime desideret. De qua id observandum: uti nulla videtur esse adfuetudo, quin eam adhibita diligentia iterum exuere possit homo; ita nulla quoque animum eousque detorquere valet, ut non exterioribus saltem actibus, in quos illa rapitur, heic & nunc cohibendis par homo sit. Et quia penes hominem fuit ejusmodi adfuetudinem contrahere, inde, utut hæc actiones faciliat, tamen neque inde bonarum actionum pretio aliquid decedit, neque pravarum malitia redditur levior. Quin uti bona adfuetudo hominis laudem, ita prava ejusdem turpitudinem intendit.

XIV.

Ab animi motibus seu affectibus;

Plurimum quoque interest, an placida tranquillitas animo constet; an vero idem peculiaribus motibus, quos *Affectus* vocant, concutiat. Circa quos illud tenendum: quantumcunque vehementes isti sint, tamen debito rationis usu hominem iisdem superiore esse posse, ipsorumque impetum saltem intra ultimum actum sistere. Cum autem affectuum alii excitentur specie boni, alii specie mali, & stimulent, vel ad acquirendum aliquod gratum,

gratum, vel declinandum molestum; naturæ humanæ congruens est, ut hos, quam illos, plus favoris aut veniæ mortales inter comitetur, eoque magis, quo infestius & intolerabilius fuerit malum, quod eos excitavit. Longè quippe tolerabilius habetur carere bono, ad naturæ conservationem non adeo necessario, quam excipere malum, ad naturæ destructionem tendens.

Denique uti dantur certi *Morbi*, qui usum rationis in perpetuum, aut ad tempus plane tollunt: ita multas apud nationes frequens est, homines sibi ultro arcescere morbi quoddam genus brevi transiens, usum rationis non parum perturbans. Quo innuimus *Ebrietatem*, ex certis potulentorum generibus, ac quibusdam fumis provenientem; quæ violento motu sanguinem ac spiritus impellit & turbat, ac ad libidinem imprimis, iram, temeritatem & enormem lætitiā homines proclives reddit; sic ut multi velut extra se per ebrietatem rapti videantur, & diversum plane genium induisse, quam quo sobrii conspiciebantur. Hæc tamen uti non semper omnem usum rationis sequestrat; ita quatenus ultro arcessita est, odium potius quam favorem actionibus per eandem susceptis conciliare apta est.

XV.

A morbis & ebrietate, inclinatur.

Porro actiones humanæ, uti *Voluntaria* solent vocari, quatenus à voluntate profisciscuntur & diriguntur; ita si quæ reluctante voluntate scienter suscipiuntur, *Invita* adpellantur, pressius sumto hocce vocabulo. Nam latius id acceptum etiam illas comprehendit, quæ per *Ignorantiam* patrantur. Invitum autem nobis hoc loco idem notat, quod *Coactum*; quando nempe quis ab extrinseco principio validiore adigitur membra sua adplicare, ita ut averfationem & dissensum suum signis ac præcipue renitentia corporis significet. Minus autem proprie *Invita* & illa dicuntur, quando incumbente graviore necessitate aliquid tanquam minus malum eligitur, & suscipitur, abs quo alias homo extra necessitatem constitutus vehementer abhorrebat. Quales actiones vulgo *Mixtas* vocant. Hæ cum spontaneis illud habent commune, quod voluntas pro præsentī statu eas

XVI.

Actio voluntaria, invita, mixta,

utique eligat tanquam minus malum. Cum invitis autem aliquatenus quoad effectum conveniunt, quod vel plane non, vel non ita graviter, uti spontaneæ, soleant agenti imputari.

XVII.
Quæ actio
homini im-
putari
queat,

Cæterum actionum humanarum, quæ ab intellectu & voluntate proficiscuntur & diriguntur, hæc est præcipua affectio, quod illæ homini possint *imputari*, seu quod homo pro earum auctore recte possit haberi, ac ad reddendam de iisdem rationem adstringi; quodque in ipsum redundant effectus, qui ex istis proveniunt. Nulla enim propior ratio est, quare alicui actio quæpiam imputari possit, quam quia ab isto sciente & volente, mediate aut immediate, profecta est; seu quia penes ipsum fuit, ut fieret vel non fieret. Hinc axiomatis primarii loco in disciplinis moralibus ad forum humanum spectantibus habetur, quod de illis actionibus rationem posci queat homo, quæ ut fiant vel non fiant, penes ipsum est. Seu, quod eodem recidit; quod quælibet actio, directionis humanæ capax, quam penes aliquem est fieri vel non fieri, ipsi queat imputari. Sic & contra nemo pro auctore ejus actionis haberi potest, quæ penes ipsum neque in se neque in sua causa fuit.

XVIII.
Actio alteri
ut alteri an
imputetur?

Ex hiis præmissis aliquot particulares formabimus propositiones, unde constet, quod cuique imputari, seu cujus actionis eventusque auctor quisque possit haberi. Primo: Actiones ab alio patratae, ut & operationes quarumvis aliarum rerum, nec non quivis eventus, non possunt alteri imputari, nisi quatenus ille potest & tenetur istas moderari. Nihil quippe est frequentius inter homines, quam ut uni commissum sit alterius actiones dirigere. Hæc igitur si actio aliqua ab altero sit patrata, circa quam ille omisit quod penes se erat; actio illa imputabitur non solum ei, qui immediate ipsam patravit, sed etiam isti, qui ex debita & possibili directione aliquid omisit. Habet tamen ea res fere suum modum finemque, sic ut illud *possibile* cum aliquo velut temperamento & moraliter sit intelligendum. Cum per quamcunque subjectionem unius sub

sub altero, subiecti tamen libertas non extinguatur, quin alterius directioni reniti, & in diversa tendere possit; nec vitæ humanæ indoles ferat, ut quis uni perpetuo velut affixus, omnes istius motus observare queat. Igitur si quis omnia fecit, quæ directionis sibi injunctæ natura ferebat, ubi nihilominus quid ab altero patratum fuit, patranti soli imputabitur. Sic postquam in animalia homines dominium exercent; quæ per illa in alterius detrimentum facta sunt, domino imputabuntur, siquidem is ex debita custodia & circumspeditione aliquid neglexit. Sic & quævis mala, quæ alteri obtingunt, imputari isti possunt, qui eorum causam & occasionem, cum posset & deberet, non subtraxit. Sic cum multarum rerum naturalium operationes promoveri aut suspendere sit penes homines; quod ab hisce commodi vel damni datum sit, istis imputabitur, quanti eorundem opera vel neglectus ad id momenti attulit. Aliquando etiam præter ordinem imputantur alicui eventus tales, qui alias supra humanam directionem sunt, quatenus intuitu certi hominis istos divinum Numen peculiariter procuravit. Extra hosce & similes casus sufficit, si de propriis actionibus rationem quis possit reddere.

Secundo: Quæcunque in quolibet homine sunt vel non sunt, quæ penes ipsum non fuit ut adessent vel non adessent; non possunt ipsi imputari, nisi quatenus per industriam naturalem defectum non supplevit, aut nativas vires non adjuvit. Sic cum perspicaciam ingenii, viresque corporis nemo sibi præstare possit; nemini quoque eo nomine imputari quid poterit, nisi quantum culturam adhibuit, aut adhibere neglexit. Sic non rustico, sed urbano atque aulico, horridi mores vitio vertuntur. Unde & valde absurdæ sunt judicandæ exprobrationes ejusmodi qualitatum, quarum causa penes nos non fuit; v. g. brevis staturæ, formæ parum felicitis, & similium.

Tertio: Quæ per ignorantiam invincibilem patrantur, imputari non possunt. Quia neque dirigere actionem

XIX.

An, cujus
causa penes
aliquem non
est?

XX.

An, quæ ex
invincibili

nem

ignorantia
patitur?

nem possumus, ubi intellectus lumen non præluceat; & præsupponitur, tale lumen sibi hominem non potuisse comparare, neque quo minus posset, in culpa fuisse. Quin & in vita communi *ad posse* moraliter accipitur pro illa facultate, solertia & circumspectione, quæ vulgo sufficere judicatur, & quæ probabilibus rationibus subnixæ fuit.

XXI.

An, quæ ex
ignorantia
legis & offi-
cii?

Quarto: Ignorantia, ut & error, circa leges & officium cuique injunctum, ab imputatione non liberat. Nam qui leges & officium alicui injungit, efficere solet & debet, ut in notitiam subjecti illæ perveniant. Et ad subjecti captum leges ac regulæ officii attemperari solent & debent; circa quas cognoscendas & retinendas quemlibet sollicitum esse oportet. Unde qui est causa ignorantie, respondere etiam tenebitur de iis actionibus, quæ ex illa ignorantia promanant.

XXII.

An, cujus
exequendæ
defuit occa-
sio?

Quinto: Cui occasio agendi citra suam culpam deest, illi non imputatur, quod non egerit. Videtur autem occasio quatuor hæcce complecti; ut objectum actionis sit in promptu; ut adsit commodus locus, ubi non possimus ab aliis impediri, aut malo aliquo multari; ut adsit opportunum tempus, quo non sint obeunda negotia magis necessaria, quodque item aliis, qui ad actionem concurrunt, sit opportunum; ut denique naturales agendi vires suppetant. Citra isthæc enim cum actio fieri nequeat, etiam absurdum fuerit, si alicui imputeretur, ad quod agendum occasio defuit. Sic medicus segnitie non potest argui, si nemo ægrotet. Sic liberalis esse non conceditur, qui ipse indiget. Sic talentum suum defodisse argui nequit, cui rite ambienti statio denegata fuit. Et cui multum datum fuit, ab eo multum repetetur. Sic non possumus simul forbere & flare.

XXIII.

An, quæ vi-
res agentis
excedit?

Sexto: Non potest quoque alicui imputari, quod non præstiterit ea, quæ vires ipsius excedunt, neque per eas prohiberi aut effici possunt. Inde vulgo impossibilium nulla esse obligatio dicitur. Addendum tamen, modo quis sua culpa vires præstandi non detriverit, aut perdi-

perdiderit. Hic enim eodem modo tractari potest, atque si vires adhuc obtineret: cum alias facilis esset via quamvis obligationem paulo laboriosiore eludendi, ultro corruptis præstandi viribus.

Septimo: Imputari quoque non possunt, quæ quis coacte patitur, aut agit. Talia enim amoliri aut defugere supra ipsius vires positum intelligitur. Cogi autem dicimur duplici modo; uno, quando alius valentior per violentiam nostræ membra ad aliquid agendum aut patiendum adplicat: altero, si potentior grave aliquod malum cominus intentet, (idque statim repræsentandi facultatem habeat,) nisi ultro nos ad aliquid faciendum moveamus, aut à faciendo abstineamus. Tunc enim, nisi expresse obligemur id, quod alteri est inferendum, nostro malo redimere; is qui eam nobis necessitatem adfert, pro auctore facinoris habebitur; nobis autem non magis factum istud imputari poterit, quam gladio aut securi cades.

Octavo: Eorum, qui rationis usu destituuntur, actiones non imputantur. Quia quid agatur, liquido dignoscere, & ad normam comparare nequeunt. Et huc spectant actiones infantum, antequam usus rationis paulo distinctius sese incipit exserere. Quod enim isti propter quasdam actiones increpantur aut verberantur, id non ideo fit, quasi in foro humano pœnam propriæ dictam meriti sint; sed per modum nudæ emendationis, & disciplinæ, ne per talia molestiam aliis facerent, aut ne pravam adfuetudinem contrahant. Sic & furiosorum, mente motorum, & delirorum actiones pro humanis non habentur, quibus quidem citra suam culpam iste morbus provenit.

Nono: Denique imputari non possunt, quæ quis in somniis agere sibi videtur; nisi quatenus talibus interdum cogitandis cum delectatione immoratus, eorum imagines animo alte impressit: etsi & hæc rarissime in foro humano attendantur. Alias enim phantasia in somno est veluti cymba sine rectore fluitans, sic ut penes hominem non sit præstare, qualia visa istæc effingat.

Circa

XXIV.
An, quæ quis
coacte pati-
tur aut agit?

XXV.
An, quæ ra-
tionis usu
destituun-
tur?

XXVI.
An, quæ in
somnia age-
re videmur?

XXVII.
Actio agenti
principali &
instrumen-
tali qui im-
putetur?

Circa imputationem autem actionum alterius, paulo distinctius observandum, quod aliquando quidem contingat, ut actio ei, qui immediate eam patravit, plane non imputetur, sed alteri, qui hoc tantum velut instrumento usus est. Sed frequentius est, ut & ei, qui actionem patravit, & alteri, qui ad eandem agendo quid vel omittendo concurrat, illa simul imputetur. Id quod fit triplici potissimum modo; vel ut alter principalis causa actionis, patrator minus principalis habeatur; vel ut uterque pari velut passu ambulet; vel ut alter minus principalis, patrator principalis causa sit. Ad primam classem pertinent, qui alterum auctoritate sua ad quid permoverunt; qui consensum requisitum adhibuerunt, citra quem alter agere non poterat; qui poterant & debebant prohibere, & non fecerunt. Ad secundam classem pertinent, qui mandant, aut ad facinus patrandum conducunt; qui adjuvant; qui receptum & defensionem præstant; qui cum opem ferre injuriam patienti possent & deberent, non fecerunt. Ad tertiam classem referuntur, qui consilium speciale dant; qui laudant & assentantur ante patratum facinus; qui exemplo suo ad peccandum accendunt, & similes.

CAPUT II.

De Norma Actionum Humanarum, seu de Lege in genere.

I.
Actiones
humanæ
norma indi-
gent.

QUIA actiones humanæ à voluntate dependent, voluntates autem singulorum non semper sibi similes, & diversorum in diversa fere tendere solent; igitur ad ordinem & decorem in genere humano constituendum necessarium fuit normam aliquam existere, ad quam istæ componerentur. Alias enim si in tanta volun-

voluntatis libertate, tantaque inclinationum & studiorum diversitate, quisque citra reflexionem ad certam normam ageret, quod ipsi in mentem veniret; non poterat non maxima confusio in genere humano existere.

Norma illa vocatur *Lex*, quæ est decretum, quo superior sibi subiectum obligat, ut ad istius præscriptum actiones suas componat.

II.
Lege scilicet;
quæ describitur.

Hæc definitio ut eo melius intelligatur, evolvendum est, quid sit obligatio; unde ea oriatur; quis obligationem recipere; & quis eandem alteri injungere queat. Vulgo igitur *Obligatio* dicitur vinculum juris, quo necessitate adstringimur alicujus rei præstandæ. Scilicet injicitur per eam quasi frænum aliquod nostræ libertati, ut, quanquam de facto voluntas in diversum tendere queat, intrinseco tamen per eandem velut sensu imbutam se deprehendat, ut, ni præscriptæ normæ conformis sit actio edita, non recte se egisse cogatur agnoscere. Adeoque si quid mali eo nomine homini eveniat, non immerito id sibi accidere judicet; cum normam, prout par erat, sequenti, istud evitasse licuerit.

III.
Obligatio, ex
Lege oriunda, quid?

Quod autem *homo aptus sit ad recipiendam obligationem*, duplex causa est; una quidem, quia is voluntatem habet, quæ sese in diversas partes flectere, adeoque & ad normam componere potest: altera, quia homo à potestate superioris non est immunis. Nam ubi alicujus agentis vires per naturam ad uniformem agendi modum sunt alligatæ, ibi libera actio frustra expectatur: istique incassum præscribitur aliqua norma, qui eam neque intelligere, neque ad eandem sese componere potest. Si quis autem non agnoscat superiorem, eo ipso nemo existit, qui necessitatem eidem jure queat injicere. Et si maxime is in agendo certam rationem observet, & à quibusdam actionibus constanter absteat; id tamen non ex obligatione aliqua, sed ex proprio beneplacito facere intelligitur. Sequitur ergo, ut ille obligationis sit capax, qui & superiorem habet, & normam præscriptam potest cognoscere, & voluntatem habet in diversa flexilem; quæ tamen ubi norma per

IV.
Homo sua
natura est
obligationis
capax.

supe-

superiorem fuerit præscripta, sentiat se ab ipsa non recte discedere. Quali natura hominem præditum adparet.

V.
Obligatio
omnis intro-
ducitur à su-
periore.

Introducitur obligatio in animum hominis proprie à superiore, i. e. tali, cui non solum vires sunt malum aliquod repræsentandi contranitentibus; sed & cui iustæ sunt causæ, quare postulare queat, ex suo arbitrio voluntatis nostræ libertatem circumscribi. Talia enim ubi in aliquo fuerunt, postquam quid velit significavit, necessum est in animo hominis oriri metum reverentia temperatum: illum quidem ex potentia, hanc autem ex consideratione causarum, quæ etiam remoto metu allicere aliquem debebant ad istius voluntatem amplectendam. Qui enim nullam rationem allegare novit, quare mihi invito obligationem velit impingere, præter solas vires; is terrere quidem me potest, ut effugiendo majore malo ipsi tantisper parere fatius ducam; sed eo metu remoto, nihil amplius obstat, quo minus meo potius, quam illius arbitrio agam. Contra qui rationes quidem habet, quare ego ipsi parere debeam, à viribus tamen malum aliquod mihi imponendi destituitur, ejus jussa impune à me possunt negligi, ni potentior aliquis hujus auctoritatem proculcatam adsertum eat. Rationes autem, quare quis recte postulare queat, ut ab altero sibi obtemperetur, sunt; si ab isto in hunc insignia quædam bona sint profecta; si constiterit, istum & bene huic velle, & rectius, quam ipse valet, eidem prospicere posse; simulque si actu iste hujus directionem sibi vindicet; & denique si quis ultro alteri sese subjecerit, & in ipsius directionem consenserit.

VI.
Requiritur
notitia Legis
& Legisla-
toris.

Cæterum ut lex vim suam in animiseorum, quibus fertur, exferere possit, requiritur *Cognitio tum Legislatoris, tum ipsius Legis.* Nemo enim obedientiam præstare valebit, si neque cui parere debeat, neque ad quid teneatur noverit. Et Legislatoris quidem cognitio est facillima. Legum quippe naturalium eundem esse auctorem, qui Universi, ex lumine rationis constat. Nec civis ignorare potest, quis in ipsum imperium obtineat.

Leges

Leges porro naturales quomodo innotescant, paulo post exponetur. Civiles autem leges per *promulgationem* publice & perspicue factam in subjectorum notitiam perveniunt. In qua de duobus constare debet; tum quod lex eum habeat auctorem, penes quem summum in civitate est imperium; tum quæ sit legis sententia. Prius cognoscitur, si vel ipse legem sua voce promulget, vel autographo consignet; vel si id fiat per ipsius delegatos. Quorum auctoritas frustra in dubium vocatur, si constet, hoc cum munere, quod in civitate gerunt, esse conjunctum, & ipsos regulariter ad idem adhiberi: Si istæ leges in usum judiciorum deducantur; si nihil contineant, quod summo imperio derogat. Ut autem sententia legis recte percipiatur, promulgantibus incumbit, quanta fieri potest perspicuitate uti. Si quid in legibus obscurum occurrat, ejus declaratio petenda abs legislatore, aut illis, qui ad jus secundum leges dicendum publice sunt constituti.

Cujuslibet *legis perfectæ*, *duæ partes* sunt: una, per quam definitur quid sit faciendum, quidve omittendum: altera, per quam indicatur, quodnam malum sit propositum ei, qui præceptum intermittit, & interdictum facit. Nam uti propter pravitatem ingenii humani, in vitatendere amantis, supervacuum est dicere, *hoc fac*, si non facientem nil mali sit mansurum; ita absurdum est dicere *pœnas dabis*, ni causa, quæ pœnam mereatur, præcesserit. Sic igitur omnis vis legis consistit in significando eo, quid superior à nobis fieri velit, vel non velit, & quæ pœna violatoribus legis sit constituta. Vis autem obligandi, i. e. intrinsecam necessitatem adferendi, & vis cogendi, seu per pœnas ad observationem legum adigendi, proprie est in legislatore, & cui legum custodia atque executio est commissa.

Illud quod per leges alicui injungitur, debet non solum intra vires esse illius, cui leges feruntur, sed & utilitatem aliquam afferre sive illi ipsi, sive aliis. Nam uti sub comminatione pœnæ aliquid exigere velle ab aliquo, quod est & semper fuit supra ipsius vires positum,

VII.

Legis partes
duæ, præceptum &
comminatio.

VIII.

Materia Legis esse debet possibilis & utilis.

fitum, absurdum & crudele fuerit; ita supervacuum est naturalem voluntatis libertatem constringere, si nulla in quenquam utilitas inde proveniat.

IX.
Dispensare
quid? quis
possit? quâ
saute lâ?

Quamquam autem regulariter lex omnes legislato-
ris subditos complectatur, in quos materia legis qua-
drat, & quos legislator ab initio exemptos non voluit;
interdum tamen contingit, ut ab obligatione legis ali-
quis peculiariter solvatur. Id quod *dispensare* vocant.
Uti tamen dispensare ille tantum potest, cui legem
ferendi & abrogandi potestas competit; ita cavendum,
ne promiscua, & citra gravissimas causas facta dispen-
satione, auctoritas legum convellatur, & invidiæ atque
indignationi inter subiectos ansa præbeatur.

X.
Æquitas
quid, & qua-
re necessa-
ria?

A dispensatione tamen multum differt *Æquitas*, quæ
est correctio ejus, in quo lex defecit ob universalitatem;
seu dextra legis interpretatio, qua ex naturali ratione
ostenditur, casum aliquem peculiarem sub lege uni-
versali non comprehendi, eo quod alias absurdi quid
inde foret secuturum. Nam quia ob infinitam varie-
tatem omnes casus neque prævideri, neque exprimi
possunt; ideo iudices, quorum est generalia legum de-
creta ad speciales casus adplicare, debent à lege excipe-
re ejusmodi casus, quos excepturus fuerat ipse legilla-
tor, si præsens adefset, aut tales casus prævidisset.

XI.
Actio per
Legem lici-
ta, bona,
mala.

Porro à relatione & congruentia ad normam mora-
lem, actiones humanæ certas sortiuntur qualitates, &
denominationes. Et illæ quidem actiones, de quibus
in neutram partem quid disponit lex, vocantur *Licitæ*
sive *Permissæ*. Etsi quandoque in vita civili, ubi non
omnia ad vivum possunt relectari, illa etiam licita di-
cantur, in quæ pœna fori humani non est constituta,
etsi in se honestati naturali repugnent. Quæ porro acti-
ones cum lege congruunt, *Bonæ*; quæ discrepant, *Ma-
le* vocantur. Sed ut aliqua actio bona sit, necessum
est, ut ex omni parte cum lege congruat; ut mala sit,
sufficit, si in una duntaxat parte deficiat.

XII.
Justitia acti-
onis, & per-
sonæ: hæc
quæ?

Justitia autem quandoque est attributum *Actionum*,
quandoque *Personarum*. Quando *justitia personæ* tri-
buitur,

buitur, solet vulgo definiri, quod sit constans & perpetua voluntas suum cuique tribuendi. Justus quippe vir dicitur, qui iusta faciendo delectatur, qui iustitiæ studet, seu in omni re conatur facere id, quod iustum est. Injustus contra, qui negligit cuique suum tribuere, vel id non debito suo, sed præsentis commodo mensurandum existimat. Sic ut iusti hominis non paucae possint esse actiones injustæ; & vice versa. Justus quippe iusta facit propter præceptum legis, injusta non nisi per infirmitatem: injustus autem iusta facit propter pœnam legi adjunctam, injusta per animi malitiam.

Quando vero *Iustitia actionibus* tribuitur, tunc nihil aliud est, quam recta applicatio earundem ad personam. Et iusta actio; quæ ex proæresi, seu à sciente & volente applicatur ad personam, cui illa debetur. Sic ut iustitia actionum à bonitate in hoc potissimum differat, quod hæc simpliciter notet convenientiam cum lege, iustitia autem præterea involvat respectum ad eos, in quos actio exercetur. Quo nomine etiam iustitia virtus adversus alium dicitur.

XIII.
Illa quæ & quid ab eius bonitate distat?

Iustitiæ divisionem non omnes eodem modo instituunt. Receptissima est divisio in *Universalem* & *Particularem*. Illa dicitur, quando quodcunque officium exercetur erga alios, etiam quod per vim, aut intentata in foro actione exigi non poterat. Hæc autem est, quando alicui potissimum exhibentur, quæ ille suo jure postulare poterat: & hæc iterum solet dividi in *Distributivam* & *Commutativam*. Illa nititur pacto inter societatem & membra inito circa participandum pro rata damnum & lucrum. Hæc autem nititur contractu bilatere potissimum circa res & actiones in commercium venientes.

XIV.
Iustitiæ divisiones vulgares.

Cognito quid iustitia sit, facile etiam quid *Injustitia* sit colligitur. Ubi observandum, quod actio iniusta, quæ destinato ex consilio suscipitur, & per quam violatur quod alteri perfecto jure debebatur, aut quod tali jure undecunque partum is possidebat;

XV.
Injustitia, injuria, culpa, quæ?

proprie *Injuria* vocetur. Quæ triplici modo fit : vel si alicui denegetur, quod suo jure postulare poterat, (non si quid duntaxat ex humanitate aut simili virtute debebatur) ; vel si auferatur, quod suo jure, adversus auferentem valente, tenebat ; vel si malum aliquod alteri inferatur, quod inferendi potestatem non habebamus. Ad injuriam præterea requiritur destinatum consilium, & malitia ejus, qui facit. Quæ ubi abfuerit, læsio alterius *Infortunium* aut *Culpa* vocatur, gravior aut levior, prout gravis aut levis fuerit fœcórdia & negligentia, ex qua quis in alterum velut incurrit.

XVI.

Lex Divina,
humana, na-
turalis, po-
sitiva.

Lex respectu auctoris dividitur in *Divinam* & *Humanam* ; illa abs Deo, hæc ab hominibus lata est. Sed si lex consideretur, prout necessariam & universalem congruentiam cum hominibus, vel minus, habet ; dividitur in *Naturalem* & *Positivam*. Illa est, quæ cum rationali ac sociali natura hominis ita congruit, ut humano generi honesta & pacifica societas citra eandem constare nequeat. Unde & illa per rationis homini congenitæ lumen, & ex consideratione humanæ naturæ, in universum investigari & cognosci potest. Hæc est, quæ ex communi conditione humanæ naturæ haudquaquam fluit, sed abs solo legislatoris placito proficiscitur : etsi nec ipsa sua ratione, ac usu, quem certis hominibus aut peculiari societati generat, carere debeat. Est autem *Lex divina* alia *naturalis*, alia *positiva*. *Humana* autem omnis, præse accepta, *positiva* est.

CAPUT

CAPUT III.

De Lege Naturali.

QUÆNAM Legis naturalis sit indoles, quæ necessitas, & quibus eadem præceptis in isthac mortalium conditione constet, planissime perspicitur, si quis naturam & ingenium hominis penitus perscrutatus fuerit. Sicuti enim ad accuratam legum civilium cognitionem plurimum facit, statum civitatis, moresque & studia civium probe intellexisse: ita perspecto communi mortalium ingenio statuque facile patebit, quibus legibus eorundem incolumitas contineatur.

Id igitur Homo habet commune cum omnibus animantibus, quæ sensus sui inest, ut se ipso nihil habeat carius, *seipsum studeat* omnibus modis *conservare*: ut quæ bona sibi videntur, acquirere; quæ mala, repellere nitatur. Qui quidem affectus regulariter tantus est, ut reliqui omnes eidem cedant. Et quicumque hominis salutem impugnatum sit, eum non potest non iste averfari, eoque ut etiam depulso malo intentato plerumque odium & cupiditas vindictæ adhuc remaneat.

Ast in eo præ brutis Homo deteriore jam conditione videtur, quod vix ullum aliud animal tanta à nativitate *Imbecillitas* prosequatur; sic ut miraculi sit instar futurum, si quis ad maturam ætatem pervenerit, nisi aliorum hominum auxilium accedat. Cum nunc inter tot inventa humanæ necessitatis adminicula, plurium annorum sollicita informatio requiratur, ut proprio quis Marte victum & amictum sibi parare queat. Fingamus hominem, citra omnem ab aliis hominibus accedentem curam & culturam ad robustam ætatem proVectum, cui nihil sit scientiæ, nisi quod ex proprio ingenio velut ultro pullulavit, eundemque ab omni aliorum hominum ope atque con-

I.
Lex naturalis
ex natura
hominis con-
servanda.

II.
Conservati-
oni sui ante
omnia homo
studet.

III.
Ei, citra fra-
gilitatem,
minus quam
bruta, par :

sortio in solitudine destitutum. Sane vix miserabilius animal deprehendetur. Elingue nimirum ac nudum, cui nihil aliud relictum, quam herbas radicesque vel-
lere, aut sponte natos fructus legere; sitim fonte, flu-
mine, aut lacuna obvia levare; repellendis aëris in-
juriis antra subire, aut musco gramineve corpus ut-
cunque tegere; tempus tædiosissimum per otium exi-
gere; ad quemvis strepitum aut alterius animantis oc-
cursum exhorrescere; denique fame, frigore, aut per
feram bestiam demum perire. Contra, quidquid jam
commoditatum vitam humanam comitatur, id om-
ne ex mutua hominum ope redundavit. Sic ut
post Deum O. M. nihil in hoc orbe sit, ex quo ma-
jor utilitas homini provenire queat, quam ex ipso
homine.

IV.
Ob mayo-
rem alteri
nocendi pro-
clivitatem.

Isthoc tamen tam utile invicem animal non pau-
cis laborat vitiis, & non minore *Nocendi facultate*
præditum est; quæ conjunctionem cum ipso reddunt
satis ancipitem, magnamque requirunt cautionem, ne
pro bono malum quis ab illo fortiat. Jam pri-
mum major fere ad nocendum proclivitas in homi-
ne, quam in quovis brutorum deprehenditur. Nam
bruta fere cibi desiderio & Veneris efferuntur, quo-
rum utrique tamen facili negotio ipsa satisfacere pos-
sunt. Et eo desiderio sopito non temere in iras, aut
ad lædendum alios concitantur, nisi quis irritaverit.
Asthomo animal est nullo non tempore in libidinem
paratum; cujus stimulis longe frequentius vellicatur,
quam conservandæ speciei necessarium videbatur. E-
jusdem quoque venter non satiari duntaxat, sed &
titillari vult; & sæpe plura adpetit, quam natura di-
gerere valet. Vestibus ne indigerent bruta, natura
prospexit: Ast homo non ad necessitatem tantum,
sed & ad ostentationem vestiri gaudet. Multi præ-
terea affectus atque cupidines, brutis ignoti, in mor-
taliū genere deprehenduntur, ut superflua habendi
libido, avaritia, gloriæ & inter alios eminendi cupidi-
tas, invidia, æmulatio, ingeniorumque contentio. In-
dicio

dicio est, quod pleraque bella, quibus genus mortalium colliditur, ob causas gerantur brutis ignotas. Atque ista omnia stimulare homines possunt & solent, ut sibi mutuo nocere velint. Accedit in multis eximia quædam petulantia, & aliis insultandi libido; quibus cæteri, etiam modesto ingenio præditi, studio se ac suam libertatem conservandi ac tuendi, non possunt non offendi, ac ad resistendum accingi. Quandoque etiam homines ad mutuas læsiones incitat inopia, & quod præsens rerum copia cupiditatibus aut indigentia eorum non sufficiat.

Sed & maxima *Vis* inest hominibus ad *noxas mutuo inferendas*. Nam etsi neque dentibus, neque unguibus aut cornibus sint formidabiles, ut multa brutorum: tamen habilitas manus in efficacissimum nocendi instrumentum evalescere potest; & solertia ingenii astu & per insidias grassandi facultatem dat, qua aperta vi pertingere non licet. Sic ut facillimum sit, hominem homini gravissimum malorum naturalium, nempe mortem, inferre.

V.
Et maiorem
noxas mu-
tuo inferen-
di vim;

Denique & in genere humano consideranda est insignis illa *Ingeniorum varietas*, qualis in singulis brutorum speciebus non cernitur; quippe quæ consimiles fere inclinationes habent, parique affectu & appetitu ducuntur. Ast inter homines quot capita tot sensus; & suum cuique pulchrum. Nec simplici aut uniformi cupidine omnes agitantur, sed multiplici & varie inter se mixto. Imo unus & idem homo sæpe sibi dissimilis cernitur, & quod uno tempore concupivit, ab eodem alio tempore valde abhorret. Nec minor in studiis, institutis, & ad exserendum animi vigorem inclinationibus varietas, quæ jam in infinitis fere vitæ generibus conspicitur. Per quæ ne mutuo collidantur homines, sollicita temperatura & moderatione opus est.

VI.
Maiorem-
que ad mu-
tuas collisio-
nes dispositi-
onem.

Sic igitur homo jam est animal sui conservandi studiosissimum, per se egenum, sine auxilio sui similium servari impotens, ad multa commo-

VII.
Unde deducitur societas colenda necesse-
tas.

da promovenda maxime idoneum; idem tamen juxta malitiosum, petulans, & facile irritabile, ac ad noxam alteri inferendam pronum non minus quam validum. Unde colligitur, eidem ut sit salvus, *necessum esse, ut sit sociabilis*, id est, ut cum sui similibus jungatur, & adversus illos ita se gerat, ut ne isti probabilem causam accipiant eum lædendi, sed potius ejusdem commoda servare & promoverè velint.

VIII.
Huic servi-
entes Leges
sunt Leges
naturæ.

Hujus ergo Socialitatis Leges, seu quæ docent, quomodo quis sese debeat gerere, ut commodum societatis humanæ membrum existat, vocantur *Leges Naturales*.

IX.
Lex funda-
mentalis,
servandam
socialita-
tem.

His positis adparet, *Fundamentalem legem naturalem* esse hanc: Quilibet homini, quantum in se, colendam & servandam esse socialitatem. Ex quo consequitur, quia qui vult finem, vult etiam media, sine quibus finis obtineri nequit; omnia, quæ ad istam socialitatem necessario & in universum faciunt, jure naturali præcepta; quæ eandem turbant aut abrumpunt, verita intelligi. Reliqua autem præcepta sunt tantum velut subsumptiones sub hacce generali lege, quorum evidentiam lumen illud naturale hominibus insinuat.

X.
Quæ ut vim
Legis ha-
beat, sup-
ponendus
Deus.

Isthæc porro præcepta etsi manifestam habeant utilitatem, tamen ut eadem vim *Legis* obtineant, necessum est præsupponi, Deum esse, & sua providentiâ omnia regere; eundemque mortalium generi injunxisse, ut ista rationis dictamina tanquam leges, ab ipso vi congeniti luminis promulgatas, observent. Alias enim possent ea quidem fortasse observari intuitu utilitatis, sicut quæ à medicis regendæ valetudini præscribuntur; non autem tanquam leges; quippe quæ necessario ponunt superiorem, & quidem talem, qui alterius gubernationem actu suscepit.

XI.
Legis natu-
ralis Deus e-
vocatur au-
ctor.

Esse autem Deum *Legis Naturalis Auctorem*, ex ratione naturali ita demonstratur, si præcisè præsentī mortalium conditioni inhæreamus, non attendendo an primæva conditio diversa ab hac fuerit, & unde ista

ista mutatio proveniret. Cum natura hominis ita sit constituta, ut citra sociabilem vitam humanum genus incolume esse nequeat, hominisque animus notionum huc inservientium capax deprehendatur; & vero pateat, non solum genus humanum, uti alias creaturas, originem suam Deo debere; sed & eundem istud utcunque jam constitutum providentiæ suæ modamine complecti: inde consequitur, Deum velle, ut homo iis viribus, quas sibi præ brutis peculiares inesse sentit, ad naturæ suæ incolumitatem utatur, utque adeo a brutorum ex lege vita, humana vita sit distincta. Id quod cum aliter, quam servata lege naturali, obtineri nequeat; intelligitur quoque à Deo obligatum hominem ad isthanc servandam, tanquam medium non ex arbitrio hominum inventum, ac ex eorum libidine mutabile, sed expresse ab ipso Deo huic fini procurando constitutum. Qui enim obligat ad finem, censetur quoque eundem obligasse ad usurpanda media fini necessaria. Sed & socialem vitam à Deo hominibus pro imperio injunctam esse, indicio est, quod in nullo præterea animante sensus religionis, aut metus Numinis deprehendatur, qui in animali ex lege intelligi non posse videtur. Abs quo generatur tener admodum sensus in animis hominum non plane corruptorum, quo convincuntur, in legem naturalem peccando offendi illum, cui in animos hominum imperium est, & qui metuendus sit, etiam ubi ab hominibus metus non impendet.

Quod vulgo dicitur, isthanc *Legem naturæ* notam esse, id non ita capiendum videtur, quasi in animis hominum jam nascentium inhæreant actuales & distinctæ propositiones circa agenda & fugienda. Sed partim quod illa per lumen rationis investigari possit; partim quod saltem communia & præcipua capita legis naturalis ita plana & liquida sint, ut statim assensum inveniant, & ita animis inolecant, ut nunquam inde iterum deleri queant, utut forte homo impius ad sopiendas conscientiae vellicationes eorundem

XII

Ea quo sensu
dicatur esse
natura nota?

sensum plane studeat extinguere. Quo nomine etiam in Sacris Literis cordibus hominum inscripta dicitur. Inde & cum à puero ex vitæ civilis disciplina eorundem sensu imbuamur; & vero recordari non possumus id tempus, quando primum eadem hauserimus; non aliter de ea cognitione cogitamus, ac si illa nobis nascentibus jam adfuisset. Id quod cuilibet etiam circa linguam ipsi vernaculam contingit.

XIII.
Officia Legis
spectant De-
um, nosmet,
alios.

Divisio officiorum quæ ex lege naturali homini incumbunt, commodissime videtur institui *secundum obiecta*, erga quæ ista sunt exercenda. Quo intuitu illa in tres principales partes dispescuntur; quarum prima tradit, quomodo ex solo rectæ rationis dictamine quis sese debeat gerere adversus *Deum*; altera quomodo adversus *seipsum*; tertia quomodo adversus *alios homines*. Quamquam autem primario & directe ea præcepta legis naturalis, quæ ad alios homines spectant, ex socialitate, quam fundamenti loco substravimus, deriventur: tamen etiam indirecte officia hominis erga Deum tanquam Creatorem inde deduci possunt, quatenus ultimum firmamentum officiis erga alios homines à religione & meru Numinis accedit, sic ut sociabilis quoque non esset homo, ni religione foret imbutus: Et quia sola ratio in religione ulterius progredi nequit, quam quousque illa inservit promovendæ tranquillitati & socialitati hujus vitæ. Nam prout religio salutem animarum procurat, ex peculiari revelatione divina provenit. Officia autem hominis erga seipsum ex religione & socialitate conjunctim promanant. Ideo enim quædam non pro absoluto suo lubitu homo circa seipsum disponere potest, partim ut cultor idoneus divini Numinis, partim ut commodum & utile membrum societatis humanæ esse queat.

CAPUT IV.

De Officio Hominis erga Deum, seu de Religione Naturali.

OFFICIUM hominis erga Deum, quantum quidem ex naturali ratione investigari potest, *duabus* partibus absolvitur: tum ut de Deo recte sentiamus, tum ut actiones nostras ad ipsius voluntatem componamus. Inde religio naturalis constat propositionibus tum *Theoreticis*, tum *Practicis*.

Inter ea, quæ de Deo cuivis homini sentienda sunt, primum omnium est, ut certo persuasus sit, *Deum* *existere*, id est, revera dari summum aliquod & primum Ens, abs quo hoc universum dependeat. Id quod sapientes ex subordinatione causarum, quæ demum in primo aliquo sisti volunt; ex motu & ex contemplatione machinæ hujus universi; & similibus argumentis liquidissime demonstrarunt. Quæ si quis neget abs se capi posse, non ideo atheismi sui excusationem invenit. Cum enim universum genus humanum in perpetuâ velut possessione istius persuasionis fuerit, necessum erat, si quis eandem oppugnare velit, ut non solum omnia argumenta, quibus Deus esse probatur, solide destruat, sed & plausibiliores rationes pro assertionem suam proferat; Simulque cum generis humani salutem ea persuasionem contineri hactenus creditum sit, ostendendum ipsi præterea fuerit, generi humano per atheismum melius consuli, quam retento sano cultu Numinis. Quod cum fieri nullo modo queat, omnium eorum, qui isthanc convellere quocunque modo aggrediuntur, impietas maxime est detestanda, & gravissimis pœnis coercenda.

Alterum est, *Deum esse universi hujus conditorem*. Cum enim ex ratione manifestum sit, isthæc omnia

I.
Officium erga Deum constat sensu & cultu.

II.
Sensus de Deo primum est, Deum existere:

III.
Deinde, esse hujus universi conditorem:

non extitisse à seipsis, oportet ut eadem summam aliquam causam habeant. Quæ ipsa est id, quod Deum adpellamus. Ex quo consequitur, falli eos, qui subinde *Naturam* tanquam ultimam omnium rerum & effectuum causam crepant. Nam si per id vocabulum intelligitur efficacia illa & vis agendi, quæ in rebus conspicitur, illa ipsa utique auctorem sui, id est, Deum arguit: tantum abest, ut ejus vis ad negandum Deum quid valere possit. Sin autem per *Naturam* intelligatur summa rerum omnium causa, ex profano quodam fastidio defugitur plana & recepta Dei appellatio. Errant quoque illi, qui credunt, Deum esse aliquid eorum, quæ in sensus incurrunt, & precipue *fidera*. Nam hæc omnia substantia ipsorum arguit non esse primum aliquod, sed ab alio ortum. Nec minus indigne de Deo sentiunt, qui eum *mundi animam* dicunt. Anima enim mundi, qualiscunque illa demum sit, partem mundi notat: pars autem rei quomodo ejusdem causa, i. e. prius aliquid esse potuit? quod si autem per animam mundi intelligatur primum illud & invisibile, à quo omnium rerum vis & motus dependet, pro plano vocabulo obscurum & figuratum nomen substituitur. Ex hoc ipso quoque adparet, *mundum non esse æternum*. Id enim abhorret à natura ejus, quod causam habet. Et qui mundum æternum asserit, aliquam ejus causam negat, & sic ipsum Deum negat.

IV.
Mundique
generisque
humani re-
storem:

Tertium est, *Deum tum in universum mundum, tum in genus humanum regimen exercere*. Id quod ex admirabili & constanti ordine, qui in hoc universo cernitur, liquido adparet. Quoad effectum autem moralem perinde est, utrum quis neget, Deum existere, an ab eodem humana curari; cum utrumque omnem religionem plane tollat. Frustra enim metuitur aut colitur, utut in se sit præstantissimus, qui nulla plane nostri cura tangitur, & nihil boni malique in nos vult aut potest conferre.

V.
Denique, im-
perfectiōnis
nihil habere.

Quartum est, *Nullum attributum in Deum cadere, quod aliquam imperfectiōnem involvat*. Cum enim il-

le omnium rerum causa sit & origo, absurdum foret,
 creaturam ipsius aliquam sibi posse perfectionem ani-
 mo concipere, quæ abs Deo abesset. Imo cum istius
 perfectio infinitis modis exsuperet captum tantillæ cre-
 aturæ, eandem terminis potius negativis quam positi-
 vis exprimere par erit. Inde Deo hautquaquam sunt
 tribuenda, quæ *finitum* aut *determinatum* quid notant;
 quia finito majus semper adtribui potest. Et omnis
 determinatio ac figura terminos ac circumscriptionem
 involvit. Quin nec dicendus est distincte & plane com-
 prehendi aut *concipi nostra imaginatione*, vel quacunque
 facultate animæ nostræ; quia quicquid animo distincte
 & plene concipere valemus, id finitum est. Neque
 vero ideo, quia Deum infinitum dicimus, ejus conce-
 ptum plenum animo tenemus: cum infinitum proprie
 non notet aliquid in ipsa re, sed impotentiam in ani-
 mo nostro; ac si diceremus, non capere nos magnitu-
 dinem ejus essentiae. Inde nec recte dicitur, quod
 partes habeat, aut sit *totum* aliquid; quia hæc attribu-
 ta finitorum sunt. Neque quod *in loco* aliquo conti-
 neatur; quia hoc innuit fines & terminos magnitudinis.
 Neque quod *moveatur*, aut *quiescat*; utrumque enim
 supponit esse in loco. Sic nec Deo proprie adtribui
 possunt, quæ *dolorem* aliquem aut *passionem* notant,
 (proprie dico: nam ubi talia Deo attributa leguntur, id
 sit *ὑποκατάστασις*, pro effectu, non affectu) ut est ira,
 pœnitentia, misericordia. Item, quæ *egestatem* & *absen-
 tiam* alicujus boni notant, ut est adpetitus, spes, con-
 cupiscentia, amor cupidinis. Nam hæc involvunt in-
 digentiam, adeoque & imperfectionem; cum intelligi
 non possit, ut quis adpetat, speret, cupiatve, nisi quibus
 indiget, caretve. Sic & quando Deo tribuitur *intellectus*,
voluntas, *scientia*, & *actus sensuum*, visio, auditio, illa
 longe sublimiori modo sunt capienda, quam quo nobis
 insunt. Nam voluntas est adpetitus rationalis; adpetitus
 autem præsupponit absentiam, & indigentiam, rei con-
 gruenter. Et intellectio ac sensus in hominibus involvit
 passionem, per objecta in organa corporis, & potentias
 animæ

animæ impressam. Quod est indicium potentiae ab alio dependentis, & consequenter non perfectissimæ. Denique & illud à perfectione divinâ abhorret, si dicantur *plures uno Dii*. Nam præterquam quod admiranda mundi harmonia unum duntaxat ejus moderatorem arguit, etiam finitus tunc foret Deus, si plures essent paræ potestatis ab ipso non dependentes. Sic ut contradictionem involvat, plura dari infinita. Quæ cum ita sint, maxime rationi congruum est, circa attributa Dei utcumque exprimenda uti nominibus vel *negativis*, ut infinitus, incomprehensibilis, immensus, æternus, i. e. principio & fine carens: vel *superlativis*, ut optimus, maximus, potentissimus, sapientissimus, &c. vel *indefinitis*, ut bonus, justus, creator, rex, dominus, &c. eo sensu ut non tam velimus, quid sit, distincte dicere, quam nostram admirationem & obedientiam qualicumque expressione profiteri; quod est signum animi humilis, & animi honorantis quantum potest.

VI.
Cultus Dei
naturalis in-
ternus qui-
bus;

Propositiones *Præctica* religionis naturalis versantur partim circa *Internum*, partim circa *Externum cultum Dei*. *Internus cultus* Dei consistit in ejus *honore*. Honor autem est opinio alienæ potentiae, conjunctæ cum bonitate. Debet scilicet animus hominis ex consideratione potentiae & bonitatis Dei quantam potest animo venerationem adversus ipsum concipere. Ex quo fluit, ut eundem debeat *amare* tanquam omnis boni auctorem & datorem; in eum *sperare*, tanquam abs quo in futurum quoque omnis nostra felicitas dependeat; ejus voluntate *adquiescere*, tanquam qui pro sua bonitate omnia optime faciat, nobisque det, quæ maxime expediunt; eum *timere*, tanquam potentissimum, & cujus offensâ maximum sit malum conciliare apta; ei denique in omnibus humillime *obsequi*, tanquam creatori, domino, ac rectori optimo maximo.

VII.
Externus
quibus par-
tibus absol-
vatur?

Externus Dei cultus in hisce potissimum consistit, ut homo Deo *gratias agat* pro tot bonis ab eo acceptis; Ut ipsius voluntatem per actiones suas, quan-
tum

rum fieri potest, exprimat, seu ei obtemperet. Ut ejus magnitudinem admiretur, & celebret. Ut preces ad ipsum fundat pro obtinendis bonis & averruncandis malis; preces enim sunt signa spei, spes vero bonitatis & potentiae divinae agnitio est. Ut si res tulerit, per solum Deum juret, & juramentum religiosissime observet: Hoc enim postulat omniscientia & potentia Dei. Ut de Deo *considerate loquatur*; id enim est signum timoris; timor autem potentiae confessio est. Ex quo consequitur, *non esse utendum Dei nomine temere & frustra*; utrumque enim inconsideratum. *Non esse jurandum, ubi non est opus*; est enim frustra. *Non esse curiose & petulanter disputandum circa naturam & gubernationem Dei*: ex hoc enim nihil aliud sequitur, quam ut Deum exigere velimus ad modulum nostrae rationis. Item, ut *quidquid Deo praestandum est, in suo genere sit eximium, & honorem exprimere aptum*. Item, ut homo Deum non solum secreto, sed & palam & publice in conspectu hominum colat. Occultare enim aliquid, est, quasi quis eo exercendo erubesceret. Contra publicus cultus non solum de nostra devotione testatur, sed & alios exemplo incitat. Denique ut *summo conatu leges naturales observet*. Nam uti imperium Dei parvi pendere, superat omnes contumelias; ita è contrario omnibus sacrificiis est acceptior obedientia.

Enimvero id certum est, effectum hujus Religionis Naturalis, praecise & pro praesenti hominum conditione considerata, intra sphaeram hujus vitae terminari; ad aeternam autem salutem nanciscendam nequaquam valere. Ratio quippe humana sibi relicta jam ignorat pravitatem, quae in facultatibus & inclinationibus hominis cernitur, per culpam humanam provenisse, Deique offensam & aeternum exitum mereri. Eoque & necessitas Salvatoris, ejusque officium & meritum, nec non promissa Dei humano generi facta, & quae alia inde dependent, eandem latent: per quae sola salutem aeternam hominibus provenire, ex divinis literis constat.

Ope-

VIII.

Aeternae salutis obtinendae haud sufficit.

IX.
Absque reli-
gione nul-
lum societa-
tis vincu-
lum.

Operæ pretium porro fuerit paulo distinctius ex-
pendisse usum, quem in vita humana Religio gignit ;
ut constet, *eam revera esse ultimum & firmissimum*
humanae Societatis vinculum. Nam in libertate na-
turali, si metum divini Numinis removeas, ubi quis
propriis viribus sisus fuerit, quælibet imbecillioribus
pro libitu inferet, ac honestatem, pudorem, fidem, in-
ter inania vocabula reputabit, nec ad recte facien-
dum aliter, quam sensu propriæ imbecillitatis, adige-
tur. Porro, religione remota, civitatum firmitas in-
trinfeca semper in incerto foret ; ac ad cives in Officio
continendos hautquidquam sufficeret metus tempo-
ralis pœnæ, fides superioribus data, ejusque servandæ
gloria, & gratitudo, quod ope summi imperii à mise-
riis status naturalis defendantur. Tunc enim revera
locum haberet, *Qui mori scit, cogi nescit* : quippe, cum
Deum non metuentibus nihil magis quam mors me-
tui possit, huic contemnendæ qui sufficeret, in impe-
rantes quævis tentare posset. Ut autem id vellet, vix
causa defutura foret ; puta ut declinaret incommoda,
quæ sibi ab alterius imperio videntur incumbere ; aut ut
ipse potiretur commodis, quæ imperii possessorem
comitantur. Presertim cum facile judicare possit, jure
se id facere ; vel quod, qui in præsens rerum potitur,
prave remp. videatur gerere ; vel quod ipse longe me-
lius imperaturum sese speret. Occasio autem ad talia
tentanda facile offerri posset, rege vitam suam non
satis caute circumsepiente, (& quis tali rerum statu
custodes ipsos custodiet ?) vel multis conspirantibus,
vel bello externo ingruente adscitis in partes hostibus.
Præterea cives ad injurias mutuo inferendas futuri es-
sent pronissimi. Cum enim in foro civili pronuncie-
tur secundum acta & probata ; omnia scelera & fla-
gitia, ex quibus lucrum provenire aptum est, si occul-
te patrari & sine arbitris possent, pro dexteritate in-
genii, in qua placere sibi quis posset, haberentur. Ne-
mò quoque opera misericordiæ aut amicitiae foret ex-
erciturus, nisi gloriæ aut emolumenti explorata spe.

Ex

Ex quo illud consequeretur, ut dum nemo in alterius fide, remotis pœnis divinis, solidam fiduciam collocare posset, singuli perpetuo metu & suspicionibus anxii viverent, ne ab aliis deciperentur, aut læderentur. Sed & tam imperantes quam subjecti parum proclives futuri essent ad præclara & gloriosa opera patranda. Nam imperantes, nullo conscientiae vinculo contriacti, omnia munia, ipsamque justitiam venalia essent habituri, & in omnibus privatum commodum quæsitura, cum oppressione civium: à quorum rebellionem uti sibi semper metuerent, ita suam salutem unice in eo positam intelligerent, ut istos quam maxime enerves redderent. Cives contra, oppressionem imperantium formidantes, nunquam non circumspecturi forent occasiones rebellandi: nec minus tamen ipsi inter se diffisuri, seque mutuo formidaturi erant. Quin & conjuges, oborta vel levi querela, se invicem essent suspicaturi, ne veneno, aut alio clandestino modo necarentur. Par periculum à familia immineret. Cum enim sine religione nulla quaque futura foret conscientia, non facile esset occulta ejusmodi scelera deprehendere; quippe quæ plerumque per inquietudinem conscientiae, & terrores, in exteriora indicia erumpentes, prodantur. Unde adpareret, quantopere intersit generis humani, atheismo omnes vias, ne invalescat, præcludere; simulque quanta vecordia eos agitet, qui ad opinionem prudentiae politicae conciliandam facere autumant, si in impietatem proclives videantur.

CAPUT V.

De Officio Hominis erga Seipsum.

I.
Officia circa
se haud fru-
stra homini
iuncta.

QUANTUM hominem amor sui penitus infixus subigat, sollicitam sui curam agere, suaeque commoda omnibus modis procurare, sic ut hoc intuitu aliquam obligationem comminisci supervacuum videatur; alio tamen respectu homo utique certa quaedam circa seipsum observare tenetur. Cum enim non sibi soli sit natus homo, sed ideo tam eximiis dotibus à Creatore sit ornatus, ut & ipsius gloriam celebret, & idoneum societatis humanae membrum existat; inde ita sese componere homo tenetur, ut ne dona Creatoris incultu perire patiatur, & ad societatem humanam aliquid pro virili conferat. Sic etsi sua cuique ruditas maximo sit probro & damno, rectè tamen à magistro vapulat discipulus, si, quarum capax erat, artes addiscere negligat.

II.
Primum eorum spectat
animi cultu-
ram;

Porro, cum homo constet duabus partibus, *Anima* & *Corpore*, quarum illa rectoris, hoc ministri aut instrumenti vicem subit; sic ut animi imperio, corporis servitio magis utamur; utriusque quidem cura, sed illius tamen praecipue, agenda. Et *Animus* quidem ante omnia ad commode tolerandam vitam socialem est formandus, officiique & honesti sensu & amore imbuendus. Tum pro cuiusque capacitate & fortuna aliquid addiscendum, ne quis inutile terrae pondus sit, sibi gravis, aliis molestus. Sed & tempestive eligendum honestum vitae genus, prout impulsus genii, corporis atque ingenii habilitas, natalium conditio, fortunæ bona, parentum auctoritas, imperantium civilium iussa, occasio, aut necessitas ferunt.

III.
Proximum
corporis vi-
res conser-
vanda.

Cum autem animus fulturis *Corporis* sustineatur, inde vires ejus congruentibus alimentis ac laboribus erunt firmandæ & conservandæ, nec intemperantia cibi

eibi potiusque, intempestivo ac non necessario labore, aliave ratione affligendæ. Quo nomine vitanda ingluvies, ebrietas, immodica Venus, & similia. Cum etiam inordinati & vehementes affectus non solum ad perturbandam societatem stimulos moveant, sed & ipsi homini plurimum noceant; inde danda opera, ut quis affectus suos, quantum fieri potest, compescat. Et quia multa pericula repelli possunt, ubi animose iis obviam eatur; molities animi ejicienda, idemque contra periculorum terrores obfirmandus.

Quia autem nemo sibi ipsi vitam dedit, sed illa pro Dei beneficio est habenda; adparet quoque homini nequaquam competere *Potestatem in propriam vitam habere*, ut eandem pro lubitu possit abrumpere; sed exspectandum utique esse, quoad quis evocetur ab eo, qui nos in hac statione collocavit. Equidem id utique recte fieri posse videtur; cum homo possit & debeat sua opera aliis inservire, & vero certum genus laborum, aut eorum intensio, vires hominis ita atterat, ut senium vitæque terminus maturius ingruat, quam si quis molliter ætatem exegisset; ut quis eligat probabilem occasionem brevioris vitæ, quo talenti sui usum aliis eo largius dispenset. Sed & cum sæpe multorum vita servari nequeat, nisi pro iis alii probabili sese vitæ periculo exponant; per imperantem legitimum posset civi sub comminatione gravissimarum pœnarum injungi, ne ejusmodi periculum fuga declinet. Imo & ultro tale periculum subire licebit, modo graviores causæ non retrahant, & spes sit isthoc in aliorum salutem cessurum, & hi digni sint, qui tam charè redimantur. Nam id stolidum fuerit, alteri perituro frustra sese comitem addere, aut egregium virum pro nauci hominæ mortem oppetere. De cætero tamen per legem naturæ hautquidquam præcipi videtur, ut quisvis cujusvis alterius vitam suæ vitæ præferat; sed cæteris paribus sibi quisque proximus esse permittitur. Ast vero, qui vel tædio molestiarum, quæ vitam humanam communiter comitantur, vel indigna-

IV.
Quid juris homini in propriam vitam?

tione malorum, quæ humanæ ipsos societati erubescendos non erant redditura; vel metu dolorum, quæ fortiter toleratis exemplo suo prodesse aliis poterant; vel per vanam jactantiam fidei aut fortitudinis, vitam ultro abrumpunt & projiciunt; utique in legem naturalem peccare sunt censendi.

V.
Defensio sui
licita citra
noxam alte-
rius;

Cæterum, quia sæpenumero conservatio sui, quam & tenerrimus affectus, & ratio homini commendat, cum præcepto de socialitate collidi videtur; dum nempe salus nostra ab alio homine in periculum conjicitur, sic ut aut nobis sit pereundum, vel grave incommodum subeundum, aut alter cum læsione propulsandus: igitur quali cum *moderamine defensio nostri contra alios homines sit temperanda*, jam tradendum. Instituitur igitur defensio nostri vel *sine læsione ejus* abs quo malum nobis imminebat; dum effcimus, ut ei anceps aut formidolosa nostri invasio videatur: *vel cum istius læsione* aut perniciæ. Prior modus quin sit licitus, omni- que peccato vacet, dubium non habet.

VI.
Quin & vio-
lenta, cum
læsione in-
valoris:

Enimvero circa posteriorem modum scrupulus moveri potest, quod parem jacturam videatur facere genus humanum occiso invasore, quam si ipse peream; & quod utique perdendus sit mei similis, quicum ad colendam vitam socialem adstringor; & quod majores turbas videatur parere violenta defensio, quam si vel fugam arripiam, vel corpus patienter invasori præbeam. Verum ista hoc defensionis genus hautquidquam faciunt illicitum. Nam ut adversus aliquem pacifice & amice agam, requiritur, ut ipse se talem erga me præbeat, qui ejusmodi officia à me recipere idoneus sit. Et quia socialitatis lex ad salutem mortalium spectat, ideo ejusdem talis est facienda interpretatio, quæ singulorum salutem non pessumdet. Inde ubi alter exitio meo imminet, nulla est lex, quæ meam me salutem prodere jubeat, ut alterius malitia impune grafari queat. Et qui ex tali occasione læditur aut occiditur, habet quod suæ pravitati imputet, quæ mihi isthanc necessitatem imposuit. Alias quippe omnia bona,

bona, quæ natura aut industria nobis peperit, frustra forent concessa, si alteri injuste illa invadenti vim non liceret opponere; & ut parata præda improbis expositi forent probi, siquidem hi istis nunquam deberent vim opponere. Sic ut violentam sui defensionem plane proscribere, exitio generi humano sit futurum.

Non tamen semper, quando injuria intentatur, ad extrema licet provolare, sed *tutiora prius remedia tentanda*; puta ut aditum invasori intercludam, ut intra munita loca me contineam, ut invasorem moneam à furore desistere. Sicut & hoc prudentis est, *levis injuriæ patientia*, si commode fieri possit, defungi, & de suo jure aliquid remittere potius, quam intempestiva violentiæ oppositione majori sese periculo exponere; præsertim ubi impetatur id, quod facile reparari aut pensari queat. Verum ubi hoc aut simili modo salus mea in tuto locari nequeat, pro eadem expedienda vel extrema tenere licebit.

VII.
Salvo tamen inculpatæ tutelæ moderamine.

Sed ut liquido judicari possit, an quis intra *Limites inculpatæ defensionis* substituerit, dispiciendum prius est, utrum quis *in Naturali libertate*, nulli mortalium subiectus, an vero *Imperio civili* obnoxius degat. Priori statu, ubi alter injuriam inferre pertendat, nec poenitentia pravi conatus ductus ad pacem mecum colendam redire velit, hunc vel cum cæde repellere potero. Idque non solum si vitam meam imperat, sed & si vulnerare, aut lædere duntaxat, aut etiam res, salvo corpore, eripere conetur. Nam neque cautum est mihi, quod ab istis injuriis ad majores non sit transiturus; & qui sese hostem profiteretur, nullo amplius jure munitur, quo minus quovis modo à me repellatur. Ac revera tunc infociabilis esset hominum vita, si contra eum, qui modicas injurias continuare non desistit, extrema non liceret adhibere. Hoc modo enim modestissimus quisque deterrimo cuique perpetuum ludibrium deberet. In hoc porro statu non solum in præfens intentatum periculum repellere, sed & hoc depulso invasorem eo usque persequi possum, quoad ab

VIII.
Hoc latius patet in naturali libertate;

illo in futurum satis mihi cautum sit. Super qua *cautione* ita habendum. Si quis, injuria intentata, ultro pœnitentia ductus veniam petat, & damni restitutionem offerat, in gratiam cum ipso, fide accepta, redire debeo. Nam firmum est signum animi emendati, sponte pœnitere, & veniam petere. Ast qui tunc deum pœnitentiam præ se fert, quando resistendi vires deficiunt, ejus nudo promisso fidere parum tutum videtur. Igitur tali vel vires nocendi subtrahendæ, vel aliud vinculum injiciendum, ne deinceps nobis existat formidabilis.

IX.

Multo restrictius est in imperio civili.

Qui autem imperio civili subiecti degunt, tunc deum violentam sui defensionem licite adhibent, quando tempus ac locus non fert auxilium magistratus implorari ad repellendam eam injuriam, qua vita, vitæque æquipollens, aut irreparabile bonum in præsentaneum periculum conjicitur. Et quidem ut periculum tantummodo depellatur; vindicta autem & cautio de non offendendo in posterum magistratus arbitrio relinquatur.

X.

Etiā ex errore invadenti resistere licet.

Licet autem defensionem suscipere tam adversus eum, qui dolo malo, quam qui *per errorem* exitium mihi intentat; puta, si quis insania agitata me invaserit, aut quia me alium, quicum inimicitiae ipsi intercedunt, crediderit. Nam sufficit, quod alteri non sit jus ad me invadendum, aut occidendum, neque in me sit obligatio ad mortem frustra subeundam.

XI.

Tempus tutelæ quod in libertate naturali?

Circa *Tempus*, intra quod defensio recte fieri potest, ita habendum est. Qui in naturali libertate utrinque degunt, etsi possint ac debeant præsumere, alios adversus se officia legis naturalis observaturos: tamen propter malitiam ingenii humani nunquam ita securi esse debent, quin sibi mature innoxia munimenta circumponant; puta, aditum præstruendo hostilia molientibus, arma virosque comparando, socios adjungendo, aliorum conatus vigilanter observando, & quæ sunt similia. Verum ista suspicio, orta ex communi hominum malitia, non sufficit, ut sub obtentu defensionis

tionis meae alterum ultro armis opprimere possim, ne quidem si potentiam ipsius nimis gliscere videam; praefertim ubi eandem innoxia industria, aut per benignitatem fati citra aliorum oppressionem adauxerit. Quin si quis praeter facultatem nocendi etiam voluntatem ostendat, non quidem adversus me, sed alium, non ideo statim meo nomine eum invadere ultro possum; nisi ad auxilium alteri, qui injuste à potentiore invaditur, ex foedere tenear. Quod eo promptius facere expedit, si probabile sit, istum altero oppresso in me quoque transiturum, & priore victoria pro instrumento sequentis usurum. Ast ubi liquido adparet, alterum circa inferendam mihi vim jam occupari, licet conatus suos nondum plene expromserit; statim licebit violentam sui defensionem auspicari, & noxam adparantem occupare; siquidem nulla spes sit fore, ut amice admonitus hostilem animum exuat, aut ejusmodi admonitio rebus nostris noxia sit futura. Unde heic pro aggressore erit habendus, qui prior voluntatem nocendi alteri concepit, & ad eandem exsequendam se comparavit; defensionis autem favor illum comitabitur, qui celeritate usus tardius molientem oppresserit. Neque enim ad defensionem requiritur primum ictum excipere, aut ictus, qui intentantur, eludere duntaxat & repellere.

Ast in civitatibus hautquaquam tam laxum spatium ad sui defensionem indulgetur. Nam heic licet quis intellexerit, civem sese comparare ad vim ipsi inferendam, aut atroces minas spargere: nequaquam occupare istum licebit; sed ad communem imperantem erit deferendus, & ab eodem cautio petenda. Verum ubi quis ab altero jam invaditur, & in eas redigitur angustias, ut magistratus, aut aliorum civium implorandi subsidium facultas non sit; tunc demum ad repellendam vim vel extrema invasori licebit intentare; non quidem ea intentione, ut per eadem vindicta ob injuriam exigatur, sed quatenus vita citra ejusmodi caedem è praesenti periculo nequit eripi. *Initium au-*

XII.
Ejus quale
spatium in
civili socie-
tate?

tem temporis illius, quo quis in sui defensionem alium impune potest occidere, inde sumitur; quando aggressor voluntatem imperendi vitam meam præ se ferens, & à viribus instrumentisque nocendi instructus, jam intra illum locum exstiterit, ex quo reipsa nocere possit; computato quoque illo spatio, quo opus est, si ego prævenire quam præveniri malim. Et si propter perturbationem animi, quam tantum periculum excitat, modicus excessus in foro humano non curetur. *Perdurat autem spatium inculpatæ tutelæ*, quoad aggressor fuerit depulsus, aut ultro recesserit, vel pœnitentia in ipso facinoris momento tactus, vel quod conatum ejus eventus destituerit: ita ut in præsens nocere amplius nequeat, nobisque sit facultas in loca tuta nos recipiendi. Nam ultio injuriæ & cautio in futurum, ad imperii civilis curam & potestatem spectat.

XIII.
Non tūgere
aliquando
licet, non se
sponte siltē-
re.

Quamquam autem dictum sit, non recte ad eadem provolari, ubi commodiore via periculum depelli potest: tamen propter *perturbationem animi*, quam imminens periculum parere solet, non omnia ad vivum refecari solent, cum in tali periculo trepidanti non ita accurate omnes evadendi vias liceat circumspicere, sicut ei qui tranquillo animo rem considerat. Inde uti ex loco tuto ad provocantem ultro descendere temerarium est; ita si in aperto me loco constitutum alter invadat, non præcise ad *Fugam* obligor, nisi forte in propinquo sit tale suffugium, in quod me citra periculum possim recipere: neque semper cessim ire toneor. Nam & ibi nudum tergum ostendendum, & utrinque periculum lapsus imminet; ac ubi semel gradu sis depulsus, eundem iterum componere haut facile est. Uti autem aliquis favore defensionis non excluditur, quod ultro in publicum ad sua negotia obeunda prodiit, cum si domi mansisset, à periculo immunis erat futurus: ita eodem non fruitur, qui ab altero in *Duellum* provocatus, ubi comparuerit, ita premitur, ut ni illum transfodiat, ipsi sit pereundum. Nam cum leges id periculum subire vetent, ejus quoque ad excusandam eadem nulla habetur ratio.

Quod

Quod pro defensione vitæ, idem & pro *defensione* XIV.
Membrorum conceditur; sic ut & ille innoxens habeatur, Defensio vi-
 qui violentum in vasorem occidit, cui fortasse intentio tæ atque
 fuit membro eum duntaxat mutilandi, aut grave vul- membro-
 nus infligendi. Nam & natura à mutilatione, & gravi rum suo-
 læsione maxime abhorremus: & mutilatio membri, rum.

præcipue nobilioris, quandoque non multo minoris
 quam ipsa vita æstimatur. Quin in antecessum non
 constat, an non ex mutilatione ac vulnere mors sit se-
 cutura: ac talis patientia communem hominum con-
 stantiam superat, ad quam leges regulariter non solent
 obligare, in gratiam præsertim hominis malitiosi.

Sed & quod pro vita, id & pro *pudicitia* licere judi- XV.
 catur: quippe cum nulla major contumelia honestæ fœ- Etiam podi-
 minæ inferri queat, quam si quis invitæ eripere aggre- citæ, pari
 diatur, cujus integritate ejus sexus decus maxime æsti- passu hic
 matur; & efficiat, ut hosti ex suo sanguine prolem su- ambulant.
 scitare cogatur.

Defensio autem *Rerum* inter eos quidem, qui in natu- XVI.
 rali libertate vivunt, etiam *ad eadem usque* in vasoris Rerum sua-
 procedere potest; modo res non sit ejusmodi, ut con- rum defen-
 temni mereatur. Nam citra res utique vita nostra fer- sio quousque
 vari nequit; & æque hostilem animum declarat, qui patet?
 res, quam qui vitam per injuriam impetit. Verum in
 civitatibus, ubi erepta subsidio magistratus recuperari
 possunt, id regulariter non conceditur; nisi in eo casu,
 ubi qui res nostras ereptum venit, in judicium adduci
 non potest. Quò intuitu licitum est occidere prædones,
 & fures nocturnos.

Atque hæc de defensione ab iis facta, qui ultro ab XVII.
 aliis per injuriam invaduntur. Qui autem prior alte- Invasori
 rum læsit, tunc demum recte se defendere, eaque de- quid juris ad
 fensione istum denuo lædere potest, postquam pœ- se defenden-
 nitentia tactus reparationem damni dati, & cautionem dum?
 de non lædendo in posterum obtulit, & læsus eandem
 per asperitatem animi respuit, ac manu sibi vindictam
 facere pertendit.

XVIII.
Conservatio
sui multa
præcepta
relinquit.

Denique & tanti habetur conservatio sui, ut si ea obtineri aliter nequeat, in plurimis casibus ab obligatione communium legum eximere censeatur. Quo nomine *necessitas* lege carere dicitur. Scilicet cum tanto ardore ad sui conservationem homo rapiatur, non facile præsumitur, talem isti obligationem impositam, cui propria salus cedere debeat. Quamquam enim non Deus solum, sed & ubi materiæ gravitas requirit, imperium civile tam rigidam nobis obligationem injungere queat, ut mors sit potius oppetenda, quam latum unguem ab illa discedamus: tamen non semper tam rigida legum præsumitur obligatio. Has enim qui tulerunt, aut qui instituta quædam inter homines introduxerunt, cum utique salutem aut commoditatem hominum per ea promovere voluerint, regulariter quoque ob oculos censentur habuisse conditionem naturæ humanæ, & quam non possit non homo refugere & amoliri illa, quæ ad sui destructionem tendunt. Inde regulariter leges in primis positivæ, & quævis instituta humana judicantur excipere casum necessitatis, seu non obligare, quando ipsarum observationem comitaturum esset malum, humanam naturam destruens, aut communi hominum constantia superius; nisi expresse, aut propter negotii naturam iste quoque casus sit comprehensus. Unde necessitas non id quidem efficit, ut directe lex possit violari, & peccatum admitti; sed ex benevola legislatorum mente, simulque naturæ humanæ consideratione præsumitur, casum necessitatis sub lege generaliter concepta non contiperi. Exemplo uno & altero res erit declaranda.

XIX.
Sinit absin-
dere mem-
brum pro
salute toti-
us:

Quamquam alias homini non sit jus in sua membra, ut illa pro lubitu mutilet, perdatve: licebit tamen *abscindere membrum insanabili vitio correptum*, ne totum corpus pereat, aut partes adhuc sinceræ trahantur, aut inutili appendice aliorum usus membrorum impediatur.

XX.
Jactura ho-
minum le-
vare

Si in *navfragio* plures in *scapham* insiluerint, quam illa ferre possit, neque ad unum peculiari jure *scapha* perti-

pertineat; videntur sorte ducendi, qui projiciantur: scapham de-
& si quis sortis periculum subire detrectaverit, tan-
quam qui omnium interitum quærat, extra sortem
præcipitari poterit.

Si duo in præsens vitæ periculum incidant, in quo u-
trique sit pereundum; uni quid facere licet, ex quo al-
teri, alias perituro, fata admoveantur, ut ipse salvus
sit. V. g. Si ego natandi peritus cum altero natandi
imperito in profundas aquas incidissem, & ille me cir-
cumplexus teneret, neque mihi tantæ sint vires, ut
ipsum mecum aquis efferre valeam: potero talem à me
violenter amoliri, ne cum ipso simul suffocer, etsi is
per exiguum tempus à me utcunque sustentari potue-
rit. Sic in naufragio, ubi ego tabulam occupavi duo-
rum non capacem, si quis adnatans eidem quoque se
velit injicere, me simul secum perditurus, potero eum
quavis violentia à tabula repellere. Sic quando duobus
fugientibus hostis necem intentans instat, unus vel por-
ta post se clausa, vel ponte dejecto alterum in pericu-
lo vitæ destituere potest, si uterque simul servari ne-
queat.

Ex necessitate potest alteri periculum mortis aut mag-
næ læsionis intentari indirecte; ita ut nobis non sit pro-
positum ipsi nocere, sed duntaxat pro nostra conserva-
tione talem actum suscipere, ex quo probabiliter noxa
ipsi possit inferri; ut tamen mallems quavis potius
alia ratione necessitate nostra defungi, & ipsam læsio-
nem quantum in nobis temperemus. Sic si robustior
mortem intentans me persequatur, ac in angusta via,
qua fugiendum, forte quis occurrat; ubi admonitus non
cesserit, aut id temporis locive angustia non admiserit,
licebit illum prosternere, & per eum jacentem fugam
persequi, etsi probabiliter ex eo impulsu vehementer
videatur affligendus. Nisi forte illi peculiari obligatio-
ne tenear, ut etiam ultro pro ipso periculum subire de-
beam. Quod si fugæ interpositus, admonitus licet,
decedere via nequeat, puta si infans sit aut claudus;
saltem excusationem merebitur, qui super eundem sal-
tum

XXI.
Perituro ali-
as secum,
mortem
maturare;

XXII.
Innocenti
periculum
mortis in-
tentare.

tum molitur potius, quam moras nectendo corpus hosti præbet. At vero si quis petulanter vel inhumane mihi obstiterit, & viam fugiendi concedere noluerit, etiam directe impelli ac prosterni potest. Cæterum quibus per istos casus læsio conciliatur, eam tanquam fatalem calamitatem ferre debent.

XXIII.
In necessitate
re victum in-
vito domino
subducere.

Si quis præter propriam culpam in extrema inopia victus aut vestium adversus frigus necessarium versetur, neque ab aliis locupletioribus atque abundantibus, precibus, pretio, aut oblata sua opera, ut ultro sibi illas concederent, impetrare potuit; citra crimen furti aut rapinæ, vi vel clanculum illas subducere poterit; præsertim si intentionem habuerit earum æstimationem præstandi, quando occasio oblata fuerit. Nam locuples in ejusmodi necessitate constituto ex officio humanitatis debebat succurrere. Quanquam autem regulariter, quæ ex humanitate debentur, hautquaquam vi possint eripi: tamen extrema necessitas efficit, ut talia non minus asseri queant, quam quæ ex obligatione perfecta debentur. Necesse tamen est, ut egenus omnes prius vias tentet, quo volente domino necessitatibus suis succurrere queat; neve dominus pari necessitate reneatur, aut mox in eandem sit devolvendus. Et ut restitutio fiat: præsertim ubi alterius fortunæ non ferant, gratis tale quid condonare.

XXIV.
Quid liceat
in res alienas
pro servan-
dis nostris:

Denique videtur & necessitas, circa res nostras verfans, veniam indulgere res alienas perdendi: ita tamen ut citra nostram culpam id periculum rei nostræ exstiterit; ut idem commodiore via dispelli nequeat; ut ne pro viliori nostra re alterius pretiosiores perdamus; ut æstimationem ejusdem præstemus, si quidem ista alias peritura non fuerat; aut in partem damni veniamus, si alterius res una cum nostra alias peritura erat, quæ nunc sua jactura nostram servat. Quam æquitatem fere leges nauticæ sequuntur. Sic & orto incendio, eoque ædibus meis imminente, licebit vicini ædes diruere, ita tamen, ut quorum ædes hoc modo servatæ sunt, pro rata vicini damnum sarciant.

CAPUT

CAPUT VI.

De Officio Quorumlibet erga quoslibet, & primo, de non lœdendis aliis.

S EQUUNTUR Officia, quæ homini *adversus alios homines* sunt exercenda. Eorum aliqua proveniunt *ex communi obligatione*, qua Creator omnes homines ut tales inter se devinctos voluit: aliqua autem *ex certo instituto* per homines introducto aut recepto, vel *ex certo hominum statu* adventitio promanant. Illa cuiuslibet erga quemlibet exercenda: hæc autem non nisi erga certos, posita certa conditione aut statu. Inde & illa possis vocare *Absoluta*, hæc *Hypothetica*.

I.
Officia lœdendi minis cuiuslibet erga quemlibet.

Inter officia absoluta seu quorumlibet erga quoslibet *primum* locum obtinet: *Ne quis alterum lædat*. Est quippe hoc officium omnium latissimum, omnes homines ut tales complexum. Idemque facillimum; utpote nuda actionis intermissione constans, nisi qua oblucentes rationi libidines quandoque compescendæ sunt. Quin & maxime necessarium idem est, quod citra illud socialis hominum vita nullo modo consistere queat. Qui enim nihil boni in me confert, qui ne vulgaria quidem officia mecum miscet, cum eo tamen tranquille vivere possum, modo nulla ratione me lædat. Imo à maxima parte mortalium nihil amplius quam isthoc desideramus. Bona fere inter paucos invicem communicantur. Ast cum eo, qui me lædit, nullo modo pacifice possum vivere: cum natura cuique tam tenerum amorem sui, rerumque suarum in-severit, ut non possit non omnibus modis repellere eum, qui istis noxam inferre aggreditur.

II.
Illorum primum, Aliorum non esse lædendum.

Hoc ipso autem officio velut muniuntur non illa tantum, quæ per ipsam naturam alicui adsunt; uti est vita, corpus, membra, pudicitia, libertas; sed & quæcunque instituto aliquo atque conventionione humana sunt *quæsitæ*.

III.
Neque in naturalibus, neque acquisitis bonis.

quæ sita. Sic ut quocunque legitimo titulo aliquid nostrum sit, hoc præcepto idem auferri, corrumpi, lædi, usibus nostris ex toto aut parte subtrahi vetetur. Unde hoc ipso interdicta intelliguntur quævis crimina, quibus aliis noxa infertur: uti est cædes, vulneratio, verberatio, rapina, furtum, fraus, vis, directe aut indirecte, mediate aut immediate illata, & quæ sunt similia.

IV.
Unde fluit,
Datum dam-
num esse re-
sarcendum.

Ex hoc porro consequitur: *Si cui sit ab altero læsio illata, damnumve datum ullo modo, qui ipsi recte potest imputari; id quantum fieri potest ab eodem esse sarcendum.* Alias enim vanum erit præceptum, ne quis lædatur, neve cui damnum detur; si ubi de facto læsus fuerit, damnum ipsi gratis sit devorandum; & qui læsit, fructu suæ injuriæ secure & citra refusionem gaudere queat. Neque etiam citra necessitatem restitutionis abs se invicem lædendis abstinebit unquam mortalium pravitas; nec ei, qui damnum passus est, facile fuerit animum ad agendam cum altero pacem componere, quamdiu istius reparationem non obtinuerit.

V.
Damnum
hic ejus,
quod no-
strum est læ-
sio aut ne-
gatio.

Damnum etsi proprie ad rerum læsionem pertinere videatur, ita tamen late à nobis heic accipitur, ut notet omnem læsionem, corruptionem, diminutionem, aut sublationem ejus, quod nostrum jam est; aut interceptionem ejus, quod ex jure perfecto debebamus habere; sive id datum sit à natura, sive accedente facto humano aut lege attributum; aut denique omissionem ac denegationem alicujus præstationis, quam alter nobis ex obligatione perfecta exhibere tenebatur. Ast si intercipientur, quæ ex obligatione duntaxat imperfecta debebantur; non censetur damnum datum, quod pensari debeat. Inconveniens enim fuerit damni loco ducere, talia non accepisse, aut pensationem eorum postulare, quæ ab altero non nisi in locum ultronei beneficii expectare poteram, & quæ inter mea, antequam ea accepero, censere non possum.

VI.
Sive rei ipsi-
us, sive pro-

Sub damni porro nomine venit non modo res nostra, aut nobis debita, quæ læditur, perditur, aut intercipitur;

tur; sed & *fructus*, qui ex ipsa re proveniunt, sive jam sint percepti, sive adhuc sperentur, si modo dominus eos percepturus fuerat: deductis tamen impensis, quæ ad fructuum perceptionem fuerunt necessarii. *Æstimationo* autem fructuum speratorum intenditur aut remittitur, prout propius aut longius à fine incerti proventus remoti fuerint. Denique & pro uno damno habetur, quicquid ex aliqua læsione velut naturali necessitate deinceps profluit.

Potest autem quis alteri damnum dare non solum immediate & *per se*, sed & *per alios*. Potest & damnum immediate ab aliquo datum *alteri* imputari, quia ad istud factum aliquid contulit vel faciendo, vel non faciendo quod debebat facere. Quandoque inter plures, qui ad idem factum concurrerunt, unus *principalis* causa habetur, alter *accessorii* in loco est: quandoque omnes *pari* passu ambulant. Circa quos observandum; illos ita teneri ad reparationem damni, si revera causa damni fuerint, & momentum aliquod attulerint ad totum damnum, aut ejus partem. Ubi autem quis ad ipsum actum, quo damnum fuit datum, realis aliquid operæ non contulit, neque ut iste susciperetur antecederet effecit, neque in partem emolumenti venit: is licet occasione istius actus aliquo peccato obstringatur, ad restitutionem tamen damni non tenebitur: uti sunt, qui alienis malis lætantur; qui patratum damnum laudant, excusant; qui antequam fiat, optant; dum fit, favent, aut assentantur.

Ubi *plures* ad unum actum ex quo damnum profluxerit, concurrerunt; primo loco tenebitur, qui imperio, aut alio modo necessitatis quid habente, ad factum alios impulit. Patrator facinoris, cui ministerium detrectare non licuit, instrumenti tantum rationem habebit. Qui citra necessitatem ad facinus accessit, ipse primo loco tenebitur; tum cæteri, qui ad facinus aliquid contulerunt. Ita tamen, ut si à prioribus reparatio damni fuerit facta, posteriores ab eadem sint immunes (quod in pœnis secus est.) Si plures per con-

venientis in
de fructus

VII.

Datur per
se, per alios:
& cui impu-
tetur?

VIII.

Plures si de-
derint, quo
ordine tene-
antur?

spira-

spirationem aliquod facinus patnaverint, omnes pro singulis, & singuli pro omnibus tenentur; sic ut si omnes comprehendantur, singuli ratam partem ad damnum sarcindum conferre debeant. Ubi reliquis elapsis unus tantum deprehendatur, hic pro omnibus solvere tenebitur. Ubi autem ex deprehensis aliqui non sint solvendo, locupletes in solidum tenebuntur. Quod si plures citra conpirationem ad idem facinus concurrerint, ac discerni liquido possit, quantum quisque ad damnum contulerit; quisque tantum tenebitur ad id pensandum, quod ab ipso processit. Quod si unus solidum solverit, reliqui à reparatione damni liberantur.

IX.
dato per
gligenti-
m aliquis
netur;

Ad reparationem damni tenetur non solum, qui dolo malo alteri nocuit; sed & qui præter directam intentionem per *Negligentiam* seu *Culpam*, quam evitare facile erat. Hæc enim non minima pars est socialitatis, ita circumspecte agere, ut nostra conversatio aliis non fiat formidolosa, aut intolerabilis. Quin & sæpe ex peculiari obligatione quis ad accuratam diligentiam adhibendam adstringitur. Imo & levissima culpa ad reparationis necessitatem sufficere potest, si modo negotii natura exactissimam diligentiam non ultro velut adspersetur; aut ejus magis, qui damnum accipit, quam qui dat, culpa versetur; aut nisi magna perturbatio vel negotii circumstantia accuratam circumspectionem non admittat; puta si quis in fervore pugnae, dum arma quatit, proxime sibi adstantem lædat.

X.
Non item ex
eo, quod ca-
su fortuito
accidit.

Verum qui per *Casum fortuitum* & citra suam culpam læsit, ad reparationem non tenetur. Quia cum nihil sit admissum, quod imputari ipsi queat, nulla ratio est, quare potius is, qui invitatus fecit, fatale malum luere debeat, quam alter, qui passus est.

XI.
Ex damno
ab aliquo
nostro ho-
mine dato;

Illud quoque naturali æquitati congruum est, ut si *Homo noster* citra culpam nostram alteri damnum dedit; id vel ipsi pensemus, vel istum læso dedamus. Nam servus utique naturaliter reparationi damni à se dati est obnoxius. Cum autem ipse non habeat bona unde

unde reparatio fieri queat, ejusque corpus domini sit; æquum sane est, ut dominus aut damnum farciat, aut istum dedat. Alias enim servo daretur licentia omnes pro libidine lædendi, si neque ab ipso, qui nihil, ac ne seipsum quidem habet, neque à domino reparatio damni obtineri posset. Nam si vel maxime ob læsionem dominus ipsum verberibus aut carcere velit plectere, læso inde hautquidquam satis fieri potest.

Quin & idem circa *Animalia nostra* æquum esse videtur, ut quando illa etiam citra nostram culpam, & contra naturam generis sponte commota, alteri damnum dederint, dominus vel damnum farciat, vel animal dedat. Nam si ab animali, quod in libertate naturali degebat, læsus fuisset, poteram utique qualitercunque damnum meum reparare illud capiendo vel occidendo: quod jus sane per alterius dominium tolli non potuisse videtur. Et cum dominus ex eo animali lucrum capiat, ego vero damnum ex eodem senserim; reparatio autem damni longe sit favorabilior, quam lucri adquisitio: adparet, recte à domino animalis postulari, ut damnum datum reparet, aut si tanti non sit ipsi animal, illud noxæ dedat.

XII.
Aut ab animali nostro, ad quid teneamur?

Sic igitur qui *damnum* alteri *citra dolum malum* dedit, ultro reparationem debet offerre, testarique malitiam abs se abfuisse, ne læsus ipsum pro hoste habeat, ac vicissim hostilia intentet. Qui autem *per malitiam* alterum læsit, is non solum ultro reparationem damni debet offerre, sed & pœnitentiam sui facti ostendere, veniamque petere. Vicissim læsus, reparatione obtenta, pœnitenti ac petenti *Veniam dare*, & cum ipso in gratiam redire tenetur. Nam qui reparatione damni & pœnitentia adquiescere non vult, sed vindictam utique manu sibi quæsitum it, nihil aliud agit, quam ut acerbitati animi sui obsequatur, adeoque ex causa supervacua pacem inter homines abrumpat. Quo nomine damnatur etiam naturali lege *Vindicta*, quæ nullum alium finem habet propositum, quam ægre facere illis qui nos læserunt, eorumque dolore nostrum animum fatiare.

XIII.
Ex dato sine dolo malo, per malitiam, ad quid teneamur?

satiare. Eo prouiores autem mortales ad condonandas mutuas offensas esse decet, quo frequentius ipsi supremi Numinis leges violant, eoque & ipsi venia quotidie opus habent.

CAPUT VII.

De Agnoscenda Naturali Hominum
Æqualitate.

I.
Officium alterum, Alios æstimandos sibi æquales.

EST homo animal non modo sui conservandi studiosissimum, sed & cui insita sit delicata quædam sui æstimatio; cui si quid detrahatur, non minus sæpe commoveri solet, quam illata corpori aut rebus noxa. Quin in ipso hominis vocabulo iudicatur inesse aliqua dignatio, sic ut ultimum simul atque efficacissimum argumentum, quo aliorum insolens insultatio retunditur, isthoc habeatur: utique non canis sum, sed æque homo atque tu. Cum igitur natura humana omnibus æque competat, & nemo libenter velit aut possit illi sociari, abs quo non saltem tanquam æque homo, & communis naturæ particeps æstimatur: ideo *secundo loco inter officia quorumlibet in quoslibet habetur: Ut quisque alterum hominem æstimet atque tractet, tanquam naturaliter sibi æqualem, seu ut æque hominem.*

II.
Æqualitas hominum quo fundamento nitatur?

Consistit autem isthæc hominum *Æqualitas* non in eo solum, quod hominum adultorum vires fere sint æquales hætenus, ut etiam imbecillior robustiori mortem adferre possit, per insidias, aut adjuvante dextertate, armorumque habilitate: sed & in eo, quod licet unus præ altero variis *dotibus* animi corporisque à natura sit ornatus, non eo minus tamen legis naturalis præcepta adversus alios ei sint exercenda, atque ipse ab aliis idem expectat; nec ideo plus licentiæ ipsi concedatur alios injuriis afficiendi. Sicuti & contra neminem

nem parca in ipsum natura, aut tenuis fortuna perse ad id condemnat, ut deterioris conditionis circa fruitionem communis juris sit, quam alii. Sed quæ unus ab altero postulare aut exspectare potest, eadem alii quoque, cæteris paribus, ab eodem debent; & quod juris quis in alios statuit, eo ipsum uti maxime convenit. *Obligatio quippe ad colendam cum aliis hominibus vitam socialem, omnes homines æqualiter stringit, nec uni magis licet leges naturales in alio violare, quam alteri. Et si nec defint populares rationes eam æqualitatem illustrantes; puta quod ex eadem stirpe omnes descendamus, eodem modo nascamur, nutriamur, moriamur; quodque Deus nemini de stabili & inconcussa fortuna caverit. Sicut & scita religionis Christianæ, parando Numinis favori non nobilitatem, potentiam, divitiasve, sed pietatis sinceritatem commendant, quæ æque in humilem, quam illustri positum loco, cadere potest.*

Ex hacce porro æqualitate consequitur eum, qui aliorum opera ad commodum suum uti vult, vicissim quoque in eorundem usus sese dispensare debere. Nam qui postulat ut alii quidem sibi inserviant, ipse contra semper immunis esse cupit, is alios utique sibi inæquales ducit. Inde uti ad societatem quam maxime sunt idonei, qui facile eadem omnibus permittunt, quæ sibi: ita plane insociabiles sunt, qui dum aliis superiores sese existimant, omnia licere sibi solis volunt, & ante cæteros honorem sibi arrogat, partemque præcipuam ex rebus in medio positis, ubi nullo præ reliquis eximio jure pollent. Unde & id inter communia legis naturalis officia est: *Ut ne quis, cui peculiare jus non est quæsitum, plus sibi, quam reliquis arroget, sed alios æquo secum jure frui permittat.*

Eadem æqualitas quoque ostendit, quomodo quis sese debeat gerere, ubi *jus inter alios ipsi sit distribuendum*; nempe ut tanquam æquales eo tractet, & neutri præter merita causæ quid præ altero indulgeat. Secus enim si sit, is qui posthabetur contumelia simul & injuria afficitur, & dignatio à natura data eidem detra-

E

hitur.

III.
Cuique permittendum, ut alii eodem secum jure fruatur.

IV.
In jure distribuendo omnes tractandi ut æquales.

hitur. Unde consequitur, ut res communis æqualibus portionibus inter æquales jure sit dividenda. Ubi divisionem res non admittit, eadem communiter uti debent, qui æquale jus habent; idque si quantitas rei permittat, quantum quisque velit. Sin res istud non ferat; ut tunc utantur ea re præfinito modo, & proportionate ad numerum utentium. Alius enim modus excogitari non potest æqualitatem observandi. Quod si autem neque dividi res, neque communiter haberi possit; usus ejus sit vel alternus; vel si ne hoc quidem succedat, aut reliquis æquipollens præstari nequeat, per sortem uni res erit adjudicanda. Nam in ejusmodi casibus commodius quam fors remedium inveniri nequit; quippe quæ opinionem contentus removeret; & qui non favet, de dignatione nihil detrahit.

V. Contra hoc officium peccatur per *Superbiam*, qua quis nulla de causa aut non sufficiente aliis se præfert, & velut inæquales eosdem præ se despicit. *Nulla de causa* dicimus. Nam ubi quis sibi rite jus quæsit, quod ipsi præ aliis prælationem dat, recte illud exercere & superi potest, citra tamen inanem fastum, aut aliorum contemptum. Sicuti & contra, quilibet alteri prælationem, honoremque, qui ipsi debetur, merito præstat. De cætero, veræ generositati semper comes est honesta quædam *Humilitas*, quæ consistit in reflectione, quam facimus super infirmitate naturæ nostræ, & erroribus, quos olim potuimus commisisse, aut deinceps possumus committere; qui non minores sunt iis, qui ab aliis committi possunt. Per quam efficitur, ut nos nemini præferamus, reputantes, cæteros æque bene suo libero arbitrio, ac nos, uti posse, quo æque pollent; cujus legitimus usus unicum illud est, quod homo pro suo reputare possit, & quo sese æstimare aut despiciere queat. Nulla autem de causa sese efferre, revera ridiculum est vitium: quia & per se stultum, propter nihil se magni facere; & quia alios omnes pro stultis habet, quasi ipsum citra rationem essent æstimaturum.

Magis

DE OFFICIO HOMINIS.

VI.

Magis adhuc peccatur, si quis *Contemptum* adversus alios ostendat signis exterioribus, factis, verbis, vultu, risu, ac quæcunque contumelia. Quod peccatum eo deterius est censendum, quo asperius aliorum animi in iras ac ulciscendi libidinem concitantur. Adeo ut multi deprehendantur, qui vitam malint presenti periculo exponere, multo magis pacem adversus alios abrumpere, quam contumeliam inultam pati. Quippe cum per hanc violatur gloria & existimatio, ejus integritate & vigore omnis animi voluptas constat.

VI.
Superbia
cum contumelia juncta,
deterri- ma.

CAPUT VIII.

De Promissis officiis humanitatis.

INTER officia quorumlibet erga quolibet, & quæ propter communem socialitatem sunt exercenda, *tertio loco* id ponitur: *Ut quilibet alterius utilitatem, quantum commode potest, promoveat.* Cum enim cognitionem quandam inter homines natura constituerit, parum fuerit alios non læsisse aut contempsisse; sed talia quoque in alios conferenda, aut invicem communicanda, ex quibus mutua inter homines benevolentia alatur. Profumus autem aliis vel *indefinite*, vel *definite*; idque ut vel *nihil* nobis, vel *aliquid* decedat.

I.
Officium
tertium, Al-
terius com-
moda pro-
movenda.

Indefinite aliorum commoda promovemus it, qui animam ac corpus suum probe excolit, ut utiles abs se actiones in alios proficisci queant; aut si ingenii per solertiam talia inventat, quibus vita humana reddatur instructior. Unde contra hoc officium peccare sunt censendi, qui nullam honestam artem addiscunt, vitæque per silentium transita animam pro sale habent; ne putiscant; numerus tantum, & fruges consumere nati: et qui opibus per majores relictis contenti, ideo impune abs se ignaviæ litari credunt, quod aliorum in-

II.
Tum indefi-
nite per uti-
les actiones
& inventa;

dustria jam sit partum, unde victitent. Et qui divitiis soli incubuere repertis, nec partem posuere suis. Item qui ad porcorum instar neminem nisi morte sua exhilarant. Et id farinae alia cetera terra pondera.

III.
Quorum
merita rite
æstimare
ceteri de-
bent.

Vicissim illis, qui de mortalium genere bene mereri instituunt, ceteri hoc debent, ut ipsis ne invidiant, nec præclaris eorundem conatibus remoram injiciant. Tum si alia non sit via paria cum istis faciendi, saltem celebritatem memoriæ famæque eorum, qui præcipuus laborum fructus est, promotum eant.

IV.
Tum hu-
manitate in
rebus in-
noxie utili-
tatis;

Imprimis autem illa bona, quæ citra nostrum detrimentum, molestiamque aut laborem præstari possunt, non libenter in alios dispensare, detestanda malignitas & inhumanitas habetur. Quæ vocari solent *res innoxie utilitatis*, seu quæ accipienti profunt, præstantem non gravant. Uti sunt, non prohibere aquam profluentem, pati ab igne lignem capere, consilium fidele deliberanti dare, erranti comiter monstrare viam. Sic si quis rem aliquam amplius possidere nolit, propter nimiam copiam, aut quia asservatio ejus ipsi molesta est; cur non malit eam potius integram relinquere, ut aliis non hostibus usum præbere possit, quam eandem corrumpere? Sic non fas nutrimentum perdere, ubi nos saturati sumus; neque fontem obturare, aut occultare, ubi nos assatim bibimus; neque signa navigationis itinerisque abolere, postquam iis usi sumus. Huc pertinent modicæ stipēs locupletum in egenos collatæ; item illa humanitas, quæ justa de causa peregrinantibus exhibetur, præsertim ubi aliqua ipsos calamitas oppresserit; & ejus generis alia.

V.
Tum quo-
que Bene-
ficiis alicu-
ju sumus
aut operæ.

Sublimior gradus Humanitatis est, ex singulari benevolentia gratis quid in alterum conferre, impensa aut opera laboriosa constans, quo ipsius necessitatibus obveniat, aut eidem insignis quæpiam utilitas concilietur. Quæ *res æquæ* vocantur *beneficia*, aptissima materia insignem laudem parandi, si magnitudo animi & prudentia eadem rite temperaverit. Eorum dispensationem ac modum fere conditio dantis atque accipientis

entis moderatur. In quibus id cumprimis observandum, ne obsit benignitas & iis ipsis, quibus benigne videtur fieri, & cæteris: deinde ne major benignitas sit, quam facultas; tum ut pro dignitate cuique tribuatur, & quidem ante omnia bene meritis; tum ut quisque nostræ opis indiget; observatis quoque conjunctionis gradibus inter homines. Videndum quoque, quid cuique maxime necesse sit, & quid quisque nobiscum, aut sine nobis possit consequi, aut non possit. Modus quoque dandi multum gratiæ beneficiis addit, si hilari fronte, promte, & cum contestatione benevolentiae demus.

Vicissim in eo, qui beneficium accepit, existere debet *Gratus animus*; quo is ostendit, istud sibi acceptum fuisse, dantiq; eam ob causam faver, & occasionem quærit paria reponendi, aut amplius, quantum ejus fieri potest. Nam id non necessarium est, ut præcise tantum reddamus, quanti id fuit, quod datum est: sed sæpe studium & conatus obligationem explent. Modo tamen nihil sit, quod ei, qui beneficium se dedisse prætendit, recte opponi possit. Nam qui me ex aquis extraxit, ei nihil debeo, si me in eas prius conjecerat.

Cæterum quo magis ad devinciendos hominum animos apta sunt beneficia, eo acrius ad gratiam referendam incumbere decet, qui ista accepit. Saltem ne eum, qui fiducia nostri prior nobis benefecit, ob eam rem deteriore esse conditione patiamur; neve beneficium accipiamus, nisi animo nitendi, ne dantem merito dati pœniteat. Nam si certam ob causam peculiariter alicui nolumus obligari, licebat oblatum beneficium dextre recusare. Et sane si absque necessitate gratiæ referendæ foret, contra rationem fecerit, si quis sua temere jactaverit, & quod perituum prospicit, beneficium prior contulerit. Quo modo omnis tolleretur inter homines beneficentia & fiducia, unaque omnis benevolentia; neque esset inter eos quidquam gratitæ opis, nec ullum gratiæ conciliandæ initium.

VI.
Gratus animus in benefactorem quid involvat?

VII.
Beneficium ad gratiam referendam obligat.

VIII.
Ob ingrati-
tudinem tamen actio
in foro non
datur.

Quaquam autem in animo ingrato per se nulla fit injuria: foedius tamen & magis odiosum ac detestabile habetur nomen ingrati, quam injusti. Censetur enim animi valde abjecti & degeneris, seipsum indignum declarare eo judicio, quod alter de ipsius probitate tulit: ac ne beneficiis quidem, quæ etiam bruta demulcent, moveri posse ad concipiendum humanitatis sensum. In foro tamen civili ob simplicem ingratitudinem, seu ubi quis nudi beneficii obliviscitur, & occasione id data referre negligit, actio non solet dari. Pars enim optima beneficii perit, si actio, uti certæ pecuniæ, detur: jam enim creditum esse incipiet. Et cum res honestissima sit referre gratiam, desinet esse ita splendide honesta, si sit necessaria. Denique huic uni legi vix omnia fora essent suffectura, ob difficillimam estimationem circumstantiarum, quæ beneficium vel intendunt, vel elevant. Et eam ipsam ob causam beneficium dedi, i. e. ejus quod dedi refusionem mihi stipulatus non sum, ut & alteri foret occasio ostendendi, se honesti amore, non ex metu pænæ humanæ aut coactionis, gratiam retulisse; utque ipse non spe lucri, sed ob humanitatem exercendam videar erogasse, de quo recipiendo mihi caveri noluerim. Enimvero qui non solum beneficium non rependit, sed & benefactori insuper malum reponit, ille ob hocce factum eo graviore pænâ est afficiendus, quo foedioris animi malignitatem sibi inesse ostendit.

CAPUT. IX.

De Officio Paciscentium in genere.

I.
Officia hominis nonnulla ex pactis oriunda,

AD Officiis absolutis ad hypothetica sit velut transitus per pacta intermedia; quippe cum omnia officia, præter jam enumerata, pactum expressum aut tacitum videantur præsupponere. Igitur hoc loco agendum

gendum erit de natura pactorum, & quid illa incunctibus observandum sit.

Fuisse autem necessarium pacta inter homines iuri, satis manifestum est. Quanquam enim officia humanitatis late sese per vitam humanam diffundant: haurquaquam tamen ex eo solo fonte deduci omnia possunt, quæ hominibus ab se invicem utiliter percipere licebat. Nam neque quibulvis ea est ingenii bonitas, ut omnia quibus aliis prodesse possunt, ex sola humanitate velint præstare, citra exploratam spem paria recipiendi. Et frequenter illa, quæ ab aliis in nos proficisci queunt, ejusmodi sunt, ut gratis eadem nobis exhiberi salva fronte postulare nequeamus. Sæpe quoque nostram fortunam aut personam non decet, alteri tale beneficium debere. Adeoque ut plurimum alter dare non potest, sæpe nos accipere nolumus, nisi iste paria à nobis recipiat. Non raro denique alios laet, qua ratione commodis nostris inservire queant. Igitur ut mutua inter homines officia, qui fructus est socialitatis, eo crebrius & ad certas velut regulas exerceantur, necessum fuit homines ipsos inter se convenire super ejusmodi rebus invicem præstandis, quæ ex sola humanitatis lege certo sibi polliceri ab aliis non poterant. Adeoque in antecessum determinandum fuit, quid alteri quis præstare, quidque ab eodem iterum expectare suoque jure exigere deberet. Id ipsum autem fit per *promissa & pacta*.

Circa isthæc generale officium ex lege naturali debitum est: ut quilibet fidem datam servet, seu promissa & pacta expleat. Citra hoc enim si esset, plurima pars utilitatis periret, quæ humano generi communicatis invicem operis ac rebus enasci apta est. Et si promissa servandi necessitas foret, haurquaquam liceret rationes suas firmiter aliorum hominum subsidis superstruere. Quin & ex decepta fide justissimæ querelarum bellicque causæ pullulare sunt idoneæ. Nam ubi ego ex pacto aliquid præstiterim, altero fidem fallente, mea mihi res aut opera frustra perit. Sin vero

II.

Pacta ad
mutua soci-
alitatæ of-
ficia neces-
saria.

III.

In promissis & pactis
data fides
est servanda

nihil adhuc præstiti, rationes tamen & destinata meæ turbari molestum est; cum alio modo rebus meis potuisssem consulere, nisi iste se mihi obtulisset. Et indignum est ludibrio haberi, quia alterum cordatum ac bonum virum credidi.

IV.
Ea demum
pariunt per-
fectam obli-
gationem &
iūs.

Observandum autem, ea quæ ex solo humanitatis officio debentur, in hoc potissimum differre ab iis, quæ ex pacto aut promisso perfectæ debentur; quod ista quidem recte petantur, & honeste præstentur: sed ubi alter ea ultro præstare neglexerit; de inhumanitate duntaxat, feritate, aut duritia ejusdem queri possum; non tamen per violentiam propriam, aut superioris, eundem ad præstandum cogere. Id quod tamen licet, ubi ultro non præstantur, quæ ex promisso perfectæ, aut pacto debentur. Inde etiam ad illa *jus imperfectum*, ad hæc *jus perfectum* habere: sicut & ad illa *imperfecte*, ad hæc *perfecte obligare* dicimur.

V.
Fides datur
vel promisso
gratuito,
vel pacto.

Fidem damus vel *per actum solitarium* seu *υονόμαλδωσιν*, vel *per actum reciprocum* seu *διωλδωσιν*. Quandoque enim unus se duntaxat ad quid præstandum obstringit; quandoque autem duo pluresve mutuo se ad quid præstandum obligant. Prior actus vocatur *promissum gratuitum*, posterior *pactum*.

VI.
Promissio
imperfecta,
quæ non dat
jus rem exi-
gendi.

Promissio potest dividi in *imperfectam* & *perfectam*. Illa est, quando ipsi quidem qui promittimus, utique obligari volumus; ut tamen alteri jus ad exigendum non demus, sed ut nolimus ad promissum nostrum implendum violenter compelli. V.g. Si ita concipiam promissum, Ego serio destinavi hoc vel illud tibi præstare; & peto, ut mihi credas. Sic enim videor obligatus magis ex lege veracitatis, quam justitiæ; maloque videri propriæ constantiæ & gravitatis impulsu ferri ad faciendum officium, quam propter jus alterius. Huc spectant pollicitationes virorum potentum aut gratiosorum, quibus alicui non per verba honoris, sed serio suam commendationem, intercessionem, promotionem, aut suffragium spondent: quæ tamen hautquaquam velut jure aliquo abs se volunt exigi, sed in solidum suæ humanitati

nitati ac veracitati cupiunt imputari; ut officii sui gratia eo major sit, quo longius ab eodem coactio abfuerit.

Perfecta autem promissio est, quando non solum ipse utique obligari volo, sed & simul jus in alterum confero, ut rem promissam velut debitam plane me poscere queat. VII.
Perfecta,
quæ dat
omnino.

Porro ut promissa & pacta nos obligent ad aliquid dandum aut faciendum, quod antea non debebamus, aut omittendum, quod antea jure poteramus facere, maxime requiritur *ultroneus noster consensus*. Nam cum cujusvis promissi & pacti impletio cum aliquo onere sit conjuncta, nulla propior ratio est quare super eo conqueri recte nequeamus, quam quia ultro in id consensimus, quod evitare penes nos erat. VIII.
Promissa &
pacta, ut
obligent,
consensum
requirunt.

Consensus etsi regulariter per *signa*, puta voces, litteras, nutusque exprimi soleat: aliquando tamen contingit, ut ille citra isthæc signa ex ipsa negotii natura, aliisque circumstantiis liquido colligatur. Sic uti interdum *silentium*, cum certis circumstantiis consideratum, loco signi consensum exprimentis valet. Unde & dantur *pacta tacita*, quando nempe consensus noster non per ejusmodi signa, quæ regulariter in commercio hominum recepta sunt, exprimitur; sed quando idem ex negotii natura, aliisque circumstantiis liquido colligatur. Sic & principali pacto sæpe adheret pactum tacitum, quod ex ipsa negotii natura profluit. Sicut & usitatissimum, ut in pactis tacitæ quædam exceptiones, & conditiones necessariae sint subintelligendæ. IX.
Qui quando-
que expres-
sus est, quan-
doque taci-
tus.

Ut autem aliquis liquido consentire possit, requiritur *usus rationis* hætenus, ut præsens negotium intelligat, an sibi conveniat, & abs se præstari queat, eo-que perpenso consensum suum sufficientibus signis exprimere possit. Unde sequitur, promissa & pacta *infantum*, ut & *amentium* ac *furiosorum*, (nisi ubi dilucidis intervallis furor distinguitur,) nulla esse. Id quod & de promissis *ebriorum* est pronunciandum, si ebrietas jam eo usque processerit, ut ratio sit plane obruta & so- X.
Promissa &
pacta infan-
tum, amen-
tium, ebri-
orum.

& sopita. Nam pro vero & deliberato consensu haberi nequit, si quis vel maxime momentaneo & inconsulto impetu in aliquid inclinet, aut signa quædam edat consensum alias exprimentia, eo tempore, quando mens velut medicamine quodam loco mota fuerat. Sed & inapudens foret, tale promissum, præsertim cum magno onere conjunctum, exigere velle. Quin si quis ebrietatem eam captavit, & observata alterius facilitate promissum astute elicit, ne abs doli quidem fraudisque crimine immunis erit. Ast qui, discussa crapula, per ebrietatem acta rata habuerit, utique obligabitur, non tam ex eo quod ebrius, quam quod sobrius egit.

XI.
Quæ ætas
obligationi
contrahen-
dæ idonea?

Cæterum quousque in pueris duret imbecillitas rationis, contrahendam obligationem impediens, lege naturali adeo accurate definiri nequit; cum in aliis citius, in aliis tardius iudicium maturescat. Sed illud est ex cuiusvis quotidianis actionibus iudicandum. Et si in plerisque civitatibus leges civiles certum heic temporis terminum in universum constituerint. Sicuti & alicubi salutariter est receptum, ut aliorum prudentiorum auctoritatem adhibere necessum haberent in contrahendis obligationibus, quousque inconsultus ille juvenis impetus deferuisse censeretur. Quippe cum ea ætas, etiam quando negotium quod geritur intelliget, vehementi fere ac parum provide impetu feratur, ac in promissa fit facilis, spei plena, liberalitatis famam captans, in amicitias ambitiose colendas prona, ac diffidere nescia. Unde & dolo vix caret, qui istius ætatis facilitati imminet; & juniorum dispendiis locupletari vult, quæ isti per iudicii imbecillitatem prævidere aut æstimare non norunt.

XII.
Error quo-
usque con-
sensum im-
pediat?

Consensum quoque impedit error. Circa quem hæc regulæ sunt observandæ. I. Ubi in promissione aliquid tanquam conditionem supposuerim, citra cuius intuitum promissurus non fuero, naturaliter promissionis nulla erit vis. Nam promissor consensit non absolute, sed sub conditione: qua non adparante, promissio quoque

quoque nulla est. II. Si ex errore ad paciscendum aut contrahendum fuerim impulsus, eumque re integra, & quando nihil adhuc fuit præstitum, deprehendero; æquum sane fuerit, ut facultas pœnitendi mihi concedatur: præsertim ubi præ me tulerò, dum ad paciscendum accedo, quæ me causa impellat; nec alter ex mea pœnitentia detrimentum patiatur, aut id pensare ego paratus sim. Verum ubi res non amplius est integra, & ubi error tunc demum patuerit, quando jam pactum est impletum, ex toto aut ex parte; qui erravit, a pacto resilire non poterit, nisi quantum alter ex humanitate velit indulgere. III. Ubi error contigerit circa ipsam rem, de qua convenitur; pactum vitiatur non tam ob errorem, quam quia legibus pacti non fuit satisfactum. Nam in pactis ipsa res, de qua convenitur, ejusque qualitates debent esse cognitæ; citra quam cognitionem liquidus consensus intelligi nequit. Unde defectu deprehenso, qui lædendus fuerat vel à contractu resilire potest, vel alterum ad defectum supplendum adigere, vel etiam ad præstandum id quod interest, ubi ipsius dolus aut culpa intervenit.

Quod si quis *dolo* & malitiosa fraudulentia alterius inductus fuit ad promittendum aut paciscendum, ita est habendum. I. Si tertius dolum adhibuerit, non colludente eo, quicum paciscimur; negotium erit firmum: ab eo tamen, qui dolum adhibuit, poterimus repetere id quod intererat, nos non fuisse deceptos. II. Qui dolo suo malo causam dedit ut ipsi quid promitterem, eum eove paciscerer, ei ex isthoc actu haudquaquam obligor. III. Si quis ultro quidem & liquidum cum destinatione animi ad paciscendum accesserit; in ipso tamen negotio, puta, circa objectum, ejusve qualitates & æstimationem dolus intercesserit; hætenus pactum erit vitiosum, ut in arbitrio decepti sit illud penitus dissolvere, aut læsionis pensationem exigere. IV. Quæ ad essentiam negotii non faciunt, nec expresse fuerunt designata, actum de cætero rite conceptum non vitiant; licet forte alter de iis, dum paciscitur

XIII.

Dolus an, &
quis, pro-
missa & pa-
cta violat?

0151037

25 05 01507

101 25557

9 62

ciscitur, tacite cogitavit; aut ejus opinio astu fuit confirmata, quousque contractus conclusus foret.

XIV.
Metus de-
ceptionis
quantum eis
detrahat?

Metus qui circa promissa & pacta intervenit, *dupliciter* sumitur: vel pro *suspensione* probabili fore, ut ab altero decipiamur; idque vel quia ejusmodi vitium in animo ipsius hæret, aut quia malignam suam voluntatem sat perspicue significavit: vel pro *vehementi animi terrore*, orto ex intentato gravi malo, ni promissum aut pactum inire velimus. Circa *priorem* speciem metus ita habendum. I. Qui confidit illius promissis & pactis, cui fidei religio in universum nihili sit, imprudenter quidem facit; sed eam solam ob causam pactum non redditur irritum. II. Ubi pactum jam sit initum, ac nulla nova emergant indicia intentatæ deceptionis; non licebit à pacto resiliere ex obtentu vitiorum, quæ ante pactum erant cognita. Nam quæ causa aliquem non prohibuit, quo minus pacisceretur; eadem quoque prohibere non debet, ne pactum impleat. III. Ubi post pactum initum certissima emergant indicia, alterum id agere, ut mihi, quando meum priore loco præstitero, illudat; non prius ad præstandum adigi potero, quam contra eam deceptionem mihi cautum sit.

XV.
Metus ex in-
tentato
malo an ea
reddat irri-
ta?

Circa *alteram* speciem metus hæ regulæ observandæ. I. Pacta, quæ ineuntur propter metum à tertio incussum, valida sunt. Nam in hoc utique nullum residet vitium, quo minus alter jus ex pacto sibi adversus me adquirere queat; & metum ab altero intentatum discussisse, pensatione utique dignum est. II. Quæ pacta ex metu aut reverentia imperii legitimi ineuntur, aut ob auctoritatem eorum quibus magnopere devincti sumus, valida sunt. III. Pacta, ad quæ ab illo ipso, cui promittit aut quicum paciscitur, injusta ejusdem vi quis compellitur, invalida sunt. Nam injuria, quam alter incusso metu injusto mihi infert, incapacem eum reddit, ut jus sibi adversus me ex illo actu quærere possit. Et cum quis alias teneatur pensare damnum abs sese datum; per compensationem velut tolli obliga-

obligatio intelligitur, si non solvitur id, quod statim restitui debebat.

Præterea oportet *consensum* non in pactis solum, sed & promissis esse *mutuum*; sic ut consentire debeat non solum qui promittit, sed & cui promittitur. Quando cum hujus consensus abest, seu quando is oblatum promissum acceptare detrectaverit, res promissa penes promissorem manet. Qui enim alteri rem suam offert, neque invito eam vult impingere, neque pro derelicta habere. Ergo si alter non acceptet, juri promittentis in rem oblatam nihil decedit. Quod si rogatio antecessit, censebitur ea durare, nisi expresse fuerit revocata; eoque casu in antecessum acceptatio facta intelligitur; ita tamen ut rogationi respondeat obligatio. Nam si hæc discrepet, expressa requiritur acceptatio; quia sæpe mihi non consulitur, nisi tantundem quantum rogavi accepero.

XVI.
Mutuus
consensus
etiam in
promissis re-
quiritur.

Circa *materiam* promissorum & pactorum requiritur, ut quod promittimus aut paciscimur *non sit supra nostras vires*, neve id patrare lege aliqua prohibeamur: alias enim aut stolide aut improbe promittimus. Exinde consequitur, neminem sese obligare posse ad id, quod ipsi est impossibile. Quod si autem res, quæ tempore pacti initi possibilis habebatur, post impossibilis aliquo casu citra paciscentis culpam facta sit; re integra pactum erit nullum. Ubi quid præstitum ab altero jam fuit, id restituendum, aut æquipollens reponendum. Si ne hoc quidem fieri possit, summus erit conatus adhibendus, ne alter detrimenti quid capiat. Nam in pactis primario respicimus ad id, de quo expresse fuit conventum; ubi hoc obtinere non possumus, sufficit æquipollens exhiberi: saltem ne damnum sentiamus, omnimodo cavendum est. Qui vero dolo aut gravi culpa sibi ipse vires præstandi detraxit, non solum ad summum conatum tenetur, sed & velut in supplementi vicem malo insuper poterit mactari.

XVII.
Promissum pa-
ctique ma-
teria non
nisi possibi-
lis.

Patet quoque ad *rem illicitam* præstandam obligari nos non posse. Nam nemo valide se potest obstringe-

XVIII.
Atque lici-
ta; sed iur-

re

pium nulla
sit obliga-
tio.

re ulterius, quam ipsi est potestas. At qui lege actionem prohibet, adimit utique potestatem eam suscipiendi, & de eadem præstanda obligationem admittendi. Contradictorium quippe est, ex obligatione per leges confirmata aliquid necessario debere facere, quod per easdem leges est omittendum. Unde peccat quidem, qui illicita promittit; sed bis peccat, qui eadem præstat. Ex quo & hoc colligitur, non servari debere promissa, quæ illi, cui fiunt, noxæ sunt futura; cum naturali lege prohibitum sit, ne quis alteri, etiam stolidæ volenti, malum inferat. Si igitur pactum circa rem turpem fuerit initum, neuter ad id explendum tenebitur. Quin & ubi turpe facinus ab uno fuit præstitum, alter ad solvendam conventam mercedem non obligabitur. Quod tamen illo intuitu jam est datum, repeti nequit, nisi forte dolus aut enormis læsio accesserit.

XIX.
Pacta &
promissa
circa res alienas, frustra.

Denique & hoc manifestum est, frustra promittere nos aut pacisci circa *res alienas*, in quantum illæ non nostræ, sed alterius directioni & arbitrio sunt subjectæ. Quod si autem ita promissero, me operam daturum; ut alter, (cui pro imperio me quid imperare non posse præsupponitur,) præstet; tunc teneor omni modo moraliter possibili, (i. e. quantum alter honeste à me postulare potest, & quantum vitæ civilis ratio fert,) laborare, ut ad eandem præstandam alter permoveatur. Sed & super rebus aut actionibus nostris, in quas jam alteri jus fuit quæsitum, tertio valide promittere non possum, nisi forte in eum casum, quo alterius jus expiraverit. Nam qui prioribus promissis aut pactis jus suum in alterum jam transtulit, ipse utique nullum tale jus reliquum amplius habet, quod in tertium possit conferre. Ac nullo negotio omnia promissa & pacta possent fieri irrita, si liceret aliud inire, in quo contraria priori disponderentur, ac quicum prius simul expleri nequit. In quo fundatur tritum illud: *qui prior tempore, prior jure*.

Est

Est præterea circa promissa potissimum observandum, illa concipi solere vel *pure & absolute*, vel sub *conditione*; ut scilicet validitas promissionis conferatur in aliquem eventum, à casu aut arbitrio humano pendentem. Sunt autem *conditiones* vel *possibiles* vel *impossibiles*. Illæ subdividuntur in *casuales* seu fortuitas, quæ ut existant vel non existant penes nos non est: *potestativas* seu arbitrarias, quæ ut existant vel non existant, penes eum est, cui promittit: & *mixtas*, quarum impletio partim ab arbitrio ejus, in quem confertur, partim à casu dependet. *Impossibiles* autem sunt vel *physice* tales, vel *moraliter*; i. e. quædam per rerum naturam fieri à nobis non possunt, quædam per leges & honestatem fieri non debent. Et impossibiles quidem conditiones, si naturalem interpretandi simplicitatem sequamur, orationem promittentem faciunt negativam. Etsi per leges fieri possit, ut si adjectæ sint negotio alicui serio, habeantur pro non adjectis; ne per actus nullum eventum sortituros, hominibus illudatur.

XX.

Promissa sub conditione, possibili, impossibili.

Denique promittimus & paciscimur non solum per nosmetipsos, sed etiam aliorum hominum interventu, quos ipsi voluntatis nostræ *internuncios* atque interpretes constituimus. Per quos, ubi bona fide egerint quod à nobis in mandatis habebant, valide obligamur apud eos, qui cum istis velut nostras vices gerentibus egerunt.

XXI.

Promissa & pacta per internuncium facta obligant.

Atque hæc sunt officia hominis absoluta, ut & per quæ velut transitus ad alia sit. Reliqua præsupponunt aliquod *institutum* humanum, generali pacto subnixum, & in genus humanum introductum; vel etiam *statum* aliquem peculiarem. Institutorum istorum comprehenduntur potissimum tria; *sermo*, *dominium rerum* earundemque *pretium*, & *imperium humanum*. De singulis, ut & quæ inde resultant officiis, deinceps exponendum.

XXII.

Officia reliqua statum institutum hominum supponunt.

CAPUT X.

De Officio Sermocinantium.

I.
Officium
sermocinan-
tis, Ne alte-
rum deci-
piat.

II.
Verbis in
recepta sig-
nificatione
cur uten-
dum?

QUAM utile ac plane necessarium sit instrumen-
tum societatis humanæ Sermo, nemo est qui ig-
norat: cum multi vel ea sola facultate collegerint, ho-
minem ad agendam vitam sociale à natura destinatum.
Circa hujus ergo legitimum & societati humanæ pro-
ficuum usum, id officii lex naturalis hominibus di-
ctitat: *ut ne quis sermone, aut aliis signis ad exprimenda
animi sensa institutis, alterum decipiat.*

Sed ut indoles sermonis penitus intelligatur, scien-
dum est, circa sermonem, voce viva aut literis expres-
sum, duplicem obligationem occurrere. Una est, qua
isti, qui eadem lingua utuntur, certæ rei certum vo-
cabulum, prout usus cujusque linguæ fert, adplicare
tenentur. Cum enim neque voces, neque certi lite-
rarum ductus certam rem natura noxent: (alias enim
omnes linguæ aut scripturæ genera coincidere debe-
rent); inde ne usus linguæ foret inanis, si quisque quo
vellet vocabulo quamlibet rem nuncuparet; necessum
est inter eos, qui eadem lingua utuntur, tacitam inter-
cessisse conventionem, ut certam rem certo, & non alio
vocabulo denotent. Ni enim in uniformem vocum
adplicationem fuerit conspiratum, impossibile est ex
sermone alterius sensa animi colligere. Unde vi istius
pacti quilibet tenetur ita adhibere in sermone commu-
ni vocabula, prout receptus ejus linguæ usus fert. Ex
quo etiam hoc consequitur, ut quanquam sensa animi
à sermone discrepare queant, id tamen in vita hu-
mana quisque voluisse censeatur, quod verba ejus præ-
se ferunt, etsi fortasse intrinseca mentis destinatio ab
istis discedat. De hoc enim cum nisi per signa con-
stare nequeat, omnis usus sermonis redderetur irritus,
si

si interna animi cogitatio; quam sibi quisque pro libitu fingere possit, id quod signa præ se ferunt in communi vita elidere possit.

Altera obligatio, quæ in sermone intervenit, in eo consistit, ut quis alicui per sermonem animi sui sensa ita debeat pandere, ut hæc ex illo liquido cognoscere queat. Cum enim non loqui tantum, sed & tacere homo queat; & cum non semper, quod quis in animo volvit, id coram quibuscumque aperire teneatur: igitur necessum est, ut peculiaris existat obligatio, quæ alicui necessitatem adferat tum ad loquendum, tum ad ita loquendum, ut alter sensa animi nostri intelligat. Oritur autem illa obligatio, vel ex peculiari pacto, vel ex communi præcepto legis naturalis, vel ex præsentis negotii indole, cui contrahendo sermo adhibetur. Sæpe enim expresse cum aliquo convenitur, ut quis animi sui sensa super aliquo negotio mihi aperiat; ut, si quem informatorem mihi in aliqua disciplina adsciscam. Sæpe quoque præceptum aliquod legis naturalis meam scientiam alteri communicare jubet, ut hoc modo ipsi profim, vel noxam ab eodem avertam, aut ad noxam accipiendam causam vel occasionem non præbeam. Aliquando denique præsens negotium, quod cum alio susceptum est, aliter expediri nequit, ni iudicium meum super eo pandam; ut circa celebrandos contractus contingit.

Quia autem non semper usu venit, ut ex aliquo horum capitum quævis cogitata mea alteri sint significanda; patet, me non alia teneri alteri sermone meo indicare, quam ad quæ ex me intelligenda *jus perfectum aut imperfectum* habet. Adeoque recte tacendo dissimulare me posse, utut maxime interroget, quæ ut ex me sciat alter *jus non habet*, neque ad id aliqua obligatione ego teneor.

Imo quia sermo *non solum* est inventus *propter alios, sed & propter nos ipsos*: ideo ubi aliqua mea in eo versatur utilitas, neque cujusquam alterius *jus læditur*, licebit mihi sermonem ita formare, ut diversum ab eo, quod animo volvo, exprimat.

III.
Obligatio
ad alteri
mentem a-
periendam
unde?

IV.
Hac cessante
licet dissimulare si-
lendo;

V.
Diversum-
que ab eo,
quod animo
volvitur ex-
primendo.

VI.
Ficto ser-
mone quo,
& quo calu-
mnia liceat.

Denique quia sæpe isti, ad quos loquimur, ita sunt dispositi, ut si sermone simplici & aperto rem ipsam perciperent, detrimento hoc ipsis futurum esset, nec nobis bonum quem intendimus finem adsequi liceret: igitur hisce in casibus licebit uti ficto coloratoque sermone, & qui nostram sententiam & intentionem audientibus directe non representet. Nam qui alicui prodesse vult & debet, non utique id tenetur facere eo modo, quo finem suum non erat obtenturus.

VII.
Veritas mo-
ralis quæ a
logica distin-
guenda.

Ex hisce colligitur, in quonam consistat *veritas*, cu-
jus studio boni viri tantopere commendantur: nempe ut verba animi nostri sensa commodo representent al-
teri, cui eadem intelligendi jus; quæque ut ipsi aperi-
amus, nobis obligatio perfecta aut imperfecta incum-
bit; idque eo fine, ut vel idem intellectis animi nostri
sensis debitum aliquod commodum nanciscatur; vel ne,
ubi diversum fuerit significatum, damno præter meri-
tum multetur. Ex quo & hoc obiter patet, non semper
mendacium admitti, quando etiam data opera non di-
citur, quod vel cum ipsa re, vel cum cogitatis nostris
examissim congruit: adeoque veritatem quasi logicam,
quæ in congruentia verborum cum rebus consistit, cum
veritate morali non per omnia coincidere.

VIII.
Mendacium,
ejusque re-
quisita.

Mendacium contra est, ubi de industria sermo ali-
am præ se fert sententiam animi nostri, quam quæ re-
vera est; cum tamen hanc ipsam is, ad quem sermo
dirigitur, intelligendi jus haberet, nobisque obligatio
incumberet efficiendi, ut ille nostram sententiam uti-
que intelligeret.

IX.
Mendacio
annueran-
dus fictus
sermo: non
quivis;

Ex dictis igitur constat, mendacii notam hautqua-
quam contrahere, qui fictis sermonibus, fabulisque u-
tuntur adversus pueros aut similes, ad eorum meliorem
informationem, quatenus nudæ veritatis non sunt ca-
paces. Et qui alii fictum sermonem bono fine adhibent,
quem plano adsequi non licebat; puta, si innocens pro-
regendus, iratus placandus, mœstus demulcendus, me-
diculoso animus addendus, fastidiosus ad medicamenta
capienda movendus, pertinacia alicujus frangenda, aut
malum

malum propositum alterius intervertendum, aut si arcana reip. & consilia, quæ interest aliorum notitiæ subtrahi, fictis rumoribus velut obvelanda, & aliorum importuna curiositas sit amolenda; aut si hosti, quem aperta ratione lædere poteramus, fabulis in strata gematis vicem illudamus.

Contra si aliquis urique tenebatur alteri sensa animi sui liquido significare; culpam non effugit, si vel par-tem duntaxat veri dicat, aut ambiguo sermone alteri illudat, aut tacitam quandam restrictionem, à communi usu abhorrentem, in mente reseruet.

X.
Sed is quo illi illudatur, cui mentem aperire tenebar.

CAPUT XI.

De Officio Jurantium.

PER *Jusjurandum* sermone nostro, omnibusque actibus, circa quos sermo intervenit, insigne accedere firmamentum judicatur. Est quippe illud *assertio religiosa*, qua *divinæ misericordiæ renunciamus*, aut *divinam penam in nos deposcimus*; nisi verum dicamus. Dum autem omniscius & omnipotens testis simul & vindex invocatur, præsumptio veritatis ideo excitatur, quod nemo temere tam impius credatur, ut ita petulanter gravissimam Numinis indignationem in se deposcere sit ausurus. Inde officium jurantium hoc esse intelligitur, ut & ad jurandum cum reverentia accedant, & quod juratum est religiose observent.

I.
Officium jurantium ex natura jurisjurandi.

Finis porro & usus juramenti in hoc maxime vertitur, ut homines ad enunciandum verum, aut servandum promissum pactumve eo firmitus adstringantur, metu divini Numinis omniscii & omnipotentis; cujus vindictam, si scientes fallant, per *jusjurandum* in se invocant, ubi alias metus ab hominibus imminens non satis efficax videbatur; quippe quorum vires contem-

II.
Ejus finis firmamentum addere pactis & dictis.

nere aut declinare, vel scientiam fallere se posse sperabant.

III.
Per Deum
quo sensu;
quo sensu
per res alias
juretur.

Quia vero præter Numen nihil est omniscium, aut omnipotens, inde absurde juramentum concipitur *per rem aliquam, quæ opinione divinitatis destituitur*, hoc sensu, ut ea res testis atque ultrix perjurii invocetur. Et si hoc frequens sit, ut in juramentis *certa res nominetur; per quam juretur*, hoc sensu, ut Deus, si jurans fefellerit, vindictam suam in istam potissimam rem exferat, tanquam juranti charissimam, & maximi æstimatam.

IV.
Jerandi for-
mula juran-
tis religioni
aptanda.

In juramentis *formula illa, qua Deus, dum testis & vindex invocatur, describitur, accommodanda est ad persuasionem seu religionem, quam circa Deum fovet, qui jurat*. Frustra quippe jurando quis adigitur per Deum, quem non credit, adeoque nec metuit. At nemo per Deum jurare se putat alia sub formula, aut alio sub nomine, quam quod suæ, i. e. ex opinione jurantis, veræ religionis præceptis continetur. Inde quoque est, quod qui *per falsos Deos jurat*, quos ipse tamen pro veris habet, utique obligetur; & si fefellerit, revera perjurium admittat. Quia sub quocunque speciali conceptu generalem Numinis notionem ante oculos habuit; adeoque dum sciens pejeravit, divinæ majestatis reverentiam, quantum in se, violavit.

V.
Juramenti
obligatio
deliberatum
animum
poscit.

Ad juramenti obligationem requiritur, ut *animo deliberato* id susceptum sit. Unde juramento hautquidquam obstrictus erat, qui simpliciter juramentum *recitando* protulerit, aut ejusdem verba concepta in prima persona alteri præverit. Ast qui speciem serio juraturi præ se tulit, is utique obligabitur, quicquid demum in animo suo dum jurat agitaverit. Nam alias omnis usus juramentorum, imo omnis ratio intervenientibus signis sese obligandi ex humana vita tolleretur, si quis *tacita sua intentione* posset impedire, ne effectus ille *actum aliquem* sequatur, cui producendo idem est *instructus*.

Jura-

Juramenta in se non producant novam & peculiarem obligationem; sed obligationi in se validæ velut *accessorium quoddam vinculum* superveniunt. Semper enim dum juramus supponimus aliquid, quo non præstito divinam pœnam in nos provocamus. Quod ineptum esset, nisi illicitum foret non præstare id, quod supponitur; adeoque nisi jam antea obligaremur. Ex quo sequitur, quod actus, quibus in se vitium adhæret obligationem impediens, per juramentum accedens obligatorii non fiant. Sicuti nec per subsequens juramentum antegressa obligatio valida eliditur, aut jus per eandem quæsitum alteri tollitur. Inde frustra quis juraverit, sese alteri debitum non soluturum. Nec obligabit juramentum, ubi constat eum qui juravit factum aliquod supposuisse, quod revera ita se non habebat; ac nisi id credidisset, non fuisse juraturum; in primis ubi per dolum ejus, cui juratur, in errorem fuerit adductus. Nec qui injusto meru me ad jurandum adigit, ex eo juramento jus sibi acquirit ad aliquid à me recte postulandum. Nullas quoque habebit vires jusjurandum super præstanda re quapiam illicita; imo & super omittendo aliquo bono, quod legibus divinis aut humanis præcipitur. Denique juramentum non immutat naturam & substantiam promissi pæctive, cui accedit. Inde frustra jurantur impossibilia. Et promissio conditionata per juramentum non mutatur in absolutam, seu puram. Et æque in jurato promisso requiritur acceptatio.

Hoc autem efficiunt juramenta propter interpositam Dei invocationem, quem neque astu quis deceperit, & cui nemo impune illuserit, ut non solum atrocior pœna censeatur manere eum, qui juratam, quam qui injuratam fidem fefellit; sed ut à negotiis, quibus adjiciuntur, omnis dolus & cavillatio sit excludenda.

Non tamen semper late, sed & stricte quandoque juramenta sunt interpretanda, siquidem subjecta materia id requirere videatur; puta si juratum sit in odium alterius, & non tam promissioni, quam minis juramentum.

VI.

Jusjurandum obligatorem firmiter, non parit.

VII.

Effectum juramenti circa juratam fidem.

VIII.

Jusjurandum quandoque stricte interpretandum.

mentum sit adjectum, Quin nec juramentum excludit tacitas conditiones & limitationes, quæ ex ipsa rei natura rite fluunt: Puta, si alicui quidquid velit petendi optionem jurato concessi, ubi iste iniqua aut absurda petierit, hautquidquam tenebor. Qui enim aliquid indefinite alteri roganti promittit, antequam noverit, quid iste sit petiturus; præsupponit alterum petiturum honesta, moraliter possibile, non absurda, non sibi aut aliis perniciofa.

IX.
Jurandum
sensu illius
qui jura-
mentum de-
fert.

Id quoque notandum, in juramenti sensum totius orationis valere, prout capere se illum profitetur is, qui juramentum defert, seu cui juratur. Hujus enim præcipue, non jurantis causa juramentum præstat. Unde ejusdem quoque est concipere verba juramenti; & quidem quantum fieri potest planissime; sic ut ipse significet, quomodo illa intelligat, & jurans annuat se istius sensum probe percipere; eaque mox ab hoc liquido sunt exprimenda, sic ut nulla ratione eadem cavillari & eludere queat.

X.
Divisio jura-
mentorū
ab usu du-
pli.

Divisio juramentorum commode desumitur ab usu, cui illa in vita communi adhibentur. Quædam enim promissis pactisque adduntur, ut eo majore cum religione observentur. Quædam autem adhibentur ad confirmandum alicujus assertionem circa factum illiquidum, & ubi veritas aliis rationibus commodius investigari nequit. Quale exigitur à testibus, sive qui alii facti conscii habentur. Quandoque etiam ipsi, qui inter se disceptant, deferente judice, aut altera parte, suo juramento litem solvunt.

CAPUT XII.

De Officio circa Acquirendum Rerum Dominium.

CUM ea sit conditio corporis humani, ut adsumtis extrinsecus rebus indigeat, quæ nutriatur, & contra ea, quæ ipsius compagem destructum eunt, muniat; per complures quoque res isthæc vita commodior & mollior reddi possit: inde tuto colligitur, volente utique summo universi Moderatore fieri quod homo alias creaturas ad usus suos adhibeat: quin ut etiam multas earundem destruat. Neque id solum obtinet circa vegetabilia, & quæ citra sensum corrumpuntur; sed & circa innoxia animalia, quæ utut cum dolore moriantur, citra peccatum tamen ab homine cibi causa occiduntur & consumuntur.

Cæterum ab initio omnes istæ res intelliguntur abs Deo velut in medio hominibus expositæ, ita ut non magis ad hunc, quam ad alterum pertinerent. Ita tamen ut sic circa eas disponderent homines, prout conditio humani generis, & ratio pacis ac tranquillitatis, bonique ordinis in eodem conservandi videretur exigere. Inde cum adhuc intra paucos genus mortalium subsisteret, placuit, ut illæ quidem cujusque fierent, nec ab altero ipsi eripi deberent, quæ quis adprehendisset hac intentione, ut eadem ad usus suos applicaret; ipsa tamen corpora, ex quibus illæ res provenirent, in medio ad neminem peculiariter spectantia manerent. Sed postea, multiplicatis hominibus, & cum cultura cœpisset adhiberi rebus, ex quibus homini alimenta & tegumenta proveniunt; ad evitandas rixas, & introducendo bono ordini, ipsa quoque corpora rerum inter homines divisa, & cuilibet sua portio propria assignata; hac addita conventionione, ut quæ in prima rerum divisione in medio fo-

I.
Permissum homini rebus uti, easque usu destrueri.

II.
Res primum in medio positæ qui factæ hominum?

vent relicta, deinceps ejus possent fieri, qui primus eadem sibi asseruisset. Sic igitur volente Numine, prævio consensu hominum, pactoque saltem tacito, *Proprietas rerum siue Dominium* fuit introductum.

III.
Dominium
quid; &
quas patia-
tur restricti-
ones?

Est autem *Dominium* jus, quo alicujus rei velut substantia ita ad aliquem pertinet, ut eodem modo in solidum non pertineat ad alium. Ex quo consequitur, ut de rebus, quæ tanquam proprie ad nos pertinent, pro arbitrio nostro disponere, & ab eorundem usu quosvis alios arcere possimus; nisi quatenus per pacta singulare jus à nobis sibi quæsierint. Et si in civitatibus contingere soleat, ut *Dominium* non semper penes quosvis sit illibatum, sed certis limitibus circumscriptum per imperium civile, aut ex dispositione & conventionione hominum inter se. Quando autem res una ad plures indivisim eodem modo pertinet, illa istis pluribus vocatur *communis*.

IV.
Res nonnul-
læ ex natura
sua relin-
quendæ
communes.

Sicuti autem res non simul & semel in proprietatem iverunt, sed successive, & prout usus humani generis postulare visus est: ita non necessum fuit, ut omnes & singulæ res propriæ fierent, sed salva pace generis humani aliqua potuerunt, aliqua debuerunt intra primævam velut communione permanere. Nam quæ utilia licet hominibus, inexhausta tamen sunt, sic ut omnium usibus possint patere, nec tamen singulis usus iste reddatur malignior; ea dividere velle supervacuum simul ac ineptum foret. Uti est lumen calorque solis, aer, aqua profluens, & si quæ sunt similia. Quo refertur etiam vastus Oceanus, magnis continentibus interjectus, quoad partes à litoribus remotissimas. Quippe cum ille non solum omnium usibus promiscuis sufficientissimus, sed & uni alicui populo ejus custodia moraliter sit impossibilis. Ubi enim aliqua res ita sit comparata, ut nullo modo alii ab ejus usu arceri queant; illam dividi, aut propriam cujuspiam fieri non supervacuum solum est, sed & inanibus litigiis materiam præbere aptum.

Modi acquirendi domini sunt vel originarii vel derivativi. Per illos ab initio in rem aliquam proprietas introducitur. Per hos dominium jam constitutum ab uno in alterum transit. Priores modi iterum sunt vel simpliciter tales, quibus dominium in corpus alicujus rei acquiritur; vel secundum quid, quæ incrementum aliquod ad rem nostram adjungitur.

Post recepta inter homines divisa rerum dominia, ita inter homines conventum; ut quæcunque sub primæ divisionem non venerunt, ea cederent occupanti, i. e. ei qui primus eadem corporaliter adprehendisset animo sibi habendi. Sic ut hodie originarius modus dominium in corpus alicujus rei acquirendi, sit sola *Occupatio*. Hoc igitur modo adquiruntur regiones desertæ, quas nullus unquam homo sibi asseruit: quæ sunt illius qui primus eas ingreditur animo sibi habendi, ita ut culturam eis adhibeat, & certos limites constituat, quousque eas suas esse velit. Ubi autem cœtus multorum hominum junctim occupaverit partem quampiam terræ, usitatissimum est, ut singulis ex eo cœtu aliqua portio adsignetur; quæ supersunt, ad totum cœtum pertinere censeantur. Per occupationem quoque adquiruntur feræ bestię, aves, pisces, in mari, fluminibus aut lacubus versantes; item si quæ à mari in litus solent ejici; modo tamen per imperium civile promiscua ejusmodi rerum captura non sit interdicta, aut certo alicui assignata. Quas necessum est, si nostræ debent fieri, ut corporaliter adprehendamus, & in nostram potestatem redigamus. Occupatione quoque adquiruntur res, in quibus dominium, cui ante subjectæ fuerant, plane est extinctum. Puta, si quæ abijciuntur ea intentione, ne amplius ea sint nostra; aut quæ ab initio inviti amittimus, sed post pro derelictis habemus. Quo etiam pertinet thesaurus, seu pecunia, cujus dominus ignoratur; qui inventori cedit, ubi per leges civiles aliter non est dispositum.

Cæterum plurimæ res, quæ dominio subjectæ sunt, non in eodem semper statu persistunt; sed variis *auctibus* dominus est.

V.

Modi acquirendi domini originarii & derivativi.

VI.

Ille est occupatio; quæ ad quas res se extendat.

VII.

Accessionum idem qui rei dominus est.

bus suam substantiam dilatant: quibusdam extrinseca incrementa accedunt; alia fructus proferunt; multis per formam industria humana superinductam pretium accrescit. Quæ omnia vocabulo *Accessionum* comprehendendi possunt; & in duas classes dividuntur. Quædam enim citra factum hominis ex sola natura istarum rerum proveniunt: quædam facto & industria hominum in solidum, aut ex parte procurantur. Circa quas ista est regula; ut qui est dominus rei, ad eundem quoque pertineant accessiones & quævis emolumenta; & qui ex sua materia speciem fecit, ejus speciei sit dominus.

VIII.

Dominio detrahentes
servitutum
species.

Frequenter tamen contigit, ut alii ex contractu, aut alia via jus sibi quæsierint ex re nostra certum commodum percipiendi, aut etiam impediendi, ne nostra re omni modo utantur. Quæ jura solent vocari *Servitutes*. Ac dividuntur in *personales*, ubi utilitas ex re aliena ipsi personæ immediate obvenit; & *reales*, ubi ex re aliena mediante re nostra utilitas capitur. Inter illas numerantur usufructus, usus, habitatio, operæ servorum. Reales iterum dividuntur in *servitutes prædiorum, urbanorum, & rusticorum*. Illæ sunt, v. g. servitus oneris ferendi, luminum, ne luminibus officiat, prospectus, stillicidii recipiendi, &c. Hæ sunt, v. g. iter, actus, via, aquæductus, aquæ haustus, pecoris ad aquam appulsus, jus pascendi, &c. Quæ omnes fere ex occasione vicinæ introductæ sunt.

IX.

Modus ad-
quirendi de-
rivativus
varius.

Inter modos acquirendi *derivativos* alii sunt, quibus res devolvitur in alium ex *dispositione legis*; alii quibus *facto prioris domini*. Et quidem ut vel bonorum alicujus *universitas*, vel certa eorundem *portio* transferatur.

X.

Mortis cau-
sa, vel per
successionem
ab intestato.

Universitas bonorum lege transit per mortem prioris domini in *Successionibus ab intestato*. Cum enim & communi hominum inclinationi repugnet, & ad pacem generis humani minime omnium conducatur, bona, quæ quis tanto cum labore, dum viveret, quæсивisset, à domini morte haberi pro derelictis, & cuivis occupanti patere; inde suadente ratione apud omnes populos receptum, ut, si quis de suis bonis ipse nihil dis-
posuisset,

posuisset, ejus bona devolvantur ad eos, quos pro communi hominum affectu charissimos habere judicatur. Quales sunt regulariter, qui ex nobis descendunt, & juxta hos alii sanguine nobis juncti, pro gradu quisque propinquitatis. Et licet aliqui homines dentur, qui vel propter accepta beneficia, vel ob peculiarem affectum alienos quosdam magis ament, quam suos consanguineos: tamen pacis interfuit, non considerato paucorum quorundam affectu, communem potius mortalium inclinationem sequi, modumque succedendi observare planissimum, & nullis impeditis disceptationibus obnoxium: Quæ emerfuræ erant, si benefactores & amici cum iis, qui sanguinis jure nituntur, possent concurrere. Et si quis omnino benefactores aut amicos cognatis volebat præferre, debebat expresse super ea re disposuisse.

Ex his consequitur, proximos cuique *Heredes* esse suos *liberos*, quos & natura parentibus alendos educandosque sollicitè commendavit, & quibus quisque parentum censetur quam lautissime voluisse prospicere, ac quæ sibi supersunt ipsis potissimum relinquere. Per liberos autem intelliguntur præcipue, qui ex legitimo matrimonio nati sunt. His enim & ipsa ratio, & decor vitæ civilis, & leges populorum cultiorum præ naturalibus favent. Ista tamen ita demum obtinent, nisi pater aliquem pro suo filio ob sufficientes rationes noluerit agnoscere, aut nisi ob atrocissimam malitiam eundem abdicaverit. Sub liberis etiam comprehenduntur ii, qui sunt ulteriorum graduum; quos ut alere, ipsorum parentibus defunctis, avus tenetur; ita & ipsi cum patruis & avunculis ad hæreditatem avi ut concurrant æquissimum est; ne super calamitatem matris defuncti patris, etiam avi hæreditate excludantur. Ubi descendentes defuncti, par est ad *parentes* defunctorum liberorum bona devolvi. Quibus liberi & parentes non sunt superstites, iis *fratres* succedent. Ubi & hi deficiunt, hæres erit, prout quisque defunctum sanguine propius contingit. Et si ad lites evitandas, quæ hec

XI.

In qua quo
ordine hæ-
redes succe-
dant;

exoriri possunt frequentissima, simulque ut ea res ad usum reip. probe attemperetur, in plerisque civitatibus super ordine successionis accurate deprehenditur dispositum. Et hunc ordinem ut sequantur privati, tutissimum est, nisi graves causæ peculiariter disponere subigant.

XII.
Vel per testamentum,
dominium
transit:

Facto domini prioris, universitas rerum mortis causa transit per *Testamentum*. Nam & illud in qualecunque solatium mortalitatis apud plerosque est receptum, ut quis vivus sua bona transferre posset in eventum mortis, in eum, quem maxime amaret. Cæterum cum antiquissimis remporibus usitatum fuisse videatur, ut imminente jam fato palam suos hæredes nuncuparent, & patrimonium de manu in manum ipsis traderent; postea graves ob rationes multis populis aliud testamenti genus magis arrisit. Ut nempe quocunque tempore placeret, ultimam suam voluntatem vel palam significare, vel literis tacite consignare possent; quam mutare pro libitu liceret, & ex qua hæredibus nuncupatis aut scriptis tunc demum jus nasceretur, quando testator exspiraret. Atque tales ultimæ voluntates licet merito magnum habeant favorem; ita tamen temperandæ erunt, prout necessitudinum ratio, & utilitas civitatum requirit. Quæ & inde legibus sueverunt cavere, quomodo cuique testamenta sint ordinanda. A quorum dispositione qui discesserit, queri non potest, suæ voluntatis non fuisse habitam rationem.

XIII.
Inter vivos
vero donatione
vel contractu.

Inter vivos facto prioris domini res transunt vel *gratis*, vel *interposito contractu*. Prioris generis translationes vocantur *Donationes*. De contractibus infra erit agendum.

XIV.
Invito domino res
quandoque
transferuntur.

Quandoque etiam invito priore domino res transferuntur, & quidem in civitatibus potissimum per modum pænæ; dum ob delicta damnatis interdum omnia bona, interdum certa eorum portio eripiuntur, & vel publico, vel læso adplicantur. Sic & in bello invitæ res per hostem viribus superiorem eripiuntur, raptori- que adquiruntur; ad quas tamen recuperandas pari violentia prior dominus jus non amittit, quousque per

suble,

DE OFFICIO HOMINIS.

77

subsequentis pacis tractatus omni prætensioni ad eandem renunciaverit.

Peculiaris denique modus acquirendi est *Usucapio*; XV.
 per quam is, qui bona fide iustoque titulo rei alicujus possessionem nactus est, eamque diu quietam & non interruptam obtinuit, demum pro perfecto domino ejus rei habetur, ita ut antiquum dominum, si postea rem eam vindicare velit, repellere queat. Cujus juris introducti ratio fuit, partim quod pro relicta rem habere judicaretur, qui diu eandem vindicare neglexerit, cum longo tempore ad id occasiones vix deesse judicentur: partim quod tranquillitatis & pacis interesset, aliquando possessiones rerum extra contròversiam collocari. Præsertim cum longe gravius videatur, post diuturnam possessionem re bona fide parta privari; quam olim amissa, & cujus desiderium dudum erat digestum, in perpetuum carere. Ut tamen in civitatibus certi termini, prout ratio & utilitas civitatis suggererit, definiantur, intra quos usucapio compleatur; tranquillitatis & pacis interest.

Usucapio
 quæ; quæ-
 que ejus in-
 troductæ
 ratio.

CAPUT XIII.

De Officiis, quæ ex Dominio rerum per se resultant.

EX introducto rerum dominio ista officia inter homines provenerunt. Primo: *Ut quilibet teneatur alterum (non hostem) pati rebus suis quiete frui, neque vi aut per fraudem illas corrumpere, intervertere, aut ad se trahere sustineat.* Quo ipso Furta, Rapinæ, & similia crimina, in res alienas tendentia, vetantur.

I.
 Officia ex
 dominio:
 Quisque re
 sua frui per-
 mittatur.

Secundo: *Quando res aliena ad nos pervenit sine nostro crimine, & bona nostra fide, eamque adhuc in nostra*

II.
 Res aliena
 nostræ pote-
 nostra

statis red-
denda do-
mino.

nostra potestate habemus; tenemur officere, quantum in nobis est, ut illa in potestatem legitimi sui domini redeat. Non tamen tenemur illam rem restituere nostris impensis; & si quas in eam servandam fecimus, recte possimus repetere, aut rem tantisper, quoad illæ solvantur, retinere. Et ad restituendum tunc demum actu tenemur, quando innotuit nobis, illam rem esse alterius. Tunc enim debemus significare, rem eam penes nos esse, nec per nos stare, quo minus dominus suum possit recipere. Quod tamen iusto titulo adquisivimus, non tenemur ipsi in dubium revocare, & velut publice denunciare, an quis eam rem sibi velit vindicare. Arque isthoc officium præponderat contractibus particularibus, iisque exceptionem dat. V. g. Si fur apud me inscium furti rem furtivam deposuerit, & post verus ejusdem dominus adparuerit; huic, non furi, eadem erit restituenda.

III
Consumpta,
quoutque fe-
cit locuple-
torem.

Tertio: Quod si autem res aliena, bona fide parta, sit consumpta; officii est tantum restituere domino, quantum facti sumus locupletiores: ne ex immerito alterius damno lucrum capiamus.

IV.
Conclusio-
nes de pos-
sessione
bonæ fidei
variae.

Ex hisce porro sequentes conclusiones deducuntur: I. Possessor bonæ fidei non tenetur ad ullam restitutionem, si res perit; quia nec res ipsa penes eum est, nec lucrum ex ea re. II. Bonæ fidei possessor tenetur ad restituendum non solum rem, sed & fructus ad huc exstantes. Naturaliter enim ad quem pertinet res, ad eundem quoque fructus pertinent. Licebit tamen possessori detrahare omnes impensas in rem ejusque culturam, quo fructus provenirent, factas. III. Bonæ fidei possessor tenetur ad restitutionem rei & fructuum consumptorum; si modo alias tantundem consumpturus fuerat, & possit rei evictæ pretium ab autore suo recuperare. Nam in hoc factus est locupletior, dum rem alienam consumendo suæ pepercit. IV. Bonæ fidei possessor non tenetur pensare fructus, quos neglexit. Quia nec rem habet, nec quidquam rei successit. V. Si bonæ fidei possessor rem alienam sibi donatam alii

donat-

donaverit; non tenetur, nisi omnino ex officio aliquo tantundem donaturus fuerat. Tunc enim lucrum erit rei suæ peperisse. VI. Si bonæ fidei possessor rem alienam oneroso titulo partam quocunque modo *alienaverit*; non tenetur, nisi quatenus ex ea lucrum fecit. VII. Bonæ fidei possessor etiam *oneroso partam titulo* rem alienam tenetur restituere, neque dominum id, quod erogavit, *reposcere potest*, sed illum duntaxat, abs quo eam rem accepit. Nisi quatenus dominus rei suæ possessionem recipere sine aliquo impendio probabiliter non potuit, aut *minus* ultro pollicitus fuerit.

Qui rem alienam *invenit*, quam domino invito excidisse probabile sit, non potest eam colligere hoc animo, ut eandem domino requirenti subtrahat. Ubi autem dominus non adpareret, recte eandem sibi retinere potest.

V.
Res inventas
quando re-
tinere lice-
at?

CAPUT XIV.

De Pretio.

POST introducta rerum dominia cum nec omnes res ejusdem essent naturæ, nec eundem usum humanis necessitatibus præberent; nec cuivis ista rerum copia adesset, quam ad usus suos desideraret; mature inter homines receptum res invicem *permutare*. Sed quia sæpissime contingeret, ut res disparis naturæ aut usus essent transferendæ; ne alteruter ejusmodi permutatione læderetur, necessum erat conventionem hominum rebus assignari aliquam quantitatem, juxta quam res invicem comparari, exæquarique possent. Quod itidem contingit circa actiones, quas in aliorum usum non gratis adplicare placuit. Ea quantitas nomine *Pretii* venire solet.

Dividitur pretium in *vulgare & eminens*. Illud spectatur in rebus, & actionibus seu operis in commercium veni-

I.
Pretii in
transferen-
dis rebus
necessitas &
usus.

II.
Pretium
vulgare in
rebus.

eminens in
nummo.

venientibus, quatenus usum aliquem & delectationem hominibus afferunt. Hoc autem cernitur in *Nummo*, quatenus is omnium rerum & operarum pretium virtualiter continere, & communem iisdem mensuram præbere intelligitur.

III.
Illius quod
fundamentum & quæ
ab eo ex-
ceptra?

Vulgaris pretii *fundamentum* in se est aptitudo illa rei vel operæ, qua aliquid mediate aut immediate conferre potest ad vitæ humanæ necessitates, & ad eandem commodiorem aut jucundiorem reddendam. Unde & res nullum plane usum præbentes, nullius pretii solemus vocare. Dantur tamen res quædam, vitæ humanæ utilissimæ, quibus nullum certum pretium impositum intelligitur; vel quia dominio sunt & debent esse vacuæ, vel quia ad permutationem sunt ineptæ, & inde à commerciis sepositæ, vel quia in commerciis nunquam aliter quam appendix alterius rei considerantur. Sed & dum lex divina aut humana quasdam actiones extra commercium remover, seu pro mercede obire vetuit, pretium quoque iisdem detraxisse intelligitur. Sic quia superiores partes aëris, æther, ac cælestia corpora, vastusque oceanus à dominio humano sunt exempta, nullum quoque pretium iisdem tribui potest. Sic liberi capitis nullum est pretium, quia liberi homines in commercium non veniunt. Sic apri cum solis lumen, liquidus & purus aër, amœna facies terræ, quatenus oculos duntaxat pascit, ventus, umbra, & similia in se & seorsim considerata pretium non habent; cum homines sine talibus usu terræ frui nequeant. Quibus ipsis tamen magnum momentum inest circa augendum aut minuendum pretium regionum, fundorum, atque prædiorum. Sic illicitum est pretio addicere actiones sacras, quibus effectus aliquis moralis ex instituto divino est assignatus; quod crimen Simoniam vocant. Et improbe iustitiam venalem habet iudex.

IV.
Intensi vel
remissi pre-
tium non una
causa,

Causæ autem, cur unius & ejusdem rei pretium *intendatur* vel *remittatur*, quodque adeo una res alteri præferatur, licet hæc æqualem aut majorem usum in
vita

vita humana videatur obtinere, sunt variæ. Heic enim usque adeo necessitas rei aut nobilitas usus primas semper non tenent; ut potius vilissima esse cernamus, quibus vita humana minime carere potest; ideo quod non sine singulari Dei providentia uberem eorum proventum natura profundat. Ad *intentionem* igitur pretii imprimis facit raritas; quæ non parum commendatur, ubi ex locis remotis res afferuntur. Inde ambitiosa hominum luxuria multis rebus, quæ vita humana commodissime carere poterat, enormia pretia posuit; puta unionibus, & gemmis. Rerum vero quotidiani usus pretia potissimum intenduntur, quando raritas earundem conjungitur cum necessitate seu indigentia. Pretia rerum artificialium præter raritatem maxime solent intendere subtilitas & elegantia artis, quam præ se ferunt; quandoque & fama artificis, nec non operis difficultas, artificum & operariorum raritas, & similia. Operarum & actionum pretia intendit earundem difficultas, dexteritas, utilitas, necessitas; agentium raritas; dignitas, libertas; & denique ipsa artis opinio, nobilis an ignobilis illa habeatur. Contraria horum pretium *minuere* solent. Aliquando denique certa aliqua res non in universum, sed à singulis magni æstimatur ex peculiari affectu; puta quod ille, à quo ista in nos profecta est, maximi à nobis fiat, exprimendoque ipsius affectui data sit: aut quod eidem adsueverimus, aut quia insignis casus sit monumentum, aut ejusdem ope magnum malum declinaverimus, aut quia à nobismet ipsis cōfecta sit. Quod solet vocari *pretium affectionis*.

Ast circa *definienda singularum rerum pretia* alia quoque considerari sueverunt. Et inter eos quidem, qui in naturali libertate invicem vivunt, rerum singularium pretia non aliter, quam contrahentium conventionē definiuntur; quippe cum illis liberum sit alienare aut acquirere, quæ velint; nec communem habeant dominum, qui eorum commercia moderetur. Ast in civitatibus duplici modo pretia rerum definiuntur: uno

v.
Rerum præ-
tia definiun-
tur conven-
tione, lege,
usu.

per decretum superioris aut per legem: altero per communem hominum æstimationem atque iudicium, seu usum fori; accedente consensu eorum, qui inter se contrahunt. Illud pretium aliqui solent vocare *legitimum*, hoc *vulgare*. Ubi pretium legitimum in gratiam emtorum fuit constitutum, quod frequentius fit; non licebit venditoribus plus exigere; etsi minus accipere si velint, non prohibeantur. Sic ubi merces operarum publice sit taxata in gratiam eorum, qui conducunt; operario non licet plus exigere, etsi idem non prohibetur minus accipere.

VI.
Pretium ex
usu fori su-
am habet
latitudinem.

Enimvero vulgare pretium, quod per leges non est taxatum, habet aliquam latitudinem, intra quam plus minusve dari & accipi potest ac solet, prout inter contrahentes fuit conventum. Quod tamen fere sequitur usum fori. Ubi solet haberi ratio laborum & expensarum, quas mercatores communiter faciunt in mercibus adportandis & tractandis; necnon quo modo ematur aut vendatur, in magna quantitate, an minutatim. Subito quoque interdum mutatur commune pretium ex copia aut paucitate eumentium, pecuniæ, aut mercium. Nam paucitas eumentium & pecuniæ, (ex peculiari causa emergens) & mercium abundantia pretium minuit. Contra emturientium & pecuniæ copia, & mercium raritas, pretium intendit. Sic & ad minuendum pretium facit, si merx quærat emtorem. Contra intenditur pretium, ubi venditor ultro rogatur, alias non venditurus. Denique & illud solet attendi, paratam quis pecuniam offerat, an in diem solutionem differat; cum etiam dies sit pars pretii.

VII.
Expediendis
negotiis ne-
cessarius est
nummus.

Cæterum postquam à primævâ simplicitate mortales desciverunt, & varia quæstus genera introduxerunt; facile fuit deprehensum, solum illud vulgare pretium non sufficere expediendis hominum negotiis, & gliscentibus commerciis. Nam tunc sola permutatione commercia constabant; & operæ aliorum locari aliter, quam mutua opera, aut re tradita non poterant. Atqui postquam tam varia desiderare ad commoditatem
aut

aut voluptatem cœpimus, non sane in proclivi fuerat cuius ejusmodi res possidere, quas alter suis mutare vellet, aut quæ alterius rebus æquivalerent. Et in civitatibus cultis, ubi cives variis statibus distinguuntur, complura hominum genera dari necessum est, quæ, si simplex illa rerum & operarum permutatio vigeat, vitam plane non tueri, aut ægre queant. Hinc plerisque gentibus, queis amplior vitæ cultus arridebat, visum fuit conventionem quadam *pretium eminens* certæ rei imponere, ad quod cæterarum rerum pretia vulgaria exigerentur, & in quo eadem virtualiter contingerentur. Adeo ut interveniente illa re quamlibet rem venalem quis sibi comparare, & quævis commercia & contractus commode posset exercere.

Hunc ad finem plerisque gentibus placuit adhibere *metalla nobiliora*, & non admodum frequentia. Nam *VIII. Materia illi idonea nobiliora metalla.* & illa substantiæ sunt valde compactæ, sic ut usu non facile deteri queant, & divisionem in plurimas minutas particulas admittant. Nec minus custodiæ & transportationi eadem sunt habilia; & propter raritatem multis aliis rebus æquivalere possunt. Etsi quandoque ex necessitate, & apud quasdam gentes ex defectu metallorum, aliæ res in vicem nummorum sint adhibitæ.

In civitatibus porro *valorem nummi definire* est penes *IX. Nummi val.* summos imperantes; & inde publica signa eidem solent imprimi. Est tamen in eo definiendo respicienda communis gentium vicinarum, aut quibuscum nobis commercia exercentur, æstimatio. Alias enim, si nimis magnum nummis suis valorem posuerit civitas, aut si materiam eorum rite non temperaverit, commercia civium suorum cum extraneis, quæ quidem sola rerum permutatione absolvi non possunt, valde sufflaminabit. Et ob eam ipsam causam non temere in valore nummorum fieri debet mutatio, nisi summa reip. necessitas id exigat. Etsi gliscente auri argentique copia paulatim nummorum valor in comparatione ad pretium fundorum, & quæ inde dependent, soleat velut ultro decrescere.

CAPUT XV.

*De contractibus, qui pretia rerum præsupponunt,
& fluentibus inde officiis.*

I.
Contractus
rerum do-
minia &
pretia sup-
ponunt.

PACTUM in genere est consensus & conventio du-
orum pluriumve in idem placitum. Sed quia fre-
quenter simplicia *pacta contractibus* contradistinguuntur,
id *discrimen* in hoc potissimum videtur consistere, quod
Contractus vocentur pacta, quæ circa res & actiones
in commercium venientes versantur, adeoque domi-
nia & pretia rerum præsupponunt. Sed quæ circa al-
ia ineuntur conventiones, communi *pactorum* voca-
bulo insigniuntur. Etsi ex hisce quibusdam promiscue
pactorum & contractuum nomen tribuatur.

II.
Sunt dupli-
ces, alii be-
nefici, alii
onerosi.

Contractus dividi possunt in *Beneficos* & *Onerosos*.
Illi alteri contrahentium parti gratis commodum ali-
quod afferunt; uti mandatum, commodatum, deposi-
tum. Hi utramque partem ad æquale onus adstrin-
gunt; quippe in quibus eo fine præstatur aut datur
aliquid, ut tantundem recipiatur.

III.
In onerosis
contractibus
servanda
æqualitas.

Habent autem hoc omnes contractus onerosi, ut in
illis servari *æqualitas* debeat, seu ut uterque contrahen-
tium tantundem nanciscatur: & ubi inæqualitas inter-
venerit, alteri, qui minus accepit, nascatur jus ad
postulandum, ut suppleatur quod sibi deest, aut ad
contractum plane abrumpendum. Id quod tamen in
civitatibus potissimum obtinet, ubi usu fori, aut lege,
pretia rerum definiuntur. Ad hanc autem æqualitatem
inveniendam & determinandam requiritur, ut utrique
contrahentium res ipsa, circa quam contrahitur, cum
suis qualitatibus, quæ aliquod momentum heic habent,
sint *cognitæ*. Unde &, qui per contractum rem in al-
terum est translaturus, indicare debet non solum qua-
litates rei æstimabiles, sed & earundem privationes, &
vitia. Citra hoc enim justum pretium constitui ne-
quit.

quit. Et si illas circumstantias, quæ per se rem non contingunt, indicare non sit necessum. Vitia autem utrinque jam nota non opus est indicari. Et qui sciens vitiosus quid comparat, habet quod sibi imputet.

Eousque autem in hisce contractibus æqualitas est adhibenda, ut licet nihil dissimulatum sit, tamen si postea inæqualitas deprehendatur etiam citra culpam contrahentium, puta quia vitium latebat, aut in pretio est erratum, ea corrigenda sit; & demendum ei, qui plus habet, addendumque minus habenti. Et si ad declinandam multitudinem litium leges civiles vix aliis quam enormibus læsionibus heic medeantur; de cætero quemque rerum suarum satagere jubeant.

IV.

Erratum in ea, etiam citra culpam, corrigendum.

Contractus benefici sunt præcipue tres; Mandatum, Commodatum, & Depositum. *Mandatum* est, quando quis gratis alterius negotia ipso requirente & committente expedienda suscipit. Idque contingit duplici ratione; vel ut præscribatur ipsi modus rei expediendæ; vel ut is ejusdem judicio ac dexteritati relinquatur. In hoc contractu uti summa cum fide & industria versandum est; quippe cum nemo fere nisi amico, & de quo optime sentit, mandet: ita mandatarius indemnis præstari debet à sumtibus in rem sibi commissam factis; nec non à damnis, in quæ ex causa mandati incidit, & quæ proprie ex ipsa re mandata profluxerunt.

V.

Mandatum est contractus beneficis, & qualis?

Commodatum est, quo rei nostræ usum alicui gratis concedimus. In quo observandum, ut quis eandem rem sollicitè & summa cum diligentia servet, tractetque: neque ipsam ad alios usus adhibeat, aut ulterius, quam commodans concessit; ac illam & prout accepta fuit restituat, nisi quantum per ordinarium usum eidem decessit. Quod si res ad certum tempus fuerit concessa, & interea dominus eadem valde indigere incipiat, ex casu aliquo tempore commodationis factæ non prævisio; repetenti eadem citra tergiversationem erit restituenda. Quod si autem res commodata casu fortuito & improvise citra omnem commodatarii cul-

VI.

Commodatum qualem gratuitum usum notet?

pam perierit; ejus æstimatio non erit solvenda, ubi eadem apud dominum quoque peritura fuerat. Alias æquum videtur commodatarium æstimationem rei præstare, quippe quam dominus amissurus non fuerat, ni adversus alterum benignus fuisset. Vice versa, si quid utilium aut necessariarum impensarum in rem commodatam factum sit extra eas, quæ alias usum rei regulariter comitantur, id à domino refundendum erit.

VII.
Depositi natura, & officia circa illud.

Deposita est, quo rem nostram, aut ad nos quocunque modo spectantem alterius fidei committimus, ut eandem gratis custodiat. In quo requiritur, ut res concredita diligenter custodiat, & quodocunque deponenti placuerit restituatur; nisi ea restitutio domino aut aliis noxia sit futura, eoque intuitu differenda sit. Neque licebit re deposita citra consensum domini uti, siquidem ea ullo modo per usum fiat deterior, aut domini intersit ne ea conspiciatur. Ac si quis hoc ausus fuerit, quævis pericula, in quæ res ob usum incidit, præstabit. Sed nec licet rem depositam exuere illis vinculis aut receptaculis, quibus à deponente fuit inclusa. Cum autem valde turpe sit, & fœdus furto, depositum abnegare; tum id multo est turpius, si quis inficiatus fuerit depositum miserabile, seu quod ob periculum incendi, ruinæ, tumultus deponitur. Vicissim à deponente sumtus in rem depositam facti sunt refundendi.

VIII.
Contractuum onerosorum primæ permutatio.

Inter *contractus onerosos* antiquissimus fere, & quo solo ante inventum nummum commercia expediebantur, est *permutatio*, qua utrinque res pro re æquivalente datur. Etsi & hodie post inventam pecuniam inter mercatores cum primis usitatum sit genus permutationis, quo non simpliciter res inter se comparantur, sed prius pecunia taxantur, & deinde loco pecuniæ invicem traduntur. Diversum tamen negotii genus à contractu permutationis est *reciproca donatio*; in qua ut æqualitas observetur necessum non est.

Emtio venditio est, qua pro pecunia rei alicujus dominium, aut eidem æquipollens jus acquiritur. Ejus simplicissimum genus est, si ubi in pretium fuit consensus, emtor statim pretium, venditor mercem offerat, tradatque. Frequenter tamen ita convenitur, ut merx quidem statim tradatur, pretium autem post certum intervallum sit solvendum. Aliquando super pretio quidem convenitur, sed ut traditio rei seu mercis ad certum terminum debeat fieri. Ubi æquitati conveniens videtur, ut ante elapsum eum terminum res sit periculo venditoris: sed si post eum elapsum emtor in mora fuerit, quo minus eam sibi tradi curarit, emtori deinceps res peribit. Solent & *emtionis venditionis* contractui varia pacta adjici: uti est *addictio in diem*, qua res ita venditur, ut liceat venditori meliorem conditionem, ab altero intra certum tempus oblatam, acceptare. Item *lex commissoria*, quando ita convenit, ut si ad certum diem pretium non solvatur, res sit inempta. Item *retractus*, seu pactum de retrovendendo; quod vel ita concipitur, ut si pretium intra certum tempus aut quodocunque offeratur, emtor rem teneatur venditori restituere; vel ut si res offeratur, venditor pretium teneatur restituere; vel ut si emtor ultro sit iterum venditurus, prior venditor ad emendum præ cæteris admittatur: quod etiam dicitur jus ptoimeseos. Sic & frequens est, ut ex prædiis venditis aliquam sibi particulam, aut certum ejus usum recipiat venditor. Est quoque emtionis genus, quod vocant *per aversionem*, quando multæ res disparis pretii non sigillatim æstimatæ, sed conjunctim & velut confusæ taxatæ emuntur. In eo modo venditionis, quæ vocatur *auctio*, res demum illi addicitur, qui ex pluribus licitantibus plurimum obtulerit. Est denique & genus emtionis, quo non certa res, sed probabilis tantum *spes* emitur; cui aleæ quid est admixtum: sic ut neque emtor, si spes fefellerit, neque venditor, si ea multum supra fuerit, queri debeat.

Emtio, venditio, eique adjici solita pacta.

X. *Locatio conductio* est, qua pro mercede alicui usus rei, ut opera addicitur. In qua licet regulariter in antecedum de mercede soleat conveniri: tamen si quis citra definitam prius mercedem alteri operam aut usum suæ rei addixerit, censetur id expectare quantum communis usus aut conductoris æquitas tulerit. Circa hunc contractum observandum, si res locata plane perierit, ex eo tempore conductorem ad mercedem seu pensionem non amplius teneri. Quod si res locata certum ac definitum habeat usum; uti dominus eam præstare debet, quo ei usui sit idonea: ita si illa detrimenti quid ceperit, conductor de pensione detrahit, quantum usui rei decesserit. Sed si rei locatæ proventus sit incertus, & aliquid aleæ contineat; uti exuberans proventus conductoris lucro, ita malignus ejusdem damno est; nec stricto jure de pensione obsterilitatem quidquam detrahendum; præsertim cum unius anni sterilitas alterius ubertate soleat pensari. Nisi casus, qui proventum interceperint, rariores fuerint, & de quorum alea in se suscipienda conductor non cogitasse præsumitur. Hos enim ad pensionem minuendam, aut remittendam valere utique æquum est. Cæterum uti qui rem aliquam alteri locavit, præstare tenetur, ut ipsa usui sit habilis, impensasque necessarias tolerare: ita conductor ad boni patris familias modum eadem uti, & quæ ipsius culpa perditæ fuerunt restituere debet. Et qui opus faciendum conduxit, quod sua culpa corruptum est, itidem præstat. Qui momentaneam suam operam alicui locavit, ubi eam quocunque casu præstare impeditus fuerit, mercedem petere non potest. Sed qui continuam alicujus operam conduxit, ubi is morbo aut alio casu per modicum tempus ad operam inutilis fuerit factus, inhumaniter ipsum vel plane sua functione dejicit, vel de pensione quid eidem detrahit.

XI. *Mutuum*, In contractu *Mutui* datur alicui res fungibilis eâ lege, ut is post intervallum idem genus reddat in eadem quantitate & qualitate. Vocantur autem res, quæ
mutuo

mutuo solent dari, *fungibiles*, seu quæ functionem in suo genere recipiunt, ideo, quia quodlibet ex isto genere vicem alterius ita subire potest, ut qui ex eodem genere, eadem quantitate & qualitate receperit, idem quod dedit recepisse dicatur. Eadem quoque res pondere, numero, & mensura determinantur, & specificantur: quo respectu etiam quantitates solent appellari, speciebus contradistinctæ. Cæterum datur aliquid mutuo vel gratis, ita ut non plus, quam datum fuit, recipiatur; vel cum aliquo emolumento, quod *Usuræ* vocabulo insignitur. Quæ nihil habet naturali juri repugnans, siquidem fuerit modica, & respondens lucro, quod alter ex pecunia, aut alia re credita facit; meoque damno, aut lucro cessanti, quod ex absentia rei meæ capio; & ubi non exigatur ab hominibus tenuibus, apud quos mutuum vicem eleemosynæ subit.

In contractu *Societatis* duo pluresve inter se pecuniam, res, aut operas conferunt eo fine, ut quod inde reddit lucri inter singulos pro rata dividatur; & si quid damni capiatur, id simili modo à singulis pro rata feratur. In qua societate, uti officii est fidem & industriam adhibere; ita ex illa intempestive & in fraudem socii discedi non debet. Cæterum societate soluta, quilibet post detractum lucrum aut damnum, quantum intulit, recipit. Quod si autem unus pecuniam aut rem, alter operam contulerit, videndum est, quo modo facta sit collatio. Quando enim alterius opera tantum versatur circa istius pecuniam aut rem tractandam aut distrahendam, partes lucri ita definiuntur, prout sese pecuniæ aut rei emolumentum ad pretium operæ habet, & fors salva est ac perit ei, qui contulit. Quando autem opera impenditur ad meliorandam rem ab altero collatam, iste pro ratione meliorationis in ipsa quoque re partem habere intelligitur. Ast ubi omnium bonorum societas est inita, singuli focii, uti quæ lucrentur fideliter conferre debent; ita contra ex communi massa pro ratione conditionis suæ singuli sustentandi.

XI.

Societas, ejusque jura & conditiones.

stentandi. Soluta autem societate, divisio bonorum fit pro ratione eorum, quæ singuli in societatem initio intulerunt; non attendendo, per cujus bona societati lucrum aut damnum provenerit; nisi aliter sit conventum.

XIII.
Sponsio, ludus fortui-
rus, olla for-
tunæ, assecu-
ratio.

Dantur quoque complures *contractus qui aleam continent*. Quos inter referre possis *Sponsiones*, quando eventus alicujus, nondum utrinque notorii, existentiam alter affirmat, alter negat, certo pretio utrinque deposito, quod illi cedat, cujus assertioni eventus congruere deprehensus fuerit. Huc pertinent omnia *Ludorum* genera, in quibus aliquo pretio certatur. Inter quos tamen minus aleæ habent, qui certamen ingenii, dexteritatis, solertiæ aut roboris continent. In quibusdam ingenium & alea pari vigore sese exserit. In aliis denique alea prædominatur. Et rectorum civitatis sit despiciere, quousque ex usu publico aut singulorum sit, ejusmodi contractus tolerari. Huc spectat *lotaria*, quando plures de re, quam collatitia pecunia emunt, post sorte decernunt, cui soli ea tota debeat cedere. Item *Olla fortunæ*, quando dejecto in urnam certo tesserarum seu schedularum numero inscriptarum & inanum, pretio redimitur facultas easdem extrahendi, ita ut extrahens id accipiat, quod illarum inscriptio præ se fert. Hisce contractibus affinis est *Assecuratio*, seu contractus periculi avertendi & præstandi, quo quis certa pecunia accepta in se suscipit & præstat pericula, quæ subituræ sunt merces in alia loca transportandæ; ita ut si has interire contigerit, assecurator earundem pretium domino restituere teneatur.

XIV.
Fidejussio
contractui
adjecta in
securitatem.

Ad majorem firmitatem & securitatem contractibus frequenter solent adjici *Fidejussiones* & *Pignora*. In *Fidejussione* alius homo, qui creditori idoneus judicatur, principalis debitoris obligationem velut in subsidium in se suscipit, ita ut nisi iste solvat, hic ipsius vices subeat: ut tamen quod erogavit, à principali debitori ipsi refundi debeat. Etsi autem ad majorem sum-

summam fidejussor, quam debitor principalis teneri non possit; non tamen repugnat istum, quam hunc arctius teneri; quippe cum huic plus quam illi, fidei fuerit habitum. Naturaliter tamen principalis debitor prius, quam fidejussor est appellandus, nisi hic istius obligationem plane in se receperit; qui expromissor vocari solet. Quod si plures pro uno fidejusserint, pro rata duntaxat erunt singuli conveniendi; nisi forte quis eorum solvendo non sit, aut ejusdem conveniendi non detur facultas. Tunc enim reliqui hujus portione onerabuntur.

Sæpe quoque solet creditori in securitatem crediti tradi aut assignari à debitore certa quæpiam res, *Pignoris* aut *Hypothecæ* nomine, quousque istud fuerit exsolutum. Cujus finis est non solum, ut debitor ad solvendum urgeatur desiderio rei suæ recuperandæ: sed & ut in promptu sit, unde sibi solvatur. Inde regulariter & pignora tanti aut majoris esse solent, quam ipsum debitum. Cæterum res, quæ pignori opponuntur, sunt vel *fructuosæ*, vel *steriles*. Circa priores sæpe adjici solet pactum *αρχηνσεως*, seu ut creditor loco usuræ fructus istius pignoris percipiat. Circa posteriores autem *lex commissoria*, ut nempe pignus cedat creditori, ubi intra certum tempus solutio non sit facta. Id quod naturaliter iniquum non est, ubi pignus pluris non est, quam debitum; & usura intermediarii temporis, aut si quod excedit, domino restituatur. Uti autem creditor pignus solutione facta debet restituere: ita interea non minorem, quam propriis rebus illi custodiam debet: & ubi pactum antichreticum non accesserit, sitque talis res, quæ usu atteratur, aut si debitoris ullo modo intersit, invito hoc eadem uti non potest. Differt hypotheca à pignore, quod hoc constituatur rei traditione; hæc autem, re non tradita, constat nuda assignatione rei inprimis immobilis, ex qua, solutione non facta, creditor suo credito potiri queat.

XV.

Itemque
pignus da-
tum, &
assignata
hypotheca

Cæterum

XVI.
Contrahen-
tium officia.

Cæterum quænam contrahentium sint officia, ex
fine & natura horum contractuum liquido adparet.

CAPUT XVI.

*Quibus Modis solvantur Obligationes, quæ ex
pactis oriuntur.*

I.
Obligatio
ex pacto sol-
vitur exple-
tione.

INTER modos solvendi obligationes ex pactis ori-
undas, quibusque adeo officia inde promanantia
plane expirant, maxime naturalis est *Expletio* aut so-
lutio *ejus, de quo fuit conventum*. Ubi licet regulari-
ter is, qui debet,olvere teneatur: tamen si præstatio
fiat ab alio, nomine ejus, qui obligationem contraxit,
hæc dissolvitur; siquidem alias nihil intersit, abs quo
expletio fiat. Ita tamen ut qui pro altero animo non
donandi solvit, ab hoc quod erogavit repetere queat.
Solvendum præterea ei cui debetur, aut quem hic de-
legavit, ut ipsius nomine debitum recipiat. Et deni-
que illud ipsum præstandum, aut solvendum, de quo
conventum fuit; non aliud ejus loco: integrum, non
mutilum, non pars duntaxat, non divisum, loco iti-
dem & tempore convento. Etsi sæpe humanitas cre-
ditoris aut impotentia debitoris subigat terminum so-
lutionis prorogare, aut diffindere, vel etiam aliud pro
alio accipere.

II.
Aut com-
pensatione,
compendii
causa:

Tolluntur quoque obligationes *Compensatione*, quæ
est crediti & debiti inter se contributio, seu quando
debitor ideo liberatur, quia eidem ipse creditor rem
ejusdem generis, & quæ tantidem est, vicissim liquido
debet. Cum enim imprimis in rebus fungibilibus tan-
tundem sit idem; & vero ubi mutuum est debitum,
mihi statim tantundem esset reddendum, atque ipse
accepi: igitur declinandis inutilibus solutionibus com-
modissimum est utrumque suum retinendo solutione

de-

defungi. Patet autem compensari proprie posse res fungibiles ejusdem generis, quarum solvendarum tempus præsens est, aut præteriit; non alias res aut præstationes diversæ naturæ: nisi forte illæ utrinque in sui æstimationem, seu in pecuniam resolvantur.

Tollitur quoque obligatio *Condonatione* seu remissione ejus, cui quid debebatur, & cujus interest obligationem fuisse expletam. Ea solet fieri vel expresse per adhibita signa consensum testantia; puta, data acceptilatione, redditis aut abolitis chirographis: vel tacite, si quis ipse impediatur, aut in causa sit, quo minus, quod sibi debetur, possit præstari.

III.

Aut condonatione, seu expresse, seu tacita:

Solent quoque solvi obligationes, quæ utriusque partis præstatione constant, re adhuc integra, *Mutuo* aut, re addissensu; nisi leges positivæ id prohibuerint. Ubi autem ab altera parte jam quid sit præstitum, accedat oportet vel hujus condonatio, vel ut alia ratione id farciatur.

IV.

Aut, re addit, re adhuc integra, mutuo dissensu.

Præterea non tam solvitur, quam *abrumptur* obligatio, alterius partis *Perfidia*. Quando enim unus non præstat, de quo est conventum, neque alter tenetur præstare, quod intuitu istius præstationis recepit. Nam capita præstandorum in pactis priora posterioribus insunt per modum conditionis, quasi ita dictum foret; Præstabo, si tu præstiteris prius.

V.

Abrumptur obligatio alterius perfidia.

Exspirant quoque obligationes, quando *statum*, in quo eæ tum unice fundabantur, *mutaverit* vel ille, qui præstare, vel is, cui præstari debebat.

VI.

Exspirat, mutato statu in quo fundatur.

Ipso *tempore* expirant obligationes, quarum duratio à puncto aliquo temporis suspensa fuit; nisi expressa aut tacita partium conventionem illa prorogata fuerit. Necessum est tamen, ut intra illud tempus facultas exigendi obligationem exstiterit.

VII.

Aut lapso tempore, à quo suspensa fuit:

Morte denique solvuntur obligationes in persona aliqujus radicatæ. Subiecto quippe sublato, accidentia quoque extingui necessum est. Sæpe tamen in superstitibus defunctorum obligatio continuatur. Idque vel quia superstes ex officio pietatis, aut alias ob rationes

VIII.

Morte quoque, nisi obliet peculiaris ratio.

de-

defuncti obligationes explendas in se suscepit ; vel quia ex defuncti bonis obligationi erat satisfaciendum, quæ cum isto onere in hæredem transierunt.

IX.
Delegatio
per substitu-
tum debito-
rem quæ ?

Per *Delegationem* substituit quis creditori suo consentienti debitorem suum, ut hic loco ipsius debitum suum exsolvat. Ubi creditoris quidem consensus requiritur, non autem tertii istius debitoris, quem etiam ignarum & invitum alteri volenti delegare possum. Nam nihil interest, utri quis solvat : multum autem, à quo quis debitum exigat.

CAPUT XVII.

De Interpretatione.

I.
Officio ser-
vit recta
verborum
interpreta-
tio.

ITA quidem est, ut neque in illis, quæ imperio injunguntur, quis ulterius obligetur, quam hic voluit ; neque ad quæ quis ultro sese adstringit, ulterius teneatur, quem ipse voluit. Quia tamen de voluntate hominis alter homo judicare non potest, nisi ex actibus & signis in sensus incurrentibus ; inde demum *in id quilibet obligari in foro humano censetur, quod recta signorum interpretatio suggeret.* Unde tam ad leges quam ad pacta rite intelligenda, & exinde officio explendo plurimum prodest *regulas bonæ interpretationis circa verba* potissimum, tanquam communissimum signum, constitui.

II.
Verba po-
pularia ac-
cipienda po-
pulari usu.

De *verbis popularibus* hæc est regula : Verba regulariter intelligenda sunt in proprio suo & famoso significato, quem ipsis imposuit non tam proprietās aut analogia grammatica aut derivationis conformitas, quam popularis usus ; quem penes arbitrium est, & jus & norma loquendi.

III.
Vocabula
artium juxta
definitiones.

Vocabula artium explicanda sunt secundum definitiones prudentum cujusque artis. Quod si vocabula artium à diversis diversimode definiantur, ad lites præ-
icini-

scindendas facit, popularibus verbis exprimere, quid per eam vocem intelligamus.

Conjecturis autem ad eruendum genuinum sensum opus est, si vel verba simplicia, aut verborum complexio sint *ambigua*; aut si partes quædam orationis sibi invicem *videantur repugnare*, ut tamen dextra explicatione adhibita conciliari invicem possint. Nam ubi certa & manifesta est repugnantia, posterius derogabit prioribus. IV.

Conjecturæ locus in ambiguis aut pugnanti-bus.

Conjecturæ voluntatis, rectique sensus in sermone ambiguo aut intricato petuntur potissimum *ex substrata materia, ex effectu, & conjunctis*. Circa *materiam* hæc est regula; Verba regulariter sunt intelligenda secundum substratam materiam. Nam semper illi, qui locutus est, materia, de qua sermo institutus est, ob oculos versari præsumitur; ideoque semper ad eandem sententia verborum adtemperanda. V.

Conjectura formanda ex subjecta materia;

De *effectu & consequentibus* hæc est regula: Ubi verba crude & simpliciter accepta vel nullum, vel absurdum aliquem effectum post se essent tractura, a receptiori sensu paulisper deflectendum, quatenus nullitatis aut absurditatis vitandæ necessitas requirit. VI.

Aut ex effectu & consequentibus;

Ex *Conjunctis* validissimæ sumuntur conjecturæ; quia regulariter quilibet sibi constare præsumitur. *Conjuncta* sunt vel loco, vel tantum origine. De prioribus hæc est regula: Si sensus in ejusdem sermonis loco aliquo plane & perspicue sit expressus, obscuriores locutiones ex illis planis sunt interpretandæ. Cui vicina est altera: In omni sermone interpretando accurate ad antecedentia & consequentia est attendendum, quibus interjecta attemperari & respondere præsumuntur. De posterioribus autem ista habetur regula: Unius & ejusdem hominis obscurum dictum interpretandum est ex ipsius dictis clarioribus, licet alio tempore & loco prolati; nisi manifeste adpareat, ipsum sententiam mutasse. VII.

Aut ex conjunctis, vel loco, vel origine.

Plurimum quoque potest ad verum sensum investigandum, in legibus cum primis, inspicere *rationem legis*, seu causam & respectum illum, qui ad legem ratione le- XIII.

Sentus legis eruitur ex ratione le-

feren-gis.

ferendam latorem moverit; inprimis ubi constat, unicam eam legis rationem fuisse. De qua hæc regula est: illa interpretatio legis est sequenda, quæ rationi legis congruit; & contra rejicienda, quæ ab eadem dilcrepat. Item, cessante ratione legis unica & adæquata, cessat ipsa lex. Verum ubi plures ejusdem legis fuerint rationes, non statim una cessante tota lex cessat; cum reliquæ rationes ad ejus vim sustinendam sufficere possint. Sæpe quoque sola voluntas legislatoris sufficit, ut ratio legis subjectos lateat.

IX.
Favorabilia
latius, odiosa
strictius
interpretanda.

Observandum præterea est, multa vocabula habere plures una *significationes*, alteram *laxiorem*, alteram *strictiorem*. Sed & aliam *materiam* esse *favorabilem*, aliam *odiosam*, aliam *mixtam*. *Favorabile* est, quod utriusque partis æqualem facit conditionem, quod communem utilitatem spectat, quod actus quolibet conservat, quod pacem promovet, &c. *Odiolum* est, quod unam duntaxat partem, aut unam magis quam alteram gravat, quod pœnam in se continet, quod actum reddit irritum, aut priora immutat, quod bellum promovet. *Mixtum* est, v. g. si quod priora quidem immutat, sed pacis tamen causa. De istis hæc est regula: Favorabilia latius, odiosa strictius interpretanda.

X.
Interpretatio
quandoque
extendenda
venit;

Dantur quoque conjecturæ aliunde quam ex verbis ortæ, quæ efficiunt, ut *interpretatio* quandoque sit extendenda, quandoque *coarctanda*. Et si facilius dentur rationes, quæ suadent interpretationem coarctari, quam extendi. Potest igitur lex ad casum, qui in lege non exprimitur, extendi, si constat, rationem, quæ in illum casum quadrat, unicam fuisse, quæ legislatorem moverit, eamque ab ipso consideratam fuisse in sua generalitate, & ut æquipollentes quoque casus complecteretur. Sed & extendi lex debet ad illos casus, qui in fraudem legis ab hominibus prave solertibus inveniuntur.

XI.
Sæpe restringenda
ex originario
defectu
voluntatis;

Ut autem verba generaliter posita *restringantur*, contingit aut ex *defectu voluntatis originario*, aut ex *casus emergentis cum voluntate repugnantia*. Quod aliquis ab initio quid noluisse præsumitur, intelligitur, I. Ex
absurdo,

absurdo, quod alias inde sequeretur; id quod nemo sanus voluisse judicatur. Inde verba generalia sunt restringenda, in quantum alias absurditas inde erat emerfura. II. *Ex defectu rationis*, quæ unice ipsius voluntatem movit. Inde sub generali locutione non comprehenduntur casus, in quos ratio legis unica & adæquata non quadrat. III. *Ex defectu materiae*, de qua semper is, qui loquitur, cogitasse censetur. Inde & ad eandem verba generalia semper sunt adtemperanda.

Quod autem casus, qui postea emergit, cum voluntate ejus, qui aliquid constituit, pugnet; id deprehenditur vel *ex naturali ratione*, vel *ex aliquo signo voluntatis*. Prius contingit, si ab æquitate foret discedendum, nisi certi casus ab generali lege eximerentur. Est quippe *æquitas* correctio ejus, in quo lex deficit ob universalitatem. Quia enim non omnes casus prævideri, nec ob infinitam varietatem exprimi possunt; ideo quando generalia verba ad speciales casus sunt applicanda, eximendi sunt illi casus, quos exempturus fuerat ipse legislator, si super tali casu consultus fuisset. Ad istam tamen æquitatem decurrere non licet, nisi sufficientia indicia subigant. Inter quæ certissimum est, si adpareat, violatum iri legem naturalem, ubi presse quis literam legis humanæ sequi velit. Proximum ad hoc, si non quidem illicitum sit verba legis sequi; sed tamen rem humaniter æstimanti id nimis videatur grave & intolerabile, sive in universum omnibus hominibus, sive certis personis: aut si finis tanti non videatur, qui tam care sit redimendus.

Denique & ab universali locutione facienda est exceptio, si verba alio loco posita cum præsentī lege aut pacto non quidem directe pugnant; sed propter certam temporis circumstantiam heic & nunc simul observari nequeunt. Heic igitur certæ sunt observandæ regulæ, ut intelligi possit, *quenam lex in eo casu, ubi utrique simul satisfieri nequit, præferri debeat*. I. Id quod permittitur tantum, cedit ei, quod jubetur. II. Quod faciendum est certo tempore, præfertur ei, quod quo-

XII.

Aut ex casu
emergente,
adverso vo-
luntati.

XIII.

Quæ lex, si
utrique ne-
quit satis fi-
eri, præfe-
renda?

vis tempore fieri potest. III. Affirmativum præceptum cedit negativo; seu quando præcepto affirmativo satisfieri nequit, nisi violato præcepto negativo, istius impletio erit in præsens omittenda. IV. Inter conventiones, legesque cetera æquales, peculiaris præferatur generali. V. Inter quas præstationes, certo temporis articulo invicem collatas, quarum una causas magis honestas aut utilis, quam altera habet, hanc isti cedere par fuerit. VI. Injuratum pactum cedit jurato, quando utrique simul satisfieri nequit. VII. Obligationi perfecta cedit imperfecta. VIII. Lex beneficentia, ceteris paribus, cedit legi gratitudinis.

S. P. P.

S. PUFFENDORFII
DE
OFFICIO
CIVIS,
JUXTA
LEGEM
NATURALEM,
LIBER SECUNDUS.

S. PUFFENDORFII

DE

OFFICIO

CVIS

LEX

LEGEM

NATURALIEM

LITTER SECUNDUS

DE
OFFICIO
HOMINIS ET CIVIS.
LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

De Statu Hominum Naturali.

PROXIMUM est, ut inquiramus de illis Officiis
quæ homini obeunda incumbunt *ex diversoflatu*,
in quo in vita communi degere deprehenditur. Vo-
camus autem *Statum* in genere illam conditionem, in
qua homines constituti intelliguntur ad certum genus
actionum obeundum. Quem etiam peculiaria fere ju-
ra comitantur.

Status hominum est vel *Naturalis*, vel *Adventitijs*.
Naturalis triplici modo considerari, solo prælucente ra-
tionis lumine, potest; vel in ordine ad Deum *Creato-*
rem, vel in ordine *singulorum hominum ad seipsos*, vel
in ordine ad alios homines.

Priori modo consideratus naturalis status hominis est
illa conditio, in qua à Creatore est constitutus, dum
eximium præ cæteris animal eundem esse voluit. Ex
quo statu fluit, quod homo debeat autorem sui agnos-
cere, colere, & ipsius opera admirari; ac diversa pla-

II.
Status natu-
ralis triplex
considera-
tio:

III.
Vel in ordi-
ne ad Deum
Creatorem;

ne ratione à brutis vitam suam exigere. Inde & ei statui opponitur *vita & conditio brutorum.*

IV.
Vel in ordi-
ne singulo-
rum ad seip-
sos ;

Altero modo statum hominis naturalem considera-
re possumus, si animo fingamus, qualis ejusdem condi-
tio futura esset, si quilibet sibi soli relictus foret sine
ullo adminiculo ab aliis hominibus accedente; & qui-
dem posita illa naturæ humanæ conditione, qualis
jamprehenditur. Quæ sane inferior quam cujusvis
bestiæ videtur futura fuisse, si expendatur, quanta cum
debilitate in hunc mundum jam egrediatur homo, pe-
riturus statim sine aliorum auxilio; & quam rudem sit
vitam idem exacturus, si nihil aliud cuique adesset,
quam quod propriis viribus ingenioque debeat. Quin
potius quod ex tantâ imbecillitate adolefcere potui-
mus, quod infinitis jam commoditatibus fruimur, quod
animum corpusque in nostrum & aliorum usum exco-
limus; id omne ab auxilio aliorum hominum prove-
nit. Et in hoc sensu status naturalis opponitur *vita per
industriam hominum excolta.*

V.
Vel denique
in ordine ad
alios homi-
nes.

Tertio modo statum hominis naturalem consideramus,
prout intelliguntur homines sese invicem habere ex
nuda illa & communi cognatione, quæ ex similitudi-
ne naturæ resultat, ante pactum aliquod aut factum
humanum, quo peculiariter unus alteri redditus fuit
obstrictus. Quo sensu in statu naturali invicem vive-
re dicuntur, qui neque communem habent dominum,
& quorum unus alteri non est subjectus, quique in-
ter se neque beneficio neque injuria sunt cogniti. Quo
sensu status naturalis opponitur *status civili.*

VI.
Hic spectari
potest vel fi-
ctus vel ve-
rus.

Hujus porro naturalis status indoles considerari po-
test vel prout *perfectionem* representatur, vel prout *revera*
existit. Prius fit, si vel concipiamus ab initio aliquam
multitudinem hominum simul exitisse sine ullâ unius
ab altero dependentiâ; ut inde Cadmæis fratribus in fa-
bulis est: vel si fingamus totum genus humanum jam
ita dissolutum esse, ut quilibet seipsum seorsum guber-
naret, & nemo ulli alio esset vinculo conjunctus, quam
similitudine naturæ. Sed status naturalis, qui revera
existit,

existit, id habet, ut quis cum aliquibus hominibus peculiari societate jungatur; cum reliquis autem omnibus nihil præter speciem humanam obtineat commune, nec aliq. nomine quidquam ipsis debeat. Qualis status jam inter diversas civitates ac cives diversarum rerum publicarum existit, & quondam inter patresfamilias segreges obtinebat.

Manifestum quippe est universum genus humanum nunquam simul & semel in statu naturali existisse. Qui enim ex protoplastis geniti erant, ex quibus quidquid est mortalium originum ducit, prout divina tradunt Scripturæ; eidem potestati patriæ subiecti erant. Neque tamen eo minus postea status hicce naturalis inter quosdam homines emerfit. Nam primi mortalium, ut orbem adhuc vastum implerent, & laxiorem sibi suisque pecoribus habitationem quærerent, relictis laribus paternis in diversa discesserunt, suamque sibi fere singuli mares familiam constituerunt. Inter quorum posteros itidem sese dispergentes, peculiare cognationis vinculum, & ortus inde affectus, paulatim exolevit, & commune tantum illud, ex similitudine naturæ resultans, remansit. Donec postea, cum genus humanum insigniter fuisset multiplicatum, deprensæ vitæ segregis incommodis, paulatim proximi quique cohabitantes in civitates conivere, minores primo, dein majores, ex pluribus minoribus ultro aut per vim coalitis. Quas inter civitates, utpote nullo alio, quam communis humanitatis vinculo junctas, status naturalis utique adhuc existit.

VII.
Fictus paulatim revera obtinere cœpit.

Eorum autem, qui in statu naturali vivunt, hoc est præcipuum *ius*, ut nemini præterquam Deo sint subiecti atque obnoxii. Quo respectu etiam ille status nomine *Libertatis naturalis* venit; per quam quilibet citra antegressum factum humanum, sui juris potestatisque, ac nullius hominis imperio subiectus esse intelligitur. Quo ipso etiam quivis cuivis alteri, cui neque ipse subiectus est, neque eundem sibi subiectum habet, *æqualis* censetur. Cum porro homini lumen rationis sit

VIII.
Estque status libertatis & æqualitatis;

insitum, quo prælucente actiones suas temperare possit; consequitur, quemlibet, qui in naturali libertate vivit, in regendis suis actionibus à nullo mortalium dependere; sed ex proprio judicio atque arbitrio omnia, quæ sanæ rationi congruunt, agendi habere potestatem. Et cum homo ob communem inclinationem, omnibus animantibus insitam, non possit non ad conservationem sui corporis vitæque, nec non ad dispellenda ea, quæ eandem destruere videntur, omnibus modis incumbere, mediæque ad eum finem adhibere; & vero in statu naturali nemo habeat alterum hominem superiorem, cui voluntatem, judiciumque suum submiserit: inde in eo statu quilibet ex proprio judicio definit de aptitudine mediorum, an ad conservationem sui conducant, necne. Nam si vel maxime alterius consilium audiat, penes ipsum tamen est, an velit alienum consilium probare vel non. Ut tamen isthæc propria sui gubernatio recte sese habeat, requiritur, ut ea juxta dictamen rectæ rationis, legemque naturalem suscipiatur.

IX.
Gravissimis
interim in-
commodis
expositus.

Status naturalis, utut libertatis nomine, & immunitatis ab omni subjectione insigniter blandiatur; idem tamen antequam hominibus in civitates fuerit concessum, plurima habet adjuncta *incommoda*; sive fingamus omnes & singulos in eo existere, sive consideremus conditionem patrumfamilias segregum. Nam si animo concipias hominem etiam adultâ ætate in hoc mundo destitutum solum, & sine omnibus commodis & adminiculis, quibus vitam cultiorem & molliorem reddidit solertia hominum; videbis animal nudum, mutum, inops, famem radicibus & herbis, sitim obvia aqua, injurias æris antris utcunque dispellens, feris bestijs expositum, & ad cujusvis occursum pavidum. Paulo cultior vita potuit esse inter eos, qui in familiis segregibus degebant: Sed quæ tamen cum vita civili nullo modo comparari poterat; non tam ob indigentiam, quam inter coërcitas cupiditates familia sic satis videretur posse dispellere; quam quod securitati parum ibi sit consultum. Et ut in pauca rem conferamus, in
statu

statu naturali quisque propriis tantum viribus protegitur; in civitate omnium: ibi fructus ab industria sua nemini certus; heic omnibus: ibi imperium affectuum, bellum, metus, paupertas, fœditas, solitudo, barbaries, ignorantia, feritas; heic imperium rationis, pax, securitas, divitiæ, ornatus, societas, elegantia, scientia, benevolentia.

In statu porro naturali, si vel quis alteri ultro non præstet quæ ex pacto debet, aut si injuriam intulit, aut si alias controversiæ quid oriatur; nemo est, qui pro imperio alterum ad præstandum debitum, reparandamve injuriam adigere, litemque decidere possit; uti in civitatibus, ubi judicis communis auxilium implorare datur. Quia tamen non ob quamvis causam natura in bellum ruere permittit, etiam ubi quis de justitia suæ causæ ampliter sit persuasus: igitur prius tentandum, num molliori via res possit componi, disceptatione scilicet partium amica, & puro (non conditionato) compromisso, seu *provocatione ad arbitros*. Qui arbitri æquos sese utrique parti gerere debent, & in ferenda sententia nihil odio aut gratiæ dare, sed unice merita causæ respicere. Quam ob rationem etiam non solet quis capi arbiter in ea causa, in qua ipsi commodi, vel gloriæ peculiaris spes major adparet ex victoria unius partis, quam alterius; adeoque ubi ipsius interest alterum quocunque modo causam obtinere. Hinc & nullum pactum aut promissum intercedere debet inter arbitrum & partes, cujus vi pronunciare in gratiam alterius teneatur. Quod si arbiter neque ex communi partium confessione, neque ex certis instrumentis, aut indubiis rationibus & signis, quid in facto sit cognoscere valeat, ex effatis *testium* id erit cognoscendum. Quos licet ad verum dicendum lex naturalis, & plerumque juramenti religio adstringat: tutissimum tamen fuerit tales non admittere, qui erga alterutram partem ita sunt affecti, ut conscientiæ ipsorum cum gratia, odio, vindictæ libidine, alioque violento animi motu, aut etiam arctiore quadam necessitudine sit velut luctandum;

X.
Controversiæ in eo
ortæ quo-
modo diri-
menda?

dum ; quibus superandis non omnibus sat constantiæ est. Aliquando etiam per communium amicorum interpositionem lites tolluntur ; quod merito inter sanctissima officia habetur. Cæterum in hoc statu executionem, ubi ultro ab altero non præstatur quod debetur, sibi quisque facit.

XI.
Hominum
amicitia in
istis parum
firma.

Quaquam autem natura ipsa inter homines aliquam cognationem esse voluerit, cujus vi nefas sit alteri homini nocere, & potius fas sit cuivis aliorum commodis sese dispensare : tamen inter eos, qui in naturali libertate invicem vivunt, hæc cognatio sat debiles fere exserit vires ; ita ut quivis homo, qui non est noster civis, seu quicum in statu naturali vivimus, non quidem pro hoste, sed tamen pro amico parum firmo sit habendus. Cujus rei ratio est, quod homines non solum sibi invicem maxime possint, sed & variis de causis sæpissime velint nocere. Alios quippe pravitas ingenii, aut dominandi & superflua habendi libido ad lædendos alios incitat ; alii, modesto licet ingenio, studio se conservandi, & ne ab aliis præveniantur, in arma ruunt. Multos ejusdem rei desiderium, alios ingeniorum contentio committit. Inde in isto statu tantum non perpetuæ vigent suspiciones, diffidentia, studium aliorum vires subruendi, libido alios præveniendi, aut ex aliorum ruina vires suas augendi. Ergo uti probi est hominis rebus suis contenti alios non laceßere, nec aliena adpetere : ita cauti est, suæque salutis amantis, ita omnes homines amicos credere, ut tamen iidem mox hostes fieri queant ; ita pacem cum omnibus habere, quasi quæ mox bello mutari possit. Qua de causa & felix habetur respubl. quæ etiam in pace de bello cogitat.

CAPUT II.

De Officiis Conjugalibus.

INTER *Status Adventitios*, seu in quibus homo factus aliquo humano antecedente constituitur, primo loco venit *Matrimonium*. Quod ipsum etiam est primum velut specimen vitæ socialis, simulque generis humani seminarium.

I.
Status ad-
ventitius
primum ma-
trimonium.

Circa hoc initio constat, ardentem illam sexuum inter se proclivitatem à sapientissimo Creatore institutam, non ad inanem voluptatem satiandam, quippe quæ unice spectata summam fœditatem & confusionem in genere humano excitatura erat: sed tum ut eo jucundior inter conjuges esset conversatio, tum ut eo lubentius homines propagationi sobolis operam darent, ac molestias tolerarent, quæ istius susceptionem atque educationem comitantur. Ex quo consequitur, naturali legi repugnare omnem usum membrorum genitalium, qui ab hisce finibus abit. Quo nomine etiam vetita libido in diversam speciem, aut eundem sexum ruens; quævis fœdæ pollutiones, & denique omnis commixtio sive mutuo consensu suscepta, sive invitæ feminae intentata extra matrimonium.

II.
Extra hoc
vetitum
omne genus
libidinis.

Obligatio ad contrahendum matrimonium considerari potest vel in respectu ad totum genus humanum, vel in respectu ad singulos. Illa in eo consistit, quod propagatio speciei humanæ hautquaquam sit instituenda per vagos & solutos concubitus; sed utique legibus conjugalibus circumscribenda, adeoque per matrimonium duntaxat exercenda. Citra hoc enim decora & bene disposita inter homines societas, vitæque ci-

III.
Quæ sit ad
id contra-
hendum
obligatio?

viliis

vilis cultus intelligi nequit. *Singuli* autem ad matrimonium ineundum tenentur, quando commoda sese ejus occasio offert : quam tamen non sola ætas generandique facultas absolvit ; sed ut copia quoque sit decentis conditionis, nec non facultas alendi uxorem & prolem nascituram ; ac ut mas quoque sit idoneus ad gerendam personam patrisfamilias. Nisi tamen aliquis compositus sit ad exigendum castum cælibatum, sentiatque plus se utilitatis posse procurare humano generi, aut civitati cœlibem, quam uxoratum ; præsertim ubi nulla prolis penuria sit metuenda.

IV.
Pacti conjugalis perfecti capita præcipua.

Inter eos qui matrimonium inituri sunt, intervenire solet & debet *pactum*, quod ubi *regulare & perfectum* fuerit, hisce capitibus absolvitur. *Primo*, quia vir, (abs quo ut contractus incipiat, utriusque sexus indoli magis congruit,) propriam utique sibi sobolem intendit quærere, non supposititiam aut adulterinam : igitur *fidem dare viro debet femina*, ut nemini præterquam ipsi corporis sui usuram velit concedere. Quod itidem *à marito femina vicissim* solet stipulari. *Deinde* cum nihil magis ab indole vitæ socialis & civilis abhorreat, quam vita vaga ac desultoria, incerto lare, nulla fortunarum sede ; cumque communis sobolis educatio commodissime instituatur conjunctis utrisque parentis operis ; ac cohabitatio continua plurimum contineat jucunditatis inter conjuges bene compositos, per quam etiam marito certius de castitate uxoris constare potest : igitur in id quoque fidem marito dat uxor, ut *viro continuo cohabitare*, adeoque in arctissimam vitæ societatem, eandemque familiam cum ipso coalescere velit. Cui ipsi & mutua promissio de tali invicem conversatione, qualem indoles ejus societatis requirit, inesse intelligitur. Quia autem non solum naturali utriusque sexus conditioni maxime congruit, ut in matrimonio viri conditio sit potior, sed & maritus familiæ, à se utique constitutæ, caput sit ; consequitur, ut uxor in negotiis matrimonium ac familiam

spe-

ſpectantibus directioni mariti ſit obnoxia. Inde & mariti eſt de domicilio conſtituere; nec uxor iſto invito peregre abire aut ſecubare poteſt. Tale tamen imperium, quod juſ vitæ & necis, gravemque coërcitionem, nec non plenam poteſtatem circa quævis bona uxoris diſponendi comprehendat, ad eſſentiam matrimonii neceſſarium non videtur: ſed illud ex peculiaribus pactis inter conjuges, aut ex legibus civilibus alicubi conſtituitur.

Porro uti illud manifeſte legi naturali repugnat, *unam mulierem pluribus viris ſimul cohabitare* ita ut *unus ſimul duas pluresve uxores habeat*, apud plurimas gentes, & in ipſo quondam Judaico populo receptum. Nihilominus ſi vel maxime à primæva matrimonii inſtitutione in divinis literis tradita abſtrahamus; ex ipſa tamen recta ratione conſtat, longe decentius juxta atque utilius eſſe, unum una eſſe contentum. Id quod & uſus omnium quas novimus gentium Chriſtianarum à tot ſeculis comprobavit.

Nec minus natura tam arctæ conjunctionis oſtendit, *matrimonium debere eſſe perpetuum*, & non niſi alterutrius conjugum morte finiendum: niſi principalis pacti matrimonialis capita fuerint violata per adulterium, & malicioſam deſertionem. Ob mores autem male compoſitos, & qui cum malicioſa deſertione eundem non producunt effectum, ſeparatio duntaxat quoad thorum & menſam inter Chriſtianos recepta eſt, ſine permiſſione ad ſecunda vota tranſeundi. Cujus inter alias etiam hæc ratio eſt, ne facultas divortii contumaciam morum alat; ſed potius alterius conditionis deſperatio ad commoditatem morum, mutuatque tolerantiam conjuges incitet. Cæterum ob violata pacti matrimonialis capita, pars læſa tantum vinculo exſolvitur; quod in altero continuatur, ſiquidem pars læſa velit, & cum altero in gratiam redire dignetur.

Con-

V.
Polygamia
omnis a ratione aliena.

VI.
Matrimonii
vinculum inſolubile eſt.

VII. *Contrahere* licite matrimonium, ubi lex civilis non obstat, potest *quilibet cum qualibet*, si ætas corporisque constitutio matrimonio habilis adsit; *nisi impedimentum aliquod morale* obstat. Moraliter impeditur aliam conjugem adfiscere, qui, quæve alteri jam conjugi junctus, junctave est.

VIII. *Non sanguine aut affinitate nimis vicinus.* Sed & pro morali legitimarum nuptiarum impedimento habetur *arcta nimis sanguinis aut affinitatis conjunctio*. Quo nomine etiam naturali lege nefariæ judicantur nuptiæ inter ascendentes & descendentes in infinitum. Reliquas autem nuptias in limite transverso, puta cum *amita & matertera*, cum *sore*; item in affinitate, cum *noverca, socru, privigna*; non solum lex divina, sed & cultarum leges gentium, & Christianorum consensus detestatur. Quia & multorum populorum leges civiles remotiores quosdam gradus prohibuerunt, ad obijciendam velut sepem prius dictis gradibus sanctoribus, ne ad hos temerandos ita facile rueretur.

IX. *Solennia* quædam requisita fuerunt addere leges civiles, quæ si observata non fuerunt, in foro civili pro validis non habentur: ita & circa matrimonium contingit, dum *alicubi per leges civiles honestatis & boni ordinis causa* solennia quædam requiruntur. Quæ licet extra jus naturale sint; citra illa tamen, qui legibus civilibus subjiciuntur, legitimam matrimonium non contrahent; aut saltem ejusmodi conjunctio effectus justis matrimonii in civitate non habebit.

X. *Officia* *mariti* est uxorem diligere, nutrire, regere, atque defendere: *Uxoris* maritum amare, honorare; adiutorio esse ei, non solum in generanda & educanda sobole, sed & in parte curarum domesticarum capeffenda. *Utrique* autem indoles tam ætæ conjunctionis requirit, ut conjuges tam prosperæ quam adversæ fortunæ sint socii, & si qua alterutri calamitas

tas obtingat, ab altero sublevertur; nec minus ut prudenter mores ad concordiam invicem tolerandam attemperent; qua tamen in parte concedere magis uxoris est.

CAPUT III.

De Officiis Parentum & Liberorum.

EX matrimonio provenit proles, in quam constituta est *Potestas patria*; antiquissimum juxta ac sanctissimum genus imperii, quo parentum jussa venerari, eorundemque præ se eminentiam agnoscere Liberi tenentur.

Oritur imperium parentum in liberos *duplici* potissimum de *causa*: primo quia ipsa lex naturalis, dum sociabilem esse hominem jussit, parentibus curam liberorum injunxit; quæ ut eo minus negligetur, tenerrimum simul affectum in prolem natura iisdem implantavit. Isti curæ exercendæ requiritur potestas liberorum actiones dirigendi ad ipsorum salutem, quam ipsi propter judicii defectum nondum intelligunt. Deinde id imperium *tacito quoque consensu* prole nititur. Nam recte præsumitur, si infans eo, quo sublatu est, tempore usum rationis habuisset, ac perspexisset vitam se citra parentum curam ac junctum ipsi imperium fervare non posse, lubenter illam in id consensuram, commodamque sibi educationem ab iisdem vicissim fuisse stipulaturam. *Actu* autem parentibus imperium in prolem constituitur, quando illam tollunt nutriuntque, & in commodum humanæ societatis membrum pro virili formandam suscipiunt.

Cum autem ad generationem sobolis non mater minus, quam pater concurrat, adeoque physice proles utrique sit communis; disquirendum, *utrius jus in prolem sit potius.*

I.
Potestas patris imperium vetustissimum.

II.
Quibus illa nitatur fundamentis?

III.
Utra potius potestas, patris, matrisve?

tius. Super qua re distincte ponunciandum. Si enim *extra matrimonium* proles sit generata, illa primo matris erit; quia pater heic nisi indicio matris cognosci nequit. Inter eos quoque, qui *in libertate naturali* & *supra leges civiles* degunt, pacto conveniri potest, ut non patris, sed matris jus potius sit. Sed *in civitatibus* utique per mares constitutis, cum regulariter contractus matrimonii à patre incipiat, & is caput familiæ sit, potius erit jus patris: sic ut licet proles matri utique reverentiam, gratumque animum debeat; jussis tamen matris non obligetur, quæ quidem non iniquis patris præceptis repugnant. Defuncto tamen patre jus ipsius in prolem, saltem nondum adultam, *matri* videtur *accrescere*; & hac ad secundas nuptias transfente, *vitrico*, siquidem ipse in fidem & curam naturalis parentis succedat. Et qui desertum, aut orbatum parentibus, liberaliter educandum suscipit, jure suo ab eo filialem observantiam exigere potest.

IV.
Ea quousque
se extendat;
quousque
non?

Ut autem accurate intelligatur, quanta *parentum* sit in *liberos potestas*, distinguendum est tum inter *patres-familias segreges*, & qui *in civitatem subierunt*; tum inter *potestatem, quam habet genitor ut talis*, & quam habet *ut est caput sue familie*. Patri ut *tali* cum sit à natura injunctum, ut liberos bene educet, quo in commoda humanæ societatis membra evadant, quousque ipsi sibi prospicere queant: inde tanta eidem in liberos potestas concessa intelligitur, quanta ad hunc finem sufficit. Quæ hautquaquam eousque se extendit, ut parentes prolem intra materna viscera latentem elidere, aut editam abjicere, necareque possint. Nam excitatur quidem ex substantia parentum soboles; ut tamen in æqualem conditionem humanam cum illis locetur, & injuriæ etiam ab ipsis parentibus capax sit. Neque etiam hæc potestas ad jus vitæ & necis ex occasione delicti exercendum videtur porrigi, sed ad modicam duntaxat castigationem: quippe quæ versatur circa ætatem teneram, in quam tam atrocia delicta, quæ morte sint expianda, vix cadunt. Sed si tamen citra spem emendationis omnem

omnem disciplinam pertinaciter adspernetur puer, poterit domo patria ejici, atque abdicari.

Isthaec porro potestas, ita presse accepta, considerari potest *juxta diversitatem aetatis in liberis*. Nam in prima aetate, ubi immaturus adhuc rationis usus est, omnes liberorum actiones directioni parentum subjacent. Quo tempore, si quid bonorum ab aliis in impuberem transferatur, id parens loco filii acceptare, & administrare debet, ut tamen dominium ipsi filio adquiratur: etsi ut fructus patri cedant ad plenam usque filii aetatem æquissimum sit. Sic & quod ex filii labore lucri aut emolumenti provenit, id merito sibi pater vindicat, cui ex adverso filii nutritio & educatio incumbit.

V.

Quanta sit in primæ ætatis liberorum?

In adulta aetate, ubi liberi pleno quidem judicio præditi sunt, pars tamen adhuc familiæ paternæ existunt; distincte considerari potest potestas, quam pater habet ut *genitor*, & quam habet ut *caput familiæ*. Illa cum commodam educationem & gubernationem liberorum pro scopo habeat, patet adultos quoque liberos auctoritatem parentum tanquam prudentiorum sequi debere. Et qui vult ex paternis bonis sustentari, ac in ea deinceps succedere, necessum est, ut ad familiæ paternæ rationes sese attemperet; quam moderari utique penes patrem est.

VI.

Quanta in eodem ætatis adultæ?

Cæterum *patresfamilias*, qui nondum in civitates successerant, in domo sua imperium aliquod instar principum gerebant. Inde & liberi in eorum familia adhuc hærentes, ipsorum imperium tanquam summum venerari debebant. Verum postea imperium istud familiare, (ut & alia jura) ad usum & decus civitatum fuit attemperatum; & alicubi multum, alicubi parum de eo patribus relictum. Inde observamus, in quibusdam civitatibus patres jus vitæ & necis, ex causa delicti exercendum, in liberos obtinuisse; in aliis id ipsum iis ademptum, ne forte parentes sua in liberos potestate in fraudem boni publici, aut ad iniquam istorum oppressionem, abuterentur; aut ne ob molliorem paterni affectus dissimularentur vitia, in exitium pu-

VII.

Quæ in statu naturali, quæ in civitate?

blicum eruptura ; aut ne patri tam tristis sententiæ pronuntiandæ necessitas imponeretur.

VIII.
Excessu pro-
lis familia
an solvatur?

Sed ubi *proles familia paterna plane excessit*, & vel novam sibi familiam constituit, vel alteri adjungitur, potestas quidem patria solvitur, ut tamen semper pietatis & observantiæ debitum maneat ; quippe fundatum in meritis parentum, quibuscum paria facere liberi nunquam aut rarissime creduntur. Et ista merita non in eo tantum consistunt, quod parentibus liberi vitam debeant, occasionem omnium bonorum ; sed & quod laboriosam ac sumtuosam educationem eorum susceperint, qua eos in commoda humanæ societatis membra formarunt, ac sæpe de mediis vitam commode & copiose exigendi iisdem prospexerunt.

IX.
Alteri quo-
usque prols
educatio
committi
possit ?

Etsi autem parentibus obligatio educandi prolem à natura sit injecta : id tamen non obstat, quo minus, utilitate prolis aut necessitate exigente, ejusdem *administratio alteri commendetur* ; ita tamen ut inspectionem sibi in istum delegatum parens reserve. Unde & pater non solum præceptoribus idoneis filii informationem recte committit ; sed & eundem alteri adoptandum dare potest, siquidem exinde in filium aliquod sit emolumentum redundaturum. Et si nulla alia ratio sit prolem alendi ; potius quam inopia extingua-
tur, pater eam oppignorare, aut vendere in tolerabilem servitutem potest, saltem sub lege retractus, ubi pater ad lautiorum fortunam pervenerit, aut quispiam ex cognatis istum redimere velit. Quod si autem parens per inhumanitatem prolem exposuerit & abjecerit, is qui eandem sustulerit atque educaverit, in paternum quoque jus succedet ; ita ut iste alumnus filialem observantiam educatori suo debeat.

X.
An à patris
consensu
pendeat
prolis con-
jugium ?

Uti autem *pater prolem familia sua ejicere non debet*, educatione & auxilio istius adhuc indigentem, citra gravissimas causas : ita & proles non nisi cum bona patris venia ex ipsius familia excedet. Cæterum cum liberi matrimonii fere contrahendi occasione pater-
nam familiam relinquunt ; & vero parentum utique
interfit,

interfit, cui proles sua jungatur, & ex quibus nepotes sibi proveniant: inde officium filiale plane requirit, ut *patris consensum heic sequantur liberi*, nec eo invito conjugii socientur. Quod si tamen de facto invitis parentibus matrimonium contraxerint, & consummaverint liberi, jure quidem naturali id irritum non videtur; præsertim ubi familiam paternam non amplius isti onerare velint, & alias conditio non sit indecora. Inde si alicubi ejusmodi matrimonia habentur irrita, aut illegitima, id ex legibus civilibus est.

Officium parentum in hoc præcipue consistit, ut liberos commodè alant, corpusque & animum per dextram & cordatam educationem ita forment, quo idonea & utilia membra societatis humanæ & civilis fiant, probi, cordati, & bene morati. Item & eosdem ad idoneum & honestum vitæ genus adplicent; & quantum ratio & occasio fert, fortunam ipsorum fundent & promoveant.

XI.
Officia parentum erga liberos quæ?

Liberorum contra debitum est parentes honorare, id est, reverentiam illis exhibere, non externis tantum signis, sed multo magis interna æstimatione, tanquam autoribus vitæ, ac tantorum aliorum beneficiorum; iisdem obedire; pro viribus inservire, inprimis senio aut egestate confectis; sine consilio & autoritate eorum nihil magni momenti suscipere; & denique eorum morositatem, aut vitia, si qua inveniuntur, patienter ferre.

XII.
Quæ vicissim horum erga illos?

CAPUT IV.

De Officiis Dominorum & Servorum.

POSTQUAM genus humanum multiplicari cœpisset, atque deprehensum fuisset, quam commodè res domesticæ aliorum ministerio curari possent; mature

f.
Introductæ
servitutis
in familias
ocasio.

ture introductum fuit, ut ad operas domesticas obeundas *in familiam adsciscerentur Servi*. Quos *ab initio ultro* sese obtulisse probabile est, inopia adactos, aut propriæ hebetudinis sensu; stipulatosque sibi perpetuam alimentorum & aliarum necessitatum præbitionem, in perpetuum hero sua ministeria addixisse. Dein cum bella passim increbrescerent, apud plurimos populos receptum, ut quibus *bello captis* vita donata esset, servitio addicerentur, una cum prole, quæ deinceps ex ipsis esset proventura. Etsi apud multos populos nulla ejusmodi servitus in usu, sed omnia munia domestica per mercenarios ad tempus conductos expediuntur.

II.
Quæ hero in
servum
mercenari-
um pote-
stas?

Prout autem sunt *diversi* velut *gradus servitutis*: ita & potestas Herorum, & Servorum conditio variat. *Mercenario temporario* dominus conventam mercedem; iste huic vicissim conventam operam debet. Et quia in eo contractu domini melior est conditio, ideo etiam ejusmodi minister domino pro ratione dignitatis reverentiam exhibere tenetur; & ubi malitiose aut negligenter opus fecerit, ejusdem coercitioni est obnoxius; quæ tamen ad gravem corporis afflictionem, multo minus ad mortem, propria autoritate fumen- dam, procedere nequit.

III.
Quæ in ser-
vum, qui se
ultro ei ad-
dixit?

Ejusmodi autem *servo*, qui *sese ultro alicui in perpetuum* *servitium addixit*, dominus perpetua alimenta, & quæ alia vitæ necessaria sunt; ille huic vicissim perpetuas operas, quasunque dominus præscripserit, præstare debet, & quicquid ex illis provenit, domino fideliter consignare. In quibus tamen virium & dexteritatis servi humaniter rationem habebit dominus, ne vires ipsius excedentem laborem cum asperitate exigit. Castigationi quoque domini iste subest, non solum ad expellendam negligentiam in opere exsequendo; sed & ut ipsius mores ad decus & tranquillitatem familiæ componantur. Non tamen invitus alteri vendi talis potest; quia ultro hunc, & non alium dominum adscivit; & ipsius interest, utri serviat. Si atrox delictum in alium extra familiam admiserit; in civitati-
bus

bus poenæ potestatis civilis subiacet: ubi familia se-
grex fuerit, expelli inde poterit. Sed ubi delictum in
ipsam familiam segregem sit admissum, à domino eti-
am per extrema coërceri poterit.

In istos autem *servos, qui bello capti fuerant*, à ple-
risque durius agi cœptum, quod hostilis adhuc iræ IV.
Quæ in
illum, qui
bello caprus
est?
quid in eo superesset, & quia ipsi extrema nobis no-
strisque fortunis intentaverant. Quamprimum tamen
inter ejusmodi victorem victumque mutua fides circa
consociationem in familiam intercessit, omnis ante-
gressa hostilitas remissa censetur. Et tunc utique in-
juriam etiam taliter adquisito servo facit dominus, si
vel necessaria ad victum non suppeditet, vel citra ra-
tionem in eum sæviat; multoque magis si citra con-
dignum delictum eundem occidat.

Circa illos quoque servos, qui bellica vi in eam con-
ditionem fuerant abstracti, nec non qui pretio emun-
tur, receptum, ut non secus ac aliæ res nostræ in V.
Servo quot,
& qua lege,
alienare li-
ceat?
quemcunque placeret transferri, & ad instar mercium
venire possent. Sic ut ipsum *corpus servi domini esse*
intelligeretur. Ubi tamen humanitas jubet, ut nun-
quam obliviscamur, servum utique hominem esse: ad-
eoque nequaquam eum ita tractemus velut alias res
nostras, quibus pro lubitu uti abutique, easque destru-
ere possimus. Et ubi talem servum alienare placet;
ne iis data opera aut præter meritum addicatur, apud
quos inhumana ipsum tractatio est mansura.

Denique & id passim receptum, ut quæ ex servis pa-
rentibus nascitur *proles*, servilis & ipsa sit conditionis, VI.
Vernæ, quo
jure fiant
domini ma-
tris?
pertineatque tanquam mancipium ad dominum ma-
tris. Id quod isthoc argumento defenditur, quod cu-
jus est corpus, ejus quoque par sit fructum esse, qui
ex eo corpore provenit: Et quia ista proles nascitura
plane non erat, si dominus jure belli in parentem usus
fuisset: Et quia parens nihil habet proprii, nulla ratio
prolem ejusmodi alendi superest, nisi ex bonis herili-
bus. Cum igitur dominus alimenta præbeat ejusmodi
proli diu ante, quam ipsius opera utilis esse queat, &
se-

sequentes operæ sui temporis alimenta non multum fere excedant; effugere eidem servitutem invito domino non licebit. Manifestum tamen est, cum ejusmodi vernæ nulla sua culpa in servitutem perveniant; nullum esse prætextum, quare isti durius debeant tractari, quam conditio perpetuorum mercenariorum admittit.

CAPUT V.

De causa impulsiva constituenda Civitatis.

I.
Officia incivitate, ex hujus ortu deducenda.

II.
Ad eam homo non est sua natura pronus.

III.
Triplex in

QUANQUAM vix sit jucunditatis quid atque commoditatis, quod per hæcenus enumerata officia statusque obtineri non posse videatur; quare tamen mortales, non contenti parvis illis primisque societatibus, magnas societas, quæ *Civitatum* nomine veniunt, constituerint, jam investigandum restat. Ex hisce enim fundamentis deducenda est ratio Officiorum, quæ statum hominum civilem comitantur.

Hæc igitur non sufficit dixisse; *Hominem per naturam ipsam rari ad societatem civilem*, ut citra eam nec possit, nec velit vivere. Sane enim cum apertum sit, hominem esse tale animal, quod seipsum & suam utilitatem quam maxime amat; necessum est, ut dum ultro societatem civilem affectat, aliquam utilitatem inde sibi proventuram respexerit. Et quanquam extra societatem cum sui similibus homo erat futurus animal longe miserrimum: tamen cum naturalibus desideriis & necessitatibus hominis per primas societas, & per officia ex humanitate aut pactis præstita, abunde potuerit satisfieri; non statim ex socialitate hominis inferri potest, ejus indolem præcise ad societatem civilem ferri.

Id quod planius fiet, si consideremus, quænam conditio ex constitutis civitatibus apud homines proveniat;

Quid

Quid requiratur, ut quis *vere* dici queat *animal politicum*, i. e. *bonus civis*; Quid denique deprehendatur in *natura hominis*, indoli *vitæ civilis repugnans*; hanc rem considera-
tio:

Qui *Civis* fit, libertatis naturalis jacturam facit, ac imperio se subjicit, quod jus vitæ & necis complectitur; & cujus jussu plurima facienda, abs quibus quis alias abhorrebat; & omittenda, quæ vehementer adpetebat. Pleræque etiam actiones ad bonum societatis referendæ, quod sæpe à bono singulorum videtur discrepare. Atqui ad hoc per inclinationes jam congenitas fertur homo, ut nemini subjectus esse, ut omnia suo agere arbitrio, ut proprio commodo in omnibus velificari velit. IV.
primo, conditionis ex hac societate provenientis;

Animal vere politicum, i. e. *bonum civem* illum dicimus; qui jussis imperantium promte paret, qui ad bonum publicum omnibus viribus connititur, ac post illud privatum bonum lubenter habet; imo qui nihil sibi bonum credit, nisi idem bonum quoque sit civitati; qui denique adversus alios cives commodum sese gerit. Atqui paucorum ingenia ultro ad hunc finem attemperata inveniuntur: maxima pars metu pænæ utcunque continentur; multi per totam vitam mali cives, & animalia non politica manent. V.
Tum, requisitorum animalis politici;

Denique *nullum hominem animal ferocius*, aut indomitum magis, & quod in plura vitia, pacem societatis perturbare apta, sit proclive. Præter desideria enim cibi, Venerisque, quibus bruta quoque solent committi, multis homo agitur vitiis, quæ bruta ignorant; uti est superfluarum rerum insatiabilis cupido, & sævissimum malorum ambitio. Vivax item nimis injuriarum memoria, & vindictæ ardor, longo post tempore adhuc gliscens. Nec non infinita dissimilitudo inclinationum & appetituum, & cuique pro studio suo extollendo pervicacia. Accedit, quod eo furore in proprium genus sævire gaudeat homo, ut maxima pars malorum, quibus humana conditio vivit obnoxia, ab ipso homine proficiscatur. VI.
Tum, naturæ humanæ vitæ civili repugnantis.

VII.
Causa civi-
tatis consti-
tuendæ, vitæ
securitas.

Genuina igitur & principalis causa, quare patresfamilias, deserta naturali libertate, ad civitates constituendas descenderint, fuit; ut *præsidia sibi circumponerent contra mala, quæ homini ab homine imminent*. Nam uti post Deum O. M. homo homini plurimum prodesse; sic & idem non minus obesse potest. Et recte malitiam hominum, ejusque remedium æstimant, qui in proverbii vicem receperunt: nisi iudicia essent, unus alterum devoraret. Postquam autem per civitates in talem sunt digesti ordinem homines, ut à mutuis læsionibus tuti esse possent; ultro deinde consecutum fuit, ut eo uberius fruerentur commodis, quæ ex hominibus in homines provenire apta sunt; puta, ut moribus à puero imbuerentur commodioribus, & varias invenirent atque excolerent artes, quibus vita humana copiosa & commoda fuit reddita.

VIII.
Quam per
se homini
non præstat
lex naturæ;

Illustrior adhuc fiet causa constituendæ civitatis, si consideremus, *alia media non fuisse suffectura* reprimendæ hominum malitiæ. Quanquam enim *lex naturalis* præcipiat, ut ab omnibus injuriis inferendis homines sese abstineant: tamen ejus legis reverentia id præstare non potest hominibus, ut in libertate naturali satis tuto degere queant. Etsi enim forte dentur homines animo ita modesto, ut ne impunitate quidem data alios violare velint; alii quoque metu proventuri inde mali cupiditates suas utcunque compescant; magna tamen ex adverso eorum turba datur, quibus omne jus vile est, quoties spes lucris arriserit, & fiducia propriarum virium, aut solertiæ, qua repellere aut eludere læsos sese posse sperent. Quos uti nemo non cavere nititur, qui salutem suam amat: ita cautio illa commodius, quam ope civitatum obtineri nequit. Nam utut aliqui mutuo fidem dederint de auxiliis invicem ferendis; ni tamen adsit aliquid, quo & iudicia eorum uniuntur, & voluntates firmiter adstringantur ad explendam fidem; frustra ab iisdem certum auxilium sibi quis promittit.

Denique

Denique licet lex naturalis hominibus satis insinuet, non impune laturos, qui alios injuria affecerint: *tamen* neque *metus divini Numinis*, neque *conscientiæ* *morsus* sat validam deprehenduntur vim habere quorumvis hominum malitiæ coërcendæ. Nam apud multos educationis & consuetudinis vitio vis rationis velut obsurdescit. Unde fit, ut illi præsentibus tantum immineant, futurorum parum curiosi; ac non nisi iis moveantur, quæ in sensus incurrunt. Cum autem vindicta divina lento fere pede soleat incedere; inde pravis mortalium præbetur occasio ad alias causas impiorum mala referendi; præsertim cum sæpe videant, improbis affatim adesse, quæis vulgus felicitatem metitur. Accedit, quod stimuli conscientiæ, qui facinus antecedunt, non ita validi videantur, quam qui idem subsequuntur, quando id, quod factum est, infectum amplius fieri nequit. Enimvero pravis cupidinibus reprimendis præsentaneum, & ad indolem hominum probe attemperatum remedium in civitatibus reperitur.

IX.
Neque Numinis
metus, & morsus
conscientiæ.

CAPUT VI.

De Interna Civitatum structura.

PROXIMUM est, ut investigemus, qua ratione Civitates sint exstructæ, earundemque interna compages cohæreat. Ubi illud primo manifestum est, adversus mala ab hominum pravitate imminencia singulis hominibus neque locum aliquem, neque arma, neque animantia bruta commodius & efficacius præsidium potuisse suppeditare, quam *alii homines*. Eorum autem vis cum in longe distantia non feratur, necessum erat *conjugi*, per quos finis iste obtinendus erat.

I.
Avertendis
malis utilis
conjunctio
hominum:

Nec

II.
Neque eorum paucorum, sed bene multorum;

Nec minus constat, ejusmodi securitatem adversus alios homines præstare non posse duorum vel trium consensionem. Quia facile est, ut ad paucos hosce opprimendos tot conspirent, ut certissimam sibi de illis victoriam spondere possint; quibus spes successus & impunitatis fiduciam ad aggrediendum est datura. Igitur ad istum finem necessarium est, *insignem hominum multitudinem* sese conjungere; ut paucorum hominum ad hostes accessio, non sit ipsis conspicui momenti ad victoriam.

III.
Per eadem media in eundem finem conspirantium.

Inter multos istos, hoc fine coeuntes, oportet ut sit *consensus circa adhibenda media ad eundem finem idonea*. Nam etiam multi, ni consentiant inter se, sed distracti sententiis in diversa tendant, nihil efficient. Aut licet ad tempus consentiant, impellente aliquo affectu: mox tamen, prout mutabilia sunt hominum ingenia & inclinationes, in diversa abibunt. Et quamvis pacto inter se promittant, quod ad defensionem communem vires suas sint adplicaturi; tamen ne hoc quidem modo ad diuturnitatem isti multitudini sat cautum erit. Sed oportet ut quid amplius accedat, ut qui semel ad pacem & mutuam auxilium causa communis boni consenserint, prohibeantur, ne postea, cum bonum suum privatum à publico discrepare visum fuerit, iterum dissentiant.

IV.
Huc spectat voluntatum sub una potestate unio.

Cæterum in humano ingenio duo potissimum occurrunt *vitia*, quæ impediunt, quo minus multi sui juris, & abs se invicem non dependentes, diu in communem aliquem finem possint conspirare. Unum est *diversitas inclinationum & judicii* circa discernendum; quod ad finem est utilissimum: cui in multis est conjuncta *hebetudo* ad dispiciendum, quæ sententia ex pluribus sit magis proficua; & *pervicacia* mordicus defendendi, quod semel utcumque arriserit. Alterum est *torpor & aversatio* ultro faciendi quod utile est, ubi desit aliqua necessitas, quæ tergiversantes velint nolint ad officium faciendum subigat. Priori vitio occurritur, unitis in perpetuum voluntatibus omnium: posteriori autem, si constituatur aliqua potestas, quæ præsens,

præsens, & in sensus incurrens, malum infligere possit communi utilitati reluctantibus.

Uniri multorum hominum voluntates nulla alia ratione possunt, quam si unusquisque suam voluntatem voluntati unius hominis, aut unius consilii subjiciat; ita ut deinceps pro voluntate omnium & singulorum sit habendum, quicquid de rebus ad securitatem communem necessariis ille voluerit.

V.
Unio voluntatum qui obtineatur?

Potestas autem talis, quæ omnibus sit metuenda, item inter multos homines nulla alia ratione constitui potest, quam si omnes & singuli sese obligaverint, ut eo modo vires suas sint adplicaturi, sicut ille voluerit, in quem omnes virium suarum directionem resignarunt. Ubi autem & voluntatum & virium unio facta fuerit, tunc demum multitudo hominum in validissimum corpus, Civitatem nimirum, animatur.

VI.
Unio virium sub aliqua potestate qui fiat?

Porro ut Civitas regulari modo coalescat, requiruntur duo Pacta, & unum Decretum. Primo enim omnium illi multi, qui in libertate naturali constituti intelliguntur, ubi ad civitatem faciendam congregantur, inter se singuli cum singulis pactum ineunt, ut in unum & perpetuum cœtum coire velint, suæque salutis ac securitatis rationes communi consilio ac ductu administrare; uno verbo, ut velint concives mutuo fieri. In quod pactum omnes & singuli ut consentiant necessum est; & qui non consenserit, is extra futuram civitatem manet.

VII.
Eo pertinet pactum singulorum cum singulis:

Post isthoc pactum oportet, ut Decretum fiat, qualis forma regiminis sit introducenda. De hac enim antequam constitutum sit, nihil constanter poterit expectari, quod ad communem salutem faciat.

VIII.
Et decretum de forma regiminis:

Post decretum circa formam regiminis, altero pacto opus est, quando constituuntur ille vel illi, in quem, vel quos regimen nascentis civitatis confertur: quo quidem pacto hi ad curam communis securitatis & salutis, reliqui ad obsequium his præstandum sese obstringunt; quo ipso etiam omnes suam voluntatem subjiciunt voluntati istius vel istorum, simulque suarum

IX.
Denique, pactum inter cives & imperantem.

rum virium usum & adplicationem ad communem defensionem eidem, vel iisdem deferunt. Atque hoc pactum ubi rite fuerit executioni datum, tunc demum perfecta & regularis Civitas inde provenit.

X.
Civitaris
natura &
definitio ex
traditis.

Civitas ita constituta ad modum *unius personæ* concipitur, unoque *nomine* ab omnibus particularibus hominibus distinguitur, atque dignoscitur, habetque peculiariora *jura* ac *res* proprias, quæ neque singuli, neque multi, neque adeo omnes simul citra eum, qui summum habet imperium, seu cui regimen civitatis commissum, sibi asserere possunt. Unde civitas *definitur*, quod sit persona moralis composita, cujus voluntas ex plurium pactis implicita & unita, pro voluntate omnium habetur, ut singulorum viribus & facultatibus ad pacem & securitatem communem uti possit.

XI.
Regimen ci-
vitatís vel
uni homini;

Exserit autem sese *voluntas civitatis*, tanquam principium actionum publicarum, vel *per unum hominem*, vel *per unum concilium*, prout in illum aut hoc summa rerum fuit collata. Ubi penes unum hominem est regimen civitatis, civitas velle intelligitur, quodcunque isti homini (cui sanam rationem constare præsupponitur) placuerit, & quidem circa negotia quæ ad finem civitatum spectat.

XII.
Vel concilio
ex pluribus
collecto
commissum.

Verum ubi regimen civitatis collatum est in Concilium, ex pluribus hominibus constans, quorum quisque suam retinet voluntatem naturalem; regulariter illud habetur pro voluntate civitatis, in quod consenserit *major pars* hominum, ex quibus Concilium componitur; nisi expresse statutum sit, quota pars concilii consentiens requiratur ad repræsentandam voluntatem universitatis. Ubi autem duæ sententiæ discrepantes pares sint, nihil agetur, sed res in priori statu manebit. Inter plures sententias discrepantes illa prævalebit, quæ singulis dissentientibus major est; modo in eam tot conspirent, quot alias voluntatem universitatis per sanctiones publicas repræsentare possunt.

Civi-

Civitate ita constituta, ille in quem imperium est collatum, prout vel est unus homo, vel unum concilium paucorum aut universorum, *Monarcha*, *Senatus*, aut *Populus liber* dicitur; reliqui Subditi audiunt, aut *Cives*, vocabulo hoc *latius* accepto. Etsi prescius illi quibusdam duntaxat cives soleant dici, quorum coitione & consensu primo civitas coaluit, aut qui in horum locum successerunt; nempe patresfamilias. Sunt porro *cives* vel *originarii* vel *adscititii*. Illi sunt, qui vel initio civitati nascenti interfuerunt, vel qui ex hisce sunt geniti; quos etiam *Indigenas* adpellari mos est. Hi autem sunt, qui civitati jam constitutæ extrinsecus accedunt eo fine, ut fortunarum ibi sedem figant. Nam qui tantum ad tempus commorandi causa in civitate versantur, etsi tantisper ipsius imperio subijciuntur; cives tamen non habentur, sed peregrini aut inquilini vocantur.

Ista tamen, quæ super origine civitatum tradita sunt, non obstant, quo minus *imperium civile à Deo* esse recte dicatur. Cum enim idem legem naturalem ab omnibus hominibus exerceri velit; & vero post multiplicatum genus humanum tam horrida vita inter homines proventura fuerit, ut legi naturali vix ullus relinqueretur locus; cujus tamen exercitium per institutas civitates egregie promovetur: ergo (cum qui jubet finem, jubere etiam censeatur media ad finem necessaria,) Deus quoque mediante dictamine rationis antecederet præcepisse humano generi multiplicato intelligitur, ut civitates, quæ summo imperio velut animantur, constituerentur. Quarum ordinem quoque in divinis literis expresse adprobat, ejusque sanctimoniam peculiaribus legibus sancit, si bique illud peculiariter curæ esse testatur.

XIII.
Membra civitatis, imperans & civis.

XIV.
Imperium civile quo sensu à Deo sit?

CAPUT. VII.

De Partibus Summi imperii.

I.
Partes sum-
mi imperii
variae:

II.
Potestas
scilicet fe-
rendi leges:

III.
Et interm-
nandi atque
infligendi
pœnas:

QUAE Partes sint summi imperii, & quibus modis ejusdem sese vis in civitatibus exerat, ex natura & fine earundem liquido potest colligi.

In civitate omnes suam voluntatem submiserunt voluntati imperantium circa negotia ad salutem civitatis facientia, ut velint facere quidquid illi voluerint. Hoc ut fieri possit, necessum est, ut imperantes civibus significent, quæ ipsorum circa talia sit voluntas. Istud igitur faciunt non solum per mandata ad singulos directa circa negotia particularia; sed etiam per generales regulas, unde omnibus in perpetuum de agendis omittendisve constet. Per quas etiam definiri solet, quid cuique suum, quid alienum censi debet; quid in civitate pro licito, quid pro illicito, quid pro honesto aut inhonesto habendum: quid cuique ex libertate naturali superfit, aut quomodo quisque usum suorum jurium ad tranquillitatem civitatis temperare debeat; quid denique & quo modo quisque suo jure ab altero exigere queat. Hæc omnia enim liquido definita esse, ad decus & tranquillitatem civitatis plurimum facit.

Is porro potissimus civitatum finis est, ut homines mutua conspiratione & ope tuti sint adversus damna & injurias, quæ ab hominibus invicem inferri possunt & solent. Id ut obtineatur ab hominibus, quibuscum in eandem societatem conjungimur, non sufficit, ut mutuo inter se paciscantur de injuriis non inferendis; neque etiam ut nuda superioris voluntas civibus innotescat: sed opus est metu pœnae, & facultate eandem representandi. Quæ pœna, ut huic fini sufficiat, ita est temperanda, ut aperte majus malum sit leges violasse, quam observasse; utque adeo pœnæ acerbitas voluptati aut lucro, quod ex injuria capitur aut speratur, præponderet.

Nam

Nam non possunt homines non ex duobus malis minus eligere. Licet autem multi per imminentem poenam ab injuriis non reprimantur, id tamen inter minus frequentia habendum est; quæ plane evitare conditio humana non patitur.

Quia etiam sæpe controversiæ super recta legum adplicatione ad facta singularia oriri solent, ac multa accurate expendenda occurrant, si quid contra leges factum esse dicatur: inde, ut inter cives tranquillitas constet, summi imperii est *lites civium cognoscere & decidere*, singulorumque facta, quæ legibus contraria arguuntur, examinare, ac poenam legibus convenientem dictitare & exsequi.

Ut autem qui in civitatem coiverunt adversus extraneos tuti sint, summi imperii est *congregare, unire, & armare* tot cives, aut eorum loco conducere, quot pro incerto numero & viribus hostium ad communem defensionem opus visum fuerit; rursusque ubi expedierit pacem facere. Cumque & belli & pacis temporibus interserviant *fœdera*, ut & commoda diversarum civitatum melius communicari possint, & validior hostis junctis viribus repelli, aut in ordinem redigi queat: penes summum quoque imperium erit, utrique tempori interservientia fœdera inire, universisque subditos ad ea servanda obstringere, simulque exinde redundantia commoda in civitatem derivare.

Cum etiam civitatis ampliæ negotia, tam belli quam pacis tempore occurrentia, ab uno homine sine *ministris & magistratibus* executioni dari nequeant; opus erit ab summo imperio constitui homines, qui ipsius vice controversias civium examinent, vicinorum consilia explorent, milites gubernent, opes civitatis colligant, & dispensent, ac denique utilitati civitatis undique prospiciant. Quos ipsos summus imperans ad officium faciendum compellere, gestorumque rationes poscere potest ac debet.

Quia porro nec belli nec pacis tempore civitatis negotia sine *sumtibus* geri possunt, summi imperii est adigere

IV.

Et lites civium decidendi.

V.

Etiam potestas belli & fœderum:

VI.

Nec non creandi magistratus:

VII.

Imperandi tributa &c.

vestigalia : adigere cives, ut eosdem suppeditent. Id quod variis modis contingit ; puta, si vel cives aliquam bonorum aut proventuum regionis abs se inesse partem ad hos usus seponant, vel singuli cives de suis bonis conferant, simulque ubi opus sit operas suas præbeant ; vel si vestigalia imponantur mercibus, quæ importantur, & exportantur, (quorum illud tamen magis cives, hoc externos onerat) aut si de pretio rerum, quæ consumuntur, modica pars decidatur.

VIII.
Disponendi
de publicis
doctrinis.

Denique cum singulorum actiones à sua cujusque opinione regantur ; plerique autem de rebus ita foveant judicare, prout assueverunt, & prout communiter judicari vident ; paucissimi proprio ingenio vera & honesta dispicere queant : inde civitati expedit, ut publice ejusmodi doctrinis personet, quæ cum recto fine & usu civitatem congruunt, simulque animi civium à puero istis imbuantur. Ejusmodi igitur doctrinas qui publice doceant, summi imperii est constituere.

IX.
Quæ impe-
rii partes
natura sunt
indivisæ.

Sunt autem istæ partes summi imperii naturaliter ita connexæ, ut, siquidem regularis forma civitati constare debeat, omnes & singulæ penes unum radicaliter esse debeant. Nam si una vel altera plane abfuerit, mancum erit imperium, nec ad finem civitatis procurandum idoneum. Sin autem istæ dividantur, ita ut quædam radicaliter sint penes unum, reliquæ penes alium ; irregularem remp. & male coherentem emergere necessum est,

CAPUT VIII.

De Formis Rerumpubl.

I.
Formæ Re-
rump. va-
riæ.

SUMMUM imperium, prout vel in uno homine vel in uno consilio ex paucis, aut universis constante reperitur, diversas Formas Rerump. producere solet.

Sunt

Sunt autem *Formæ civitatis* vel *Regulares* vel *Irregulares*. Illæ sunt, ubi imperium summum in uno sub-
jecto ita est unitum, ut illud indivisum & inconvul-
sum ab una voluntate per omnes civitatis partes at-
que negotia sese dispenset. Ubi hoc non deprehendi-
tur, irregularis forma civitatis erit.

II.
Vel regula-
res vel irre-
gulares.

Civitatis *regularis* tres sunt *formæ*. Prima, quando
summum imperium est penes unum hominem; & di-
citur *Monarchia*. Altera, quando summum imperium
est penes concilium ex selectis duntaxat civibus con-
stans; & vocatur *Aristocratia*. Tertia, quando sum-
mum imperium est penes concilium ex universis patri-
bus-familias constans; & appellatur *Democratia*. In
prima is, qui rerum potitur, dicitur *Monarcha*; in se-
cunda *Optimates*, in tertia *Populus*.

III.
Illæ, Monar-
chia, Aristo-
cratia, De-
mocratia.

In omnibus hisce formis potestas quidem est eadem.
Sed in eo insignem habet *commoditatem* Monarchia
præ reliquis formis, quod in ea ut deliberetur & de-
cernatur, id est, ut imperium actu exerceatur, non o-
pus sit temporibus & locis condictis, sed quovis loco
& tempore deliberari & decerni possit; sic ut Monar-
cha semper in proxima sit potentia ad actus imperii
exercendos. Sed ut *Optimates* & *Populus*, qui non
sunt una persona naturalis, decernant, necessum est,
ut certo loco & tempore conveniant, ibique super ne-
gotiis publicis deliberent & decernant: cum alio mo-
do voluntas Senatus ac Populi, quæ ex conspiran-
tibus majoris partis sententiis resultat, cognosci ne-
queat.

IV.
Monarchiæ
præ aliis
commodi-
tas.

Cæterum uti circa alia jura, ita & circa summum
imperium contingit, ut id alicubi bene, alicubi prave
& imprudenter administretur. Unde fit, ut aliæ ci-
vitates *sanae*, aliæ *morbidæ* & *corruptæ* dicantur: etsi
propter istiusmodi morbos, peculiares formas aut spe-
cies rerum publicarum comminisci necessum non sit.
Eorum autem morborum, quibus civitates infestan-
tur, alii in *hominibus*, alii in *ipso statu* hærent. Inde a-
lia *vitia Hominum*, alia *vitia Status* audiunt.

V.
Vitia civita-
tis, aut ho-
minum aut
status.

IV. *Vitia hominum in monarchia* sunt, si, qui solium obtinet, regnandi artibus destituitur, nullaque aut non sufficiente reipubl. cura tangitur, eamque pravorum ministrorum ambitioni aut avaritiæ lacerandum proffuit; si sævitia & iracundia idem est terribilis; si etiam citra necessitatem reip. in casum dare gaudet; si quæ ad tolerandos sumtus reip. conferuntur, luxu, aut per inconsultas largitiones dissipat; si pecunias civibus extortas præter rationem accumulatur; si contumeliosus, si injustus est; & si quæ sunt alia, per quæ mali nomen principis comparatur.

VII. *Vitia hominum in Aristocratia* sunt, si per ambitum, pravaeque artes via in senatum patet viris improbis aut ineptis, exclusis melioribus; si optimates factionibus distractantur; si plebe tanquam mancipiis aburi, & bona civitatis augendo privato patrimonio intervenire student.

VIII. *Vitia hominum in Democratia* sunt, si inepti & turbulenti homines turbulenter & importune sententias suas tueri solent; si egregiæ & reip. non prægraves virtutes opprimuntur; si per levitatem leges temere figuntur atque refiguntur, & quæ modo placuerunt, mox citra rationem displicent; si sordidi & inepti homines rebus gerendis præficiuntur.

IX. *Vitia hominum, quæ in quamvis civitatis speciem cadunt*, sunt; si, quibus imperii administratio incumbit, officio suo negligenter aut prave funguntur; & si cives, quibus sola obsequii gloria relicta est, frænum mordeant.

X. *Vitia Status* sunt, ubi leges aut instituta civitatis non sunt attemperata ad genium populi, aut regionis; ut ubi eadem cives disponunt ad turbas internas, aut ad justa vicinorum odia incurrenda; aut si eosdem ineptos reddunt ad obeundas functiones, quæ reip. servandæ sunt necessariae: puta, si per leges civitatis non possint non in imbellem segnitiam resolvi, aut inidonei ad pacem ferendam reddi; aut si leges fundamentales ita sint dispositæ, ut per eas negotia publica

publica non possint non tarde aut difficulter expediri.

Morbidisejusmodi rebuspubl. multi peculiaria quoque vocabula adplicant; ita ut *vitiosa Monarchia* vocetur *Tyrannis*; *vitiosus status paucorum*, *Oligarchia*; *vitiosus status popularis*, *Ochlocratia*. Et si frequenter contingat, ut multi per isthæc vocabula non tam morbum reip. quam suum affectum aut displicentiam in præsentem statum, imperantesve exprimant. Sæpe enim, cui vel Rex vel status Monarchicus displicet, Tyrannum aut Dominum solet vocare etiam legitimum & bonum principem, præsertim ubi is leges severe exsequitur. Sic & cui dolet Senatu se excludi, cum tamen aliis senatoribus inferiorem sese hautquaquam arbitretur; per contemptum & invidiam *ὀλίγους* illos vocat, q. d. paucos quosdam, qui cum nulla re cæteros emineant, in pares tamen aut meliores non sine fastu imperium exercent. Denique superbo homines ingenio, & quibus æqualitas popularis invisa est, ubi in Democratia pari omnes jure de republ. suffragia ferre vident, cum tamen in quavis civitate plebis maximus sit numerus; Ochlocratiam id vocant, q. d. statum, ubi vilis turba rerum potitur, nec egregiis viris, quales ipsi se ducunt, aliqua prærogativa relinquitur.

Respublica Irregularis est, in qua non ita perfecte unio illa, in qua essentia civitatis consistit, deprehenditur: idque non per modum morbi, aut vitii in administratione reip. hærentis; sed ut publica lege aut consuetudine ea velut legitima sit recepta. Cum autem aberrationum à rectitudine infiniti esse modi queant, non possunt etiam irregularium rerump. certæ & definitæ species constitui. Indoles tamen ejus ex uno aut altero exemplo plane potest intelligi. V.g. Si in aliqua repbulica senatus & populus summo utrinque jure negotia publica tractent, ita ut neuter alteri obnoxius sit. Aut si in regno aliquo procerum potentia ita invaluerit, ut regi deinceps non alio modo, quam inæquales fœderati subsint

XI.

Tyrannis,
Oligarchia,
Ochlocratia,
quæ?

XII.

Reipublicæ
irregularis
variæ species.

XIII.
Systema ci-
vitatum du-
plex.

Systemata civitatum vocamus, ubi plures perfectæ civitates aliquo peculiari vinculo ita connectuntur, ut ipsarum vires fere pro unius civitatis viribus haberi queant. Exsurgunt autem *systemata duplici* potissimum modo: uno per communem Regem, altero per Fœdus.

XIV.
Aliud emer-
gens ex com-
muni rege;

Mediante communi Rege systema emergit, quando plura separata regna vel ex conventionem, vel ex occasione matrimonii, hæreditatis, aut victoriæ, unum & eundem habent regem: ita tamen ut ideo in unum regnum non coalescant, sed singula juxta suas leges fundamentales à communi rege administrentur.

XV.
Aliud ex
plurium
perpetuo
fœdere.

Altera species systematum provenit, quando plures civitates vicinæ *perpetuo Fœdere* ita connectuntur, ut aliquas partes summi imperii, quæ præcipue defensionem contra extraneos spectant, non nisi consensu omnium exercere velint, salva manente de cætero singularum civitatum libertate & independentia.

CAPUT IX.

De Affectionibus Imperii Civilis.

I.
Imperium
Civitatis
summum
est.

HABET hoc omne Imperium, quo universa aliqua civitas regitur, in qualibet Reip. forma; ut sit *summum*, i. e. in sui exercitio à nullo homine tanquam superiore dependens, sed ex proprio judicio & arbitrio sese exserens, sic ut ejusdem actus à nemine tanquam superiori queant irriti reddi.

II.
Adeo que in
terris inde-
pendens.

Inde etiam est, quod idem imperium sit *ἀνυπεύθυνον*, seu *nemini mortalium obstrictum ad reddendas rationes* eo cum effectu, ut si eas alteri non adprobaverit, pœnis humanis aut coërcitioni, velut à superiore profectis, eo nomine sit obnoxium.

Cui

Cui conjunctum est, ut idem summum imperium *legibus humanis & civilibus*, ut talibus, sit *superius*, iisdemque adeo directe non obstringatur. Istæ enim leges à summo imperio tam in origine, quam in duratione dependent. Inde fieri non potest, ut per istas idem obligetur; cum alias idem seipso superius foret. Etsi ubi summus imperans quædam civibus lege injunxerit, quorum materia in ipsum quoque cadit, decorum sit, & ad auctoritatem legi addendam proficuum, ut ad eadem iste ultro sese componat.

III.
Legibusque
civilibus
superius :

Habet denique & peculiarem *sanctimoniam* summum imperium, ut non solum ejus jussis legitimis resistere nefas sit, sed & ejusdem asperitas, non secus atque à probis liberis parentum morositas, à civibus sit patienter ferenda. Quin & ubi atrocissimas injurias intentaverit, singuli potius fuga sibi consulunt, aut quantamcunque calamitatem sustinebunt, quam ferrum in durum quidem, sed tamen parentem patriæ stringent.

IV.
Sanctum-
que, cui
resistere
nefas.

Præterea summum imperium, in Monarchiis potissimum & Aristocratiis, alicubi *Absolutum*, alicubi *Limitatum* deprehenditur. *Absolutum imperium* monarchia habere dicitur, qui illud administrare potest proprio ex judicio, non ad normam certorum ac perpetuorum statutorum, sed prout præsens rerum conditio videtur exigere, quique adeo proprium ad arbitrium salutem reipubl. prout ejusdem tempora postulaverint, procurat.

V.
Summum
imperium
alicubi abso-
lutum ;

Verum quia unius hominis judicium ab erroribus non est immune, & voluntas in prava flexilis, in tanta cum primis libertate ; quibusdam populis consultum visum, ejus *impcrrii exercitium certis limitibus circumscribere*. Id quod factum, dum ad certas leges circa administrationem partium imperii in delatione regni regem adstrinxerunt ; & si quando negotia summam rerum spectantia, quæque in antecessum definiri nequeunt, inciderent, voluerunt ea suscipi non nisi præsciente & consentiente populo, aut ejusdem depu-

VI.
Alibi certis
limitibus
circumscrip-
tum.

VII.
Regna ha-
bentur in
patrimonio
vel usufru-
ctu.

tatis in comitia convocatis, ut eo minor occasio regi præbeatur à salute regni aberrandi.

Solet denique in regnis occurrere aliquod discrimen circa *modum habendi* regnum, qui non in omnibus æqualisprehenditur. Quidam enim reges dicuntur regnum suum habere *in patrimonio*, ita ut illud pro lubitu dividere, alienare, transferre possint, in quemcunque voluerint. Quod potissimum contingit illis, qui armis regnum sibi quæsiere, ac suum sibi populum ipsi fecerunt. Reliqui autem reges, qui ultro à populo sunt adsciti, etsi summo jure imperium exerçant; regnum tamen pro lubitu dividere, alienare, aut transferre nequeunt; sed in eo ad successores demittendo legem fundamentalem, aut consuetudinem in populo receptam sequi tenentur; eo-que à quibusdā certo respectu cum *usufructuariis* comparantur.

CAPUT. X.

De Modis acquirendi imperium, imprimis Monarchicum.

I.
Imperii ad-
quirendi du-
plex modus:

QUANTQUAM ad quodvis Imperium legitimum constituendum *consensus* subjeetorum requiratur; is tamen non ubique pari modo elicitur. Interdum enim *per violentiam bellicam* aliqui adiguntur in victoris imperium consentire; interdum *ultro* ad aliquem principem constituendum cives accedunt.

II.
Violentus
per occupa-
tionem,
ejusque ti-
tulus?

Modus acquirendi imperii *violentus* solet vocari *Occupatio*, quando scilicet aliquis, iusta bellandi causa subnixus, favente vi armorum ac fortuna, populum aliquem eo redigit, ut ipsius deinceps imperio sese subicere cogatur. Cujus imperii legitimus titulus non inde solum deducitur, quod victor, si rigore belli volu-

voluisset uti, vitam plane victis adimere potuisset, atque sic, dum minore istos incommodo defungi patitur, clementiæ insuper laudem nanciscatur: sed & quod cum altero in bellum descendens, quem ipse antea læserat, & cui æquam satisfactionem præbere renuit, omnes suas fortunas aleæ martis exponat, sic ut jam in antecessum tacite consenserit in quamcunque conditionem, quam eventus belli ipsi est assignaturus.

Ultroneo autem consensu populi paratur regnum interveniente *Electiōe*, qua populus constituendus, aut jam constitutus, ultro certum hominem, suo iudicio imperii capacem, designat; cui quando decretum populi fuerit significatum, idque ille acceptaverit, promisso populi obsequio imperium confertur.

Electiōem in civitate jam constituta, siquidem illa suscipiatur rege priore defuncto, antecedere solet *Interregnum*. In quo licet ad imperfectam formam recidat civitas, dum cives primo tantum pacto inter se connectuntur: multum tamen firmitatis ei adhuc addit nomen & affectus communis patriæ, civiumque plerorumque fortunæ isti loco fere affixæ; quæ bonos cives subigunt, ut ultro tantisper pacem inter se colant, & quantocyus ad plenum imperium instaurandum incumbant. Etsi magnopere ad incommoda, ex interregnis oriri apta, evitanda faciat, si in antecessum constituentur, penes quos solio vacante interim reip. administratio esse debeat.

Cæterum alicubi quidem singulis monarchis defunctis nova instituitur electio. Alicubi autem regnum ea lege in alterum confertur, ut citra novam intervenientem electiōem in alios per successionem transeat. Illud jus successionis constituitur vel *arbitrio ipsius regis*, vel *arbitrio populi*.

Reges, qui regnum suum habent in patrimonio, pro libitu *super successione* possunt *disponere*; quorum dispositio æque ac privatorum testamentum observabitur, præsertim ubi abs aliquo regnum fuerit conditum ac

III.

Consensu,
per electi-
onem à po-
pulo factam.

IV.

Interreg-
num, ejus-
que incom-
modum.

V.

Successio
constituta
arbitrio re-
gis vel po-
puli.

VI.

In priori dis-
positio mi-
narcha pro
libitu.

partum. Ubi licebit ipsis, si placuerit, regnum inter plures liberos dividere, etiam filiabus non exclusis; imo & hæredem instituere filium adoptivum, naturalem, aut qui nulla plane cognatione ipsi est junctus.

VII.
Si nihil dis-
posuerit,
quid præ-
sumendum?

Verum ubi ejusmodi rex super sua successione nihil peculiariter disposuit, *presumitur*, Primo, eum nequam regnum suum secum exspirare velle, sed ut omnino in liberos suos propter communem mortalium affectum id devolvatur. Dein ut post ipsum monarchica forma conservetur, quippe quam ipse suo exemplo comprobavit. Tum ut regnum maneat indivisum; quippe cum divisio cum regni juxta & familiæ regię convulsione sit conjuncta. Præterea ut inter pares gradu mas præferatur fœminæ, primogenitus deinceps genitis. Denique ut liberis deficientibus ad proximum quemque sanguine regnum devolvatur.

VIII.
Populus
quando &
qualem suc-
cessionem
definiat?

In illis autem regnis, quæ ab initio ultronea populi voluntate sunt constituta, *ordo successionis originarie ab ejusdem populi voluntate* dependet. Qui ubi in regem una cum imperio jus quoque successoris constituendi contulerit, succedet quem hic voluerit. Ubi hoc non fuit factum, id jus populus sibi reservasse intelligitur. Cui si placuit in electum regem hæreditario jure regnum conferre, *ordinem succedendi vel simplicibus hæreditatibus consimilem*, quantum salus regni admittit, effecit; vel peculiari ipsum ratione temperavit.

IX.
In hoc suc-
cessionis ge-
nere nonnul-
la noranda.

Ubi *simpliciter* populus regem jusserit hæreditario jure regnum obtinere, nec quid peculiariter addiderit; voluit quidem, ut regnum eo ordine devolvatur, quo privatæ hæreditates; sed non sine aliquo temperamento. Nam in hisce fere ut à privatis hæreditatibus discedat successio in regnis, salus civitatum requirit, I. Ut regnum sit individuum. II. Ut successio stet intra eos, qui à primo rege descendunt. III. Ne succedant, nisi qui nati sunt secundum leges patriæ, non nothi tantum, sed & adoptivi. IV. Ut in pari gradu mares præferantur fœminis, etiam majoribus natu. V. Ut successor regnum agnoscat tanquam beneficium populi,

populi, non tanquam beneficium antecessoris.

Verum quia facile inextricabiles controversiæ oriri poterant, uter ex familia regnatrice nuper defunctum proxima cognatione contingeret, ubi ab autore stirpis longius discessum fuerat; inde multos apud populos *Successio Linealis* introducta est. Quæ in hoc consistit, ut prout quisque ab autore stirpis regnatricis descendit, ita lineam velut perpendicularem constituat; & inde quilibet ad regnum vocetur, prout ipsius linea alias præcedit; nec de una linea in alteram fiat transitus, quoad ex priore aliquis adhuc supersit; licet forte existat, qui propiore gradu proxime defunctum regem attingat.

Successionis linealis usitatissimæ sunt species *Cognatica*, & *Agnatica*. In illa fœminæ non excluduntur, sed postponuntur maribus in eadem linea, ita ut etiam ad ipsas fiat regressus, si mares potiori aut pari gradu defecerint. Hæc autem fœminas, & ex hisce natos etiam mares in perpetuum excludit.

Ubi super successione in regno patrimoniali controversia oriatur, optimum fuerit ad arbitros ex familia regia iri. Si successio fuerit voluntate populi constituta, declaratio populi dubium tollet.

X.
Successio linealis in quo consistat?

XI.
Species ejus duæ, cognatica & agnatica.

XII.
Lites super successione à quo dirimendæ?

CAPUT XI.

De Officio Summorum Imperantium.

QUIBUS præceptis Officium Summorum Imperantium constet, ex indole ac fine civitatum, nec non expensis summi imperii partibus, perspicue colligitur.

Ubi ante omnia requiritur, ut Imperantes ipsi diligenter discant, quæ ad plenam ejus officii cognitionem perti-

I.
Officia summorum imperantis:

II.
Ante omnia quid sui of-

ficii sit, bene
novisse.

pertinent; cum nemo laudabiliter exercere possit, quod non probe didicit. Unde Principi sequestranda illa studia, quæ ad huncce finem nihil faciunt. Circumcidendæ quoque voluptates, oblectationes, vanæque occupationes, quatenus istum finem intercipiunt. Ideo & in familiaritatem admittendi viri cordati, rerumque humanarum periti: adulescentes, nugatores, & qui præter inania nihil didicerunt, procul arcendi. Enimvero, ut generalia prudentiæ rectoris præcepta rite applicare norit; quam penitissime ipsi conditio sui status, subiectique indoles populi est cognoscenda. Illisque præterea virtutibus cumprimis studendum, quarum usus in tanta molis administratione maxime conspicitur; moresque ad tanti fastigii dignitatem componendi.

III.
Salutem po-
puli sum-
mam legem
habere.

Generalis lex Summorum Imperantium est hæc, *Salus populi suprema lex est*. Ea enim intentione in istos imperium est collatum, ut per id procuraretur finis, ob quem civitates sunt institutæ. Inde credere iidem debent, nihil sibi privatim expedire, quod non idem expedit civitati.

IV.
Disciplinæ
publicæ ci-
ves assue-
facere.

Ad internam Civitatum tranquillitatem requiritur, ut voluntates civium ita temperentur, & dirigantur, prout salutis civitatis expedit. Inde summorum imperantium est non solum idoneas ei fini *Leges* præscribere; sed & *publicam disciplinam* ita sancire, ut non tam metu suppliciorum, quam assuetudine, cives ad legum præscripta sese componant. Ad quem finem quoque facit curare, ut doctrina Christiana, pura illa & sincera, in civitate vigeat; ac in scholis publicis talia dogmata tradantur, quæ cum fine civitatum conveniunt.

V.
Leges cla-
ras nec ni-
mis multas,
ferre.

Ad eundem finem expedit, perscriptas habere *Leges perspicuas & planas* circa negotia, quæ frequentissime inter cives versari solent. Non tamen plura legibus civilibus sancienda sunt, quam ad bonum civitatis & civium conducunt. Nam cum de eo, quod facere vel non facere debent, sæpius per rationem naturalem

ralem, quam per scientiam legum homines deliberare solent; ubi plures leges sunt, quam ut facile memoria comprehendi queant; & per eas prohibeantur ea, quæ ratio per se non prohibet; necesse est, ut per ignorantiam sine ulla prava intentione incidant in leges, tanquam in laqueos. Quo ipso civibus per imperantes supervacuum incommodum conciliatur; quod est contra finem civitatum.

Quia autem frustra feruntur leges, si impune eas violari tolerant Summi Imperantes; igitur horum est *Exsecutionem* earundem procurare; utque quivis suo jure potiatur, citra lentas moras, elusiones atque vexationes, efficere: *pœnas* quoque sumere pro cujusque facti conditione, transgressorisque intentione & malitia: nec sine sufficiente causa veniam indulgere; cum iniquum sit & ad irritandos civium animos efficacissimum, æqualiter meritos, cæteris paribus non æqualiter tractare.

VI.
Exsecutionem, etiam per pœnas, procurare.

Uti autem nihil pœnis est sancendum quod non ad usum civitatis facit: item *Pœnæ* quoque sunt temperandæ, ut ad finem istum proportionem habeant, utque adeo cives non plus afflictionis, quam resp. utilitatis inde ferat. De cætero si scopum suum debent obtinere pœnæ, adparet eas eousque esse intendendas, ut acerbitas earundem præponderet lucro & delectationi, quæ ex facto legibus verito redundare potest.

VII.
Pœnas ad usum civitatis temperare.

Quia porro hoc fine in civitatem coiverunt homines, ut securitatem adversus injurias aliorum obtinerent; Summorum Imperantium est eo severius *civium inter se injurias prohibere*, quo faciliorem perpetua cohabitatio occasionem ad lædendum præbet. Nec discrimina ordinum ac dignitatum eo valere debent, ut potentiores tenuioribus pro libidine insultare possint. Sed & scopo summi imperii adversatur, ut cives, quas sibi factas arbitrantur injurias, privata violentia exsequantur.

VIII.
Civium inter se injurias prohibere.

Præterea quanquam ad omnia civitatis amplioris negotia immediate obeunda unus Princeps non sufficiat, Ministros a-

IX.
Ministros a-

ptos, & prou-
dentes, ad-
hibere.

fic ut necessario *Ministri* in partem curarum sint vocandi: tamen uti hi omnem à summo imperante potestatem mutuantur; ita & bene & male ab ipsis gestorum imputatio ultimo demum in istum redundat. Quam ob rationem, & quia prout ministri sunt, ita recte aut prave negotia expediuntur; summi imperantes tenentur ad munia civitatis adhibere viros probos, & idoneos, & in eorum acta subinde inquirere; eos denique prout rem gessisse deprehenduntur, præmiis vel pœnis mactare: quo cæteri intelligant, non minore fide ac diligentia publicam, quam propriam rem tractandam. Sic & cum pravi mortalium ad scelera perpetranda spe impunitatis alliciantur; quæ ipsis præbetur facillima, ubi *Judices* corruptionibus patent; Summorum Imperantium est, in ejusmodi judices, tanquam fautores scelerum, quæ securitas civium abrumpitur, severe animadvertere. Præterea licet ordinaria negotiorum expeditio ministris credenda sit; summi tamen imperantes querelis ac defideriis civium patienter aurem præbere nunquam detrectabunt.

X.
Tributa ad
necessita-
tem impe-
rare.

Cum ad *Tributa* & alia onera ferenda cives nullo alio nomine teneantur, quam quatenus ista necessaria sunt ad sumtus civitatis belli pacisque tempore tolerandos; igitur summorum hæc imperantium officium erit, non plus extorquere, quam necessitates, aut insignes reip. utilitates requirant; & quantum fieri potest, ita onera temperare, ut quam minime cives iisdem affligantur. Deinde ut justa in proportionem describantur; nec aliquibus civibus immunitates concedantur in fraudem & oppressionem reliquorum. Tum quæ collecta fuerunt, in usus reip. impendantur: non per luxuriam, largitiones, superfluum ostentationem, aut inania dissipentur. Denique providendum, ut erogationes redditibus respondeant, & qua hi non pertingunt, à parcimonia & circumcisis sumtibus non necessariis subsidium petendum.

Quan-

Quaquam autem summi imperantes subditos alere non teneantur, (nisi quod eorum, qui per immeritam aliquam calamitatem seipsos sustentare non possunt, peculiarem curam agere caritas jubeat;) tamen quia non solum ex bonis civium colligendi sunt sumtus, civitati conservandæ necessarii; sed etiam robur civitatis in virtute & opibus civium consistit: igitur illis, quantum in se, providendum erit, ut *res familiaris civium* gliscat. Ad hunc finem facit cives disponere, ut quantum fieri potest, uberem proventum ex terra & aquis capiant; ut, quæ apud ipsos proveniunt, materiis, industriad adhibeant; aut quem ipsi commode laborem obire possunt, ab aliis non redimant: quod fit, siquidem artes mechanicæ foveantur. Maximi quoque est momenti mercaturam, & in regionibus maritimis navigationem excolere. Nec ignavia solum proscribenda, sed & ad parcimoniam revocandi cives per leges sumtuarias, queis superflui sumtus prohibeantur, inprimis illi, per quos opes civium ad externos transferuntur. Etsi majorem heic, quam quævis leges, efficaciam obtinent summorum imperantium exempla.

Quia etiam sanitas ac firmitas interna civitatum ex *unionem civium* provenit, quæ quo accuratior fuerit, eo majore cum efficacia vis imperii per universum sese civitatis corpus dispensat: igitur summis imperantibus incumbit providere, ne in civitate Factiones oriantur; neve quidam cives inter se peculiaribus pactis connectantur; neve omnes aut aliqui ab ullo alio, sive intra sive extra civitatem constituto, sub quocunque obtentu, sacro aut profano, magis dependeant, quam à legitimo suo principe; & in nemine plus sibi præsidii, quam in eodem repositum arbitrentur.

Denique cum status civitatum inter se sit pax satis infida; summorum imperantium est curare, ut *virtus civium, peritiaque armorum* alatur; & omnia, quæ ad vim repellendam requiruntur, mature parentur, munita loca, arma, milites, & rerum gerendarum nervus, pecunia. Ultro autem etiam posita justa belli causa

XI.

Rei familiaris civium providere.

XII.

Omne factionum genus præcavere.

XIII.

Armis securitati civium providere.

causa nemo laceffendus, nisi tutiffima arriferit occasio, & conditio civitatis commode id ferat. Eundem quoque ob finem confilia & molitiones vicinorum accurate exploranda & obfervanda funt; nec non amicitia & fœdera prudenter contrahenda.

CAPUT XII.

De Legibus Civilibus in specie.

I. **D**ISPICIENDUM quoque jam reftat de partibus fummi imperii in fpecie, & quæ circa eas peculiariter obfervanda occurrunt. Ubi primum locum occupant *Leges Civiles*, quæ funt decreta fummi imperantis civilis, per quæ civibus injungitur, quid in vita civili facere, quidve omittere debeant.

II. Dicuntur autem *Leges Civiles* duplici potiffimum refpectu; vel *refpectu autoritatis*, vel *originis*. Priori fenfu leges civiles vocari poffunt omnes leges juxta quas in foro civili jus redditur, undecunque demum illæ originem fuam trahant. Posteriori fenfu leges civiles dicuntur, quæ primo à voluntate fummi imperii civilis profectæ funt, atque circa ea verfantur, quæ jure naturali ac divino definita non funt, fed ad peculiarem utilitatem fingularum civitatum faciunt.

III. Cæterum uti legibus civilibus nihil eft fanciendum, quod non *ad commodum reip.* referatur; ita cum vitæ civilis decori & tranquillitati maxime expediat, legem naturalem à civibus probe obfervari; hinc fummis imperantibus incumbit, ifti vim atque efficaciam legis civilis impertiri. Nam apud plurimos mortalium tanta deprehenditur malitia, ut neque manifefta legis naturalis utilitas, neque metus divini Numinis ei reprimendæ fufficiat. Quo igitur utcunque vitæ civilis honeftas fervari queat, fummuu imperium efficere poteft, legibus naturalibus vim legum civilium tribuendo.

Con-

Consistit autem *vis legum civilium* in hoc, ut præceptis de faciendo vel omittendo addatur *Sanctio pœnalis*; sive ut definiatur, quæ pœna in foro civitatis sit mansura eum, qui facienda omiserit, aut fecerit omittenda. Qua sanctione pœnali quæ destituuntur leges naturales, in foro humano impune violantur, salva tamen vindicta tribunalis divini.

Præterea quia vitæ civilis indoles non fert, ut quod quisque sibi deberi arbitratur, propriam per violentiam exigat: inde & in eo legi naturali subveniunt leges civiles, quod ad ea, quæ ex illa debentur, hæ *Actionem* accommodant, cujus vi ista in foro civili per subsidium magistratus exigi possunt. Quam vim quæ per leges civiles non acceperunt, ab invitis extorqueri non possunt, sed solo debentium pudore & conscientia frant. Solent autem leges civiles illis potissimum obligationibus actionem accommodare, quæ per expressa pacta inter homines contractæ sunt. Cæteris, quæ ex indefinito aliquo officio legis naturalis debentur, fere actionem denegarunt, ut esset materia, qua virtutem suam exercerent probiores mortalium; insignemque pararent laudem, si citra coactionem recte fecisse videntur. Sæpe etiam tanti non fuit visum negotium, ut ideo prætor fatigaretur.

Cum etiam multa lege naturali indefinite præcipiuntur, adplicatione in cujusvis arbitrio relictæ; inde lex civilis ad decus & tranquillitatem civitatis ejusmodi *actionibus tempus, modum, locum & personas* assignare, aliasque circumstantias determinare, quandoque & præmiis homines ad eas suscipiendas allicere solet. Si quid etiam in lege naturali obscuri sit, legis civilis est *explicare*. Quam explicationem in agendo sequi cives tenentur; utut fortasse privata ipsorum opinio in diversum abeat.

Cum etiam plurimæ actiones per legem naturalem cujusque judicio & arbitrio sint relictæ, quas tamen in civitate uniformi modo temperari tranquillitatis & decoris publici interest: inde leges civiles ejusmodi actio-

IV.

Per adjectionem scilicet sanctionem pœnarum:

V.

Et accommodatam ad eam actionem in foro.

VI.

Legem naturæ adplicant & explicant.

VII.

Negotiis per se liberis formam dant.

actionibus & negotiis *certam Formam* solent assignare ; uti contingit in ultimis voluntatibus, in contractibus, & multis aliis. Ob eandem causam etiam leges civiles exercitium eorum jurium, quæ naturaliter competunt, circumscribere sueverunt.

VIII.
Lex civilis
in conscientia obligat.

Debent autem cives legibus civilibus, quatenus aperte juri divino non repugnant, *obtemperare*, non velut ex nudo pœnæ metu, sed ex intrinseca obligatione, per ipsum jus naturale confirmata ; quippe inter cujus præcepta quoque est, legitimis imperantibus esse parendum.

IX.
Peculiari
jussui imperantis quousque obediendum?

Denique non minus *peculiaribus jussis* summorum imperantium, quam legibus communibus cives obtemperare debent. Ubi tamen observandum est, utrum summus Imperans civem quid jubeat facere tanquam *actionem civi propriam* ; an vero mandet suscipere nudam *executionem actionis*, quæ propria imperantis esse debeat. Nam posteriori casu necessitate ab imperante adhibita, citra proprium peccatum potest aliquid agere civis, quo patrato ipse imperans peccat. Sed ut civis velut proprio nomine peccatum legi naturali & divinæ repugnans perpetret, fieri recte non potest. Inde est, quod si in bello etiam injusto civis jussu summi imperantis arma gerat, non peccet. Sed si ejusdem jussu aliquis innocentem damnet, falsum testimonium dicat, calumniam alicui intenter, utique peccat. Nam civis militat nomine publico ; sed proprio nomine judicat, testatur, accusat.

CAPUT XIII.

De Jure Vita ac Necis.

SUMMO imperio civili in *vitam civium duplici modo* *do* jus competit; *indirecte vel directe*: illud quidem *ad defensionem civitatis*, hoc autem *ad compescenda delicta*.

I.
Jus imperantis in vitam civium:

Cum enim sæpe vis exterorum per vim sit repellenda, aut jus nostrum violenter ab ipsis vindicandum; licet utique summo imperio cives ad hoc negotii compellere: ubi de industria non id agitur, ut cives vitam amittant, sed duntaxat periculo mortis eorum vita exponitur. Qualibus in periculis ut strenue & dextre sese cives gerere possint, summum imperium exercere eos & præparare debet. Nulli autem civi ejus periculi metu ad munia militaria sese inutilem reddere licet. Et qui militiæ est adscriptus, hautquaquam assignatam stationem ex formidine deseret, sed ad extremum potius spiritum pugnabit: nisi intelligat imperantis voluntatem esse, ut potius vitam, quam locum conservet; aut locus iste tanti non sit civitati, quam vita istorum civium.

II.
Indirectum, periculo eam exponendi;

Directe autem vitam civibus adimere potest summum imperium ob atrocia delicta, & per modum *Pœnæ*; quæ tamen & in alia hominis bona cadit. Quo loco de natura pœnæ quædam in universum erunt exponenda.

III.
Directum, adimendi per modum pœnæ.

Est igitur *Pœna* malum passionis, quod infligitur ob malum actionis; seu malum aliquod molestum, quod per modum coactionis & pro imperio, intuitu antegressi delicti, alicui imponitur. Licet enim sæpe alicui pœnæ loco imperentur quædam actiones; in iis tamen spectatur id, quod laboriosæ, & facienti molestæ sint, quodque agenti passio quædam per eas inferatur. In-

IV.
Pœnæ rationem quædam habere possit.

vitis autem pœna est infligenda, quia alias illa non obrineret finem suum, qui est, acerbitate sua homines à peccatis detertere. Quem effectum non habent, quæ quis lubens admittit. Denique pœnæ rationem non habent mala, quæ in bello pugnave inter repugnandum inferuntur; quia non pro imperio: Neque quæ per injuriam quis patitur; quia non intuitu antegressi delicti inferuntur.

V.
Imperanti
competit
ius puniendi.

Sicuti autem libertas naturalis hoc habet, ut qui in ea constitutus præter Deum neminem habet superiorem, divinis tantum pœnis sit obnoxius: ita cum introducto inter homines imperio hoc quoque imperantibus salus societatum attribuit, ut ipsi malo repræsentato malitiam subjectorum coercere queant, quo plures homines securi invicem possint vivere.

VI.
In pœnis hu-
manis re-
spicienda u-
tilitas;

Et si autem in eo nihil videatur iniqui, ut malum patiat, qui male egit: in pœnis tamen humanis non simpliciter respiciendum est, quodnam malum sit perpetratum; sed & quæ *Utilitas ex pœna* possit provenire. Sicuti & nequaquam eo fine pœnæ exercendæ, ut læsus animum pascat, & voluptatem capiat ex dolore & supplicio lædenti; quippe cum hæc voluptas plane sit inhumana, & socialitati repugnans.

VII.
Aut peccan-
tis, aut læsi,
aut omni-
um.

Genuinus pœnarum humanarum finis est præcautio læsionum & injuriarum; quæ provenit, si vel in melius emendetur, qui peccavit; aut alii ejus exemplo, ne deinceps velint peccare; vel si ita coercetur qui peccavit, ut non posset deinceps nocere. Id quod etiam ita potest exprimi; quod in pœnis respiciatur vel utilitas ejus, qui peccavit; vel ejus, cujus intererat non fuisse peccatum, quique adeo per peccatum læsus fuit; vel indistinctim quorumlibet.

VIII.
Quomodo
utilitas pec-
cantis?

Primum igitur in sumenda pœna respicitur *utilitas ejus, qui peccavit*, dum dolore pœnæ ipsius animus emendatur, & peccandi libido per eundem exstinguitur. Quale genus pœnæ etiam in plerisque civitatibus in suos domesticos exercere patribus-familias rectum. Eo solo tamen fine ad mortem procedi posse non videtur; cum qui mortuus est, emendari nequeat. De-

Deinde in pœna versatur *utilitas ejus, qui læsus fuit*, ne tale quid in posterum ab eodem aut aliis patiatur. IX. Quomodo utilitas læsi?

Quorum prius obtinetur, si vel tollatur, qui peccavit; vel vires nocendi, salva vita, ipsi adimantur; vel si malo suo dedoceatur delinquere. Posterius autem obtinetur pœna aperta & conspicua, cujusque adparatus ad terrorem aliis incutiendum aptus sit.

Denique in pœna *utilitas quoque omnium* quæritur, dum nempe id agitur, ut ne, qui uni nocuit, aliis deinceps noceat, vel ut exemplo territi cæteri à similibus patrandis abstineant. Quod pari modo atque prius obtinetur. X. Quomodo utilitas omnium?

Quod si porro tum fines pœnarum, tum conditionem generis humani consideremus; adparet, non omnia peccata esse ejusmodi indolis, ut in foro humano ea puniri omnino conveniat. Inde pœnis humanis eximuntur *actus mere interni*, i. e. cogitatio delectabilis de peccato aliquo, cupiditas, desiderium, destinatio citra effectum; etsi postea per subsequenter confessionem ad notitiam aliorum perveniant. Nam cum ejusmodi motu interno nemini noxa inferatur, nullius quoque hominis interest, ut ob eundem quispian puniatur. XI. Pœnis humanis exempti actus interni:

Durum quoque nimis foret pœnis humanis subijcere *minutissimos lapsus*, quos in isthac naturæ conditione non datur effugere, quantamcunque attentionem quis adhibere instituat.

XII. Et lapsus minutissimi:

Præterea multos actus dissimulant leges humanæ *ob tranquillitatem civitatis, aut alias ob rationes*: puta, si splendidior futurus sit actus, ubi ex intuitu pœnæ non videatur susceptus; aut ubi operæ pretium non sit judices inquietari, aut si obscurissimæ res sit disceptationis, aut si inolitum plane malum citra convulsionem civitatis tolli nequeat. XIII. Et quæ ferre jubet civitatis tranquillitas?

Denique & à pœna humana eximi necesse est illa *vitia animi, ex corruptione mortalium communi resultantia*, quæ ita frequentia reperiuntur, ut defuturi essent, quibus imperaretur, si severis ista pœnis ple- XIV. Aut communis hominum corruptio.

etere velis; quousque in enormes actus non eruperunt: uti est ambitio, avaritia, inhumanitas, ingratus animus, hypocrisis, invidia, superbia, iracundia, simulas, & similia.

XV.
Veniam quibus casibus recte fiat?

Neque tamen si quæ peccata sint patrata pœnis humanis idonea, semper necessum est pœnam exigere. Quin aliquando contingit, ut delinquentibus recte peccati *Venia* fieri possit. Id quod tamen citra graves causas fieri non debet. Inter quas sunt, si fines pœnarum in certo casu non videantur necessarii; aut si *venia* majorem quam pœna producere utilitatem sit idonea; aut si fines pœnarum alia via commodius obtineri possint. Item si qui deliquit alleget sua aut sibi conjunctorum eximia in rempubl. merita, peculiari præmio digna; aut si ab alia quapiam insigni re commendetur, puta, à raro aliquo artificio; aut si spes sit fore, ut peccatum illud egregiis factis eluatur: præsertim ubi aliqua ignorantia, licet non plane inculpabilis, intervenerit, aut si particularis ratio legis in aliquo facto cessaverit. Sæpe quoque ob multitudinem peccantium *venia* est danda, ne suppliciis civitas exhauriatur.

XVI.
Delicti gravitas unde sit æstimanda?

Gravitas autem delictorum æstimatur ex objecto in quod peccatum fuit, prout illud nobile & pretiosum habetur: item ex effectu, prout multum aut parum damni in rempubl. inde redundat: & denique ex pravitate intentionis, quæ ex variis indiciis colligitur; puta, si facile potuit resistere causis, quibus quis ad peccandum fuit impulsus; aut si præter communem rationem peculiaris quædam accessit, quæ à peccando debebat absterre; aut ubi circumstantiæ singulares factum aggravant; aut si animum quis habuerit idoneum ad resistendum peccatorum illecebris. Sed & considerari solet, primus quis, an aliorum exemplo seductus; semel, an sæpius, & post consumtas frustra admonitiones quis peccaverit.

XVII.
Unde defini-

Quod tamen *pœnæ genus & quantum* præcise singulis peccatis sit infligendum, penes summum imperium civile

civile est definire; quod heic unice utilitatem reipubl. necdum
pœnæ ge-
& quanti-
tas? præ oculis habere debet. Unde fieri poreft & iolet, ut eadem pœna imponatur duobus delictis inæqualibus. Nam quæ æqualitas iudiciis circa reos observanda præcipitur; illa intelligenda est de reis, qui idem specie delictum commiserunt: hætenus, ut quod in uno vindicatur delictum, alteri citra gravissimam causam condonari non debeat. Etsi autem quantum fieri potest, homo in hominem lenior esse debeat: interdum tamen pœnas exasperari salus civitatis, & securitas civium jubet; puta, si contra gliscentia vitia asperiore medicina opus sit, aut ubi delictum aliquod reip. sit perniciosissimum. Id autem omnino observandum circa magnitudinem pœnarum, ut illæ tantæ sint, quantæ sufficiant ad reprimendam libidinem mortalium, qua feruntur in peccatum, in quod pœnæ constituuntur. Tum etiam, ne exigantur graviores pœnæ, quam legibus definitæ sunt; nisi atrociores circumstantiæ factum aggravent.

Quia tamen eadem pœna non omnes æque afficit, adeoque apud omnes non parem effectum producit XVIII.
In hoc at-
tendenda
persona pec-
cantis. circa reprimendam peccandi libidinem; inde tam in generali pœnarum designatione, quam earundem ad singulos adplicatione, respicienda est *persona ipsius delinquentis*; & in eadem illæ qualitates, quæ sensum pœnæ augere vel minuere possunt; puta, ætas, sexus, status, opes, vires & similia.

Porro uti ob alienum delictum in foro humano pœna proprie dicta nemo potest affici: ita si *ab universitate aliqua delictum sit admissum*, eo non tenebitur, qui in id non consenserit. Atque inde isti dissenti- XIX.
Ob deli-
ctum alien-
um nemo
puniendus: enti nihil poterit eripi, quod nomine & beneficio universitatis non obtinebat. Etsi ex occasione punitæ universitatis & innocentes incommodum sentire soleant. Exspirant quoque delicta universitatum, quando nemo amplius superest eorum, queis consentientibus & cooperantibus illud delictum fuit patratum.

XX. *Brſi id oc-
caſionem in-
commodi
præbere
poſſit.*

Id tamen frequenter contingit, ut *alienum delictum* occasionem præbeat, ex qua in alios incommodum proveniat, aut bonum antea ſperatum intercipiatur. Sicuti bonis parentum ob delictum conſiſcatis ad paupertatem rediguntur etiam innocentes liberi. Et reo aufugiente fide-juſſor exſolvere multam cogitur, non ex delicto, ſed quia in talem eventum ultro ſeſe obligavit.

CAPUT XVI.

De Exiſtimatione.

I. *Exiſtimatio
in genere
quid ?*

EXISTIMATIO in genere eſt valor perſonarum in vita communi, ſecundum quem aptæ ſunt aliis perſonis exæquari aut comparari, eiſque vel antehaberi, vel poſtponi.

II. *Quotuplex
in duplici
ſtatu ?*

Dividitur illa in *ſimplicem & intenſivam*. Utraque conſideratur vel inter eos qui in *naturali libertate*, vel qui in *ſtatu civili* invicem degunt.

III. *Simplex in
libertate
naturali in
quo ſita ?*

Exiſtimatio ſimplex inter eos, qui in naturali libertate vivunt, in hoc potiffimum conſiſtit, ut quis talem ſe ferat, & pro tali habeatur, quicum agi queat tanquam cum viro bono, & qui cum aliis ad præſcriptum legis naturalis vivere ſit paratus.

IV. *Ea quamdiu
maneant in-
tegra ?*

Atque iſthæc *integra* tamdiu habetur, quoad quis nondum per malitioſum aut enorme facinus ſciens volensque dolo malo legem naturæ adverſus alios violavit. Inde & naturaliter quilibet pro bono viro habetur, donec contrarium probetur.

V. *Quibus fa-
ctis dimi-
nuatur ?*

Eadem exiſtimatio *diminuitur* per facinora enormia contra legem naturalem malitioſe patrata ; quæ efficiunt, ut majore circumſpectione opus ſit, ſi quis cum tali agere velit. Ea tamen macula elui poteſt, præſtita ultro damni dati reparatione, & edito ſeriæ pœnitentiæ documento.

Consumit eandem penitus, vitæ genus & institutum VI.
directe spectans ad aliis promiscue nocendum, & rem Quibus pe-
ex manifestis aliorum injuriis faciendam. Cujus fari- nicus extin-
næ homines quamdiu resipiscere nolunt, tanquam guatur?
communes hostes possunt tractari ab omnibus, quos
ipsorum malitia ullo modo potest tangere. Reparare
tamen hi existimationem possunt, ubi præstita refu-
sione damni, aut obtenta condonatione, honestum
vitæ genus, vitioso ejurato, subierint.

Existimatio simplex intra civitates degentium est, qua VII.
quis juxta leges & mores civitatis pro vitioso ejusdem Simplex in
membro non fuit declaratus, & aliquo numero esse civitate
intelligitur. quæ?

Isthæc in civitate deficit vel ex mero statu, vel ex de- VIII.
licto. Prius contingit duplici modo: vel ut status ille Ea quomo-
in se naturaliter nihil turpe habeat; vel ut cum vitio, do deficiat
aut saltem ejus opinione, sit conjunctus. Illud contin- ex mero sta-
git in quibusdam civitatibus, ubi servi nullo numero tu?
sunt. Hoc circa lenones, meretrices, & similes ob-
tinet; qui quamdiu publice tolerantur in civitate,
communi quidem defensione fruuntur, honestorum ta-
men hominum consortio excludendi. Quod idem
contingit quibusdam circa fœda aut vilia, licet na-
turaliter non vitiosa, occupatis.

Ex delicto autem eadem plane deficit, quando quis IX.
juxta leges civiles ob certum delictum Infamia nota- Quomodo
tur: idque ut vel morte simul plectatur, & sic me- ex delicto
moria ejus notetur; vel ut civitate expellatur; vel per notam
ut in civitate retineatur tanquam infame & putridum infamix?
membrum.

Id autem manifestum est, existimationem simplicem, X.
seu naturalem honestatem non posse alicui eripi ex mero ar- Naturalis
bitrio summorum imperantium. Cum id nullo modo honestas ar-
ad utilitatem civitatis facere, adeoque in ipsos nullo bitrio im-
modo collatum, intelligi possit. Sicuti nec vera in- perantis non
famia videtur contrahi posse, dum quis jus civitatis subest.
per modum nudi ministri exsequitur.

XI. *Existimatio intensiva* est, secundum quam personæ, alias quoad existimationem simplicem æquales, sibi invicem præferuntur, prout uni præ altero insunt, queis aliorum animi ad exhibendum honorem per-moveri solent. Est autem *Honor* proprie significatio judicii nostri de alterius præstantia.

XII. *Varia ad ejus intelli-gentiam notanda.* Hæc existimatio intensiva considerari potest vel *inter eos, qui in naturali vivunt libertate, vel inter cives ejusdem reipublicæ.* Deinde expendenda sunt ejusdem *fundamenta*, & quidem prout producant vel *aptitudi-nem* duntaxat ad honorem ab aliis exspectandum, vel *jus strictè dictum* quo idem ab aliis tanquam debitus postulari queat.

XIII. *Fundamenta intensivæ existimationis* in genere censentur omnia illa, quæ insignem perfectionem & præstantiam habent, aut eandem judicantur arguere, & quidem talem, cujus effectus cum fine legis naturalis aut civitatum congruit. Uti sunt perspicacia mentis, & capacitas varias scientias & artes addiscendi, acre judicium in rebus gerendis, animus firmus & per externa inconcussus, illecebrisque ac terroribus superior; eloquentia, forma & dexteritas corporis, bona fortunæ, & imprimis res egregie gestæ.

XIV. *Jus ad honorem imperfectum, perfectum.* Hæc tamen omnia non producant nisi *jus imperfectum*, seu aptitudinem ad habendum ab aliis honorem & venerationem. Unde si quis eundem aliis etiam bene meritis denegaverit, non injuriam facit, sed duntaxat ob inhumanitatem & velut incivilitatem male audit. Sed *jus perfectum* ad habendum ab altero honorem, aut ejus insignia, provenit vel ex imperio, quod quis in istum obtinet; vel ex pacto cum eodem ea super re inito; vel ex lege per communem dominum lata aut approbata.

XV. *Inter principes autem & integros populos pro eminentia & Præcedentia solet allegari potissimum antiquitas regni & familiæ; amplitudo & opulentia ditiorum, & potentia, qualitas potestatis, qua quis imperium in suo regno obtinet, & splendor tituli.* Quæ tamen

tamen omnia per se non pariunt jus perfectum ad præcedentiam adversus alios reges populosve, nisi pacto aut concessione horum istud quæsitum fuerit.

Inter cives autem Gradus Dignitatis designare summi imperantis est; qui tamen heic recte cujusque præstantiam, & ad conferenda in remp. merita aptitudinem respicit. Quem autem iste civi dignitatis gradum assignaverit, eum recte hic contra concives suos tuetur; nec minus eodem ipse adquiescere debet.

XVI.

Gradus dignitatis civilis à quo designandi?

CAPUT XV.

De potestate Summi Imperii in Bona Civitate contenta.

QUEMADMODUM ubi Bona abs summis imperantibus in cives profecta sunt, in istorum arbitrio est, quid hi in ea juris obtineant: ita in ea bona, quæ cives propria sibi industria, aut alio modo plene quæsierunt, *triplex* potissimum jus, ex indole civitatum resultans, & ad harum finem necessarium, summis imperantibus competit.

I.

Jus imperantis in bona civium triplex:

Primum jus in eo consistit, ut civibus isti possint *Leges præscribere* circa usum eorundem ad utilitatem civitatis adtemperandum; aut circa modum, qualitatemque possessionum; uti & rationem transferendorum in alios bonorum, & quæ sunt ejus generis alia.

II.

Leges ferendi circa eorum usum;

Alterum jus in hoc consistit, ut possit particulam aliquam de ipsorum bonis *Tributi* aut *Vectigalis* nomine decerpere. Cum enim civium vita & fortunæ per civitatem sint defendendæ, oportet ut hi conferant, unde sumtus ad eum finem necessarii tolerantur. Sic ut valde impudens sit, qui defensione quidem & commoditate civitatis frui vult, & tamen nihil operæ aut rei ad eandem servandam conferre. Et si heic merito prudentes sese rectores ad querulum vulgi ingenium adtem-

III.

Decerpendi de eis vectigalia & tributa;

adtemperent, & ut quam minimo cum sensu ista corrogari queant, laborent; imprimis æqualitatem observando, & modica potius, ac varia, quam grandia ac uniforma exigendo.

IV.
Casu necessitatis ad
usus publicos applicandi.

Tertium jus est *Dominium eminens*, quod in eo consistit, ut urgente reip. necessitate bona subditi cujuscunque, quibus præsens tempus maxime opus habet, ad usus publicos arripi & applicari queant; licet ista longe superent ratam partem, quam iste ad sumtus reip. conferre tenebatur. Ob quam tamen rationem isti civi, quod excedit, de publico, aut ex collatione cæterorum civium, quantum ejus fieri potest, refundi debet.

V.
Jus principis in fiscum
atque ærarium.

Præter hæc tria jura in multis civitatibus dantur peculiaria *Bona publica*, quæ patrimonium reip. aut regni solent appellari. Quod alicubi iterum distinguitur in *Patrimonium Principatus*, & *Reipublicæ*, seu in *Fiscum*, & *Ærarium*. Quorum prius destinatum est ad sustentationem regis, ejusque familiæ: posterius ad publicas utilitates regni. Circa prius rex habet usumfructum, & de fructibus inde provenientibus pro suo arbitrio disponere potest. Circa posterius autem administratoris munus obit, idemque usus, quibus destinatum est, applicare debet. Neutrum nisi consensu populi alienare potest.

VI.
In temp.
totam, vel
ex parte,
alienandam.

Multo minus autem, qui regnum non habet in patrimonio, totum regnum, aut ejus partem alienare potest, nisi accedat consensus populi, & posteriore casu etiam peculiariter consensus partis alienandæ. Sicuti nec vice versa membrum aliquod à civitate invitata sese abrumpere potest, nisi per vim externorum hostium in eam sit redactum conditionem, ut aliter nullo modo salvum esse queat.

CAPUT

CAPUT XVI.

De Bello & Pace.

QUANTUM id legi naturali maxime sit conveniens, ut homines Pacem invicem agitent, ultro ea præstando, quæ debebant; imo pax ipsa sit status homini, quatenus à brutis distinguitur, peculiaris: aliquando tamen ipsi quoque homini Bellum sit licitum, & quandoque necessarium, quando nempe per alterius malitiam nostra servare, aut jure nostro potiri citra vim adhibitam nequimus. In quo ipso tamen prudentia, & humanitas suadet, ut ne ad arma eamus, ubi ex injuriarum nostrarum persecutione plus mali in nos nostrosque quam boni sit redundaturum.

Iusta causa, ob quas bellum suscipi possit, huc redeunt, ut nos & nostra servemus ac tueamur contra injustam aliorum invasionem; aut ut quæ nobis debita ab aliis exhiberi renuuntur, asseramus; aut injuriæ jam illatæ reparationem, & cautionem in posterum obtineamus. Ob priorem causam quod geritur *Bellum Defensivum*: quod ob posteriores *Offensivum* dicitur.

Neque tamen confestim, ubi quis sese læsum arbitrat, ad arma est decurrendum, inprimis ubi adhuc dubii aliquid circa jus aut factum occurrit: sed tentandum, num *amica via* res possit componi; puta, colloquio inter partes instituto, provocatione ad arbitros facta, aut re forti commissa. Præcipue autem hæc via tentanda illi, qui petit; quippe cum possessionem cum aliquo titulo favor utique comitetur.

Injustæ porro bellorum *causæ* vel *aperte* tales sunt, vel *colorem* aliquem licet dilutum admittunt. Illæ ad duo potissimum capita referuntur, avaritiam & ambitionem, seu habendi, & dominandi libidinem. Hæc variae sunt; puta, metus ex opibus & potentia vicini, utilitas jure destituta, amor sedes meliores parandi, denega-

I.
Bellum &
justum &
prudens esse
debet.

II.
Belli defensi-
vi & offensi-
vi justæ cau-
sæ.

III.
Prius sem-
per tentanda
via amici-
tiæ.

IV.
Injustæ bellorum
causæ quæ
& quales?

denegatio eorum quæ ex simplici aliqua virtute debentur, stoliditas possessoris, cupido extinguendi jus alterius legitime quæsitum, quod nobis paulo molestius videtur; & similia.

V.
Dolus absque perfidia, in bello licitus.

Et si autem *modus agendi in bello* maxime proprius sit vis & terror: non minus tamen adversus hostem fraude ac dolo uti licet, modo fides data non lædatur. Inde hostem licet decipere sermone assertivo, seu per fictas narrationes: nequaquam autem per promissa aut pacta.

VI.
Vis in bello adhibenda: moderamen.

Circa vim, quæ in bello adhibetur adversus hostem ejusque res, distinguendum est inter id, *quod hostis sine injuria pati potest*, & *quod ipsi salva humanitate nos inferre possumus*. Qui enim hostem sese mihi declaravit, cum in hoc ipso sit professio extrema mala mihi intendendi, eo ipso quoque quantem in se mihi indulget facultatem adversus se in infinitum. Humanitas tamen jubet, ut quantum armorum impetus patitur, non plus mali hosti inferamus, quam defensio aut juris nostri vindicatio, & in posterum securitas requirit.

VII.
Bellum solenne, minus solenne.

Solet bellum dividi in *solenne* & *minus solenne*. Ad illud requiritur, tum ut geratur autore utrinque eo, qui summum habet imperium; tum ut præcesserit indictio. Minus solenne est, quod denunciatum non est, aut quod in privatos geritur. Quo etiam pertinent bella civilia.

VIII.
Jus bellum movendi penes imperantem est.

Jus bellum movendi in civitate, uti est penes eum, qui summum habet imperium; ita istud usurpare citra delegatam ab illo facultatem, supra mensuram magistratus est; etiam ubi hic conjicit, summæ potestati, si consuleretur, placitum heic & nunc bellum geri. Et si omnibus, qui alicui provinciae aut loco munito cum copiis militaribus præficiuntur, ex fine muneris sui id quoque injunctum intelligatur, ingruentem hostem quovis modo à locis sibi commissis repellere: ut tamen non temere bellum in ditionem hostilem transferant.

Cæterum

Cæterum ut qui in naturali libertate vivit, ob injurias tantum abs se patratas bello potest peti: ita in civitate sæpe bello *invaditur rector civitatis*, aut *tota civitas*, et si iste autor injuriæ non fuerit. Sed ut recte hoc fiat, necessum est, ut injuria ista aliquo modo in illum transierit. Ac rectores quidem civitatum ex injuriis per antiquos cives, aut qui recens ad eos confugiunt, patratas participant, si *passi* fuerint eas patrari, aut si *receptum* præstent. Ut patientia sit culpabilis, requiritur, ut quis & sciat delinqui, & possit prohibere. Sciri autem à rectore civitatis præsumuntur, quæ à civibus aperte & frequenter fiunt. Facultas prohibendi semper præsumitur, nisi ejus defectus manifeste probetur. Ut tamen, qui noxium ad se confugientem pænæ duntaxat declinandæ causâ recipit & protegit, bello peti possit; id magis ex peculiari pacto inter vicinos & socios, quam communi aliqua obligatione provenit; nisi iste profugus apud nos hostilia in eam civitatem quam deseruit, machinetur.

Sed & illud inter gentes receptum, ut pro debito civitatis proprio, aut quod justitiam requisitam non administrando in se derivavit, singulorum civium bona teneantur hætenus, ut extranei, quibus debetur, istis apud se deprehensis manus injicere queant: ita tamen ut civibus, quibus hoc modo sua eripiuntur, refusio sit procuranda ab illis, qui debitum contraxerunt. Quales executiones solent vocari *Repressalia*, quæ frequenter sunt bellorum præludia.

Bellum gerere potest non solum *quilibet pro se*, sed & *unus pro altero*. Quod tamen ut recte fiat, requiritur in eo, pro quo bellum geritur, justa causa; in auxiliatore autem probabilis ratio, cujus intuitu pro isto in alium hostilia exercere queat. Inter eos autem, pro quibus non solum possumus, sed & debemus arma sumere, primo loco sunt subditi nostri non universi solum, sed & singuli; modo ex hocce civitas non evidenter majoribus malis sit involvenda. Sequuntur socii, in quorum fœdere id comprehensum est: Qui

tamen

IX.

Quæ privata injuria fundet justum bellum?

X.

Repressalia, præludia bellorum.

XI.

Pro altero bellum gerere qui possint?

tamen non modo civibus nostris cedunt, ubi ipsi eodem tempore auxilio opus habent; sed & apud eosdem iusta belli causa, & aliqua prudentia in bello suscipiendo præsupponitur. Hos excipiunt amici, etsi peculiariter id ipsis non sit promissum. Denique ubi nulla alia ratio est, vel sola communis cognatio sufficere potest, ut injuste oppressum, nostra auxilia implorantem, quantum commode facere possumus, defensum eamus.

XII.

Licentia in bello quousque pateat?

Licentia in bello eousque se extendit, ut quamvis quis cædes patrando aut res vastando atque eripiendo, ultra quam humanitas admiserit, sit grassatus: gentium tamen opinione pro infami, & quem honesti viri aversari debeant, non habeatur. Nisi quod cultiores gentes modos quosdam nocendi hostibus viles habent; puta, veneno uti, aut alterius cives militesque in dominorum cædem corrumpere.

XIII.

Res bello capte quibus cedant?

Res mobiles in bello tunc demum *capte* intelliguntur, quando persecutionem hostilem effugerunt: immobiles autem, quando ita à nobis detinentur, ut hostem inde arcendi sit facultas. Etsi ut prioris domini jus ad eas res recuperandas plane extinguatur, necessum sit, ut per subsequens pactum omni prætensione renunciaverit. Alias enim vi partum vi licebit iterum eripere. Cæterum uti milites autoritate civitatis belligerant: ita quæ ipsi hostibus eripiunt, proprie civitati, non sibi adquirunt. Etsi passim receptum, ut mobilia, præsertim quæ non sunt magni pretii, militibus qui ceperunt relinquuntur per conniventiam, aut præmii, vel quandoque stipendii loco; aut ut alliciantur, qui citra necessitatem sanguinem suum locare velint. Quando autem res capte iterum hosti eripiuntur, immobiles quidem ad antiquos dominos redeunt; nec minus mobiles debebant; etsi apud plerosque populos & hæ militibus in prædam concedantur.

XIV.

Imperium eo quæsitum qui fiat legitimum?

Solet denique *bello* *adquiri* etiam *imperium* tam in singulos, quam in integros populos victos. Quod tamen ut fiat legitimum, & conscientias subditorum strin-

gat,

gat, necessum est, ut victi victoribus fidem dederint, & hi hostilem statum animumque adversus illos exerint.

Suspenduntur actus bellici per *Inducias*, quæ sunt conventio, per quam ad tempus, manente belli statu ac lite ex qua bellum fuit ortum, bellicis actibus offensivis est abstinendum; quibus elapsis, ni interea pax coiverit, citra novam indictionem ad hostilitatem reditur.

XV.
Induciæ bel-
lum suspen-
dunt.

Possunt autem *induciæ dividi* in eas, quæ ineuntur subsistentibus in expeditione exercitibus, retentoque utrinque bellico adparatu; quæ ad modicum fere tempus sumuntur: & eas, quibus adparatus bellicus utrinque dissolvitur. Hæ in satis longum tempus ini-ri possunt & solent, & plenæ pacis faciem gerunt, ac aliquando etiam pacis vocabulo insigniuntur cum ad-jectione certi temporis. Nam alias regulariter omnis pax æterna est, seu in perpetuum exstinguit contro-versias, ob quas bellum conflatum erat. Quæ autem solent vocari *induciæ tacitæ*, nullam continent obli-gationem; sed partes ibi pro lubitu utrinque quie-icunt, & ad actus bellicos, quandocunque placitum fuerit, procurrare iterum possunt.

XVI.
Variæ ea-
rum notatæ
species.

Penitus autem tollitur bellum, sancita per summos utrinque imperantes *Pace*: cujus leges & condiciones definire, uti est penes paciscentes; ita illæ fideliter & convento tempore executioni dandæ & servandæ sunt. In cujus rei firmitatem non modo jusjurandum solet interponi, & obsides dari; sed & sæpe alii, imprimis qui paci conciliandæ interveniunt, ejus observationem præstandam recipiunt, auxilio promisso ei, qui con-tra leges pacis ab altero læsus fuerit.

XVII.
Pacis natura
condiciones,
firmitas,

CAPUT XVII.

De Fœderibus.

I.
Fœdera amicitiae, vel specialis præstationis.

II.
Istorum præcipua quædam capita.

III.
Hæc æqualia aut inæqualia: & quæ illa?

IV.
Inæqualia quando, & à quibus, contrahantur?

V.
Summum imperium aut minuitur, aut non.

BELLI juxta ac pacis temporibus inserviunt *Fœdera*, seu pacta inter summos utrinque imperantes iniunguntur. Ist hæc *intuitu materiae possunt dividi* in ea, quæ constituunt de aliquo officio invicem præstando, quod jam antea lege naturali præcipiebatur; & quæ officiis legis naturalis aliquid superaddunt, aut saltē eadem, ubi indefinita videntur, ad certi quid determinant.

Ad priorem classē referuntur fœdera, quibus de simplici duntaxat humanitate exercenda, aut noxa non inferenda convenitur. Quo pertinent & ea, quibus simplex duntaxat amicitia citra peculiarem præstationem sancitur. Aut quibus jus hospitii, aut commerciorum, quatenus id naturali lege debetur, stabilitur.

Posterioris classis fœdera sunt vel *æqualia*, vel *inæqualia*. Illa sunt, quæ utrinque eodem se modo habent; seu quando non solum æqualia utrinque promittuntur simpliciter, aut observata proportionē virium; sed & æquali modo, ita ut neutra pars præ altera sit deterioris conditionis, aut alteri obnoxia.

Inæqualia sunt, quando vel inæquales præstationes invicem exhibentur, vel altera pars est deterioris conditionis. Promittuntur autem inæqualia vel à fœderato digniore, vel à minus digno. Prius fit, si potentior auxilia promittat alteri, nec restipuletur; aut si majori proportionē quam alter promittat. Posterius contingit, si fœderatus inferior plura teneatur præstare, quam ab altero recipit.

Eorum, quæ à fœderato inferiore præstantur, quædam sunt *conjuncta cum imminutione summi imperii*; puta, si conventum sit ne inferior socius partem aliquam

summum imperii exercent, nisi cum consensu superioris. Quædam autem *summum imperium non diminuunt*, licet adjunctum habeant aliquod onus transitorium, seu quo simul & semel licet defungi; puta, si ex fœdere pacis alter teneatur stipendium solvere alterius militibus, belli sumptus restituere, certam summam pecuniæ solvere, mœnia diruere, obsides dare, naves, arma tradere, &c. Imo nec quævis perpetua onera summum imperium diminuunt. Qualia sunt; eosdem cum altero amicos & hostes habere, sed non reciproce; ne ad certa loca navigare, &c. Item si unus sociorum alterius socii majestatem comiter teneatur colere, seu reverentiam quandam ipsi exhibere, & sese ad ejusdem placitum modeste adtemperare.

Cæterum fœdera tam æqualia quam inæqualia variis ob causas solent contrahi: inter quas arctissimam fœderum speciem produciunt, quæ ad conjunctionem aliquam perpetuam plurium civitatum spectant. Frequentissima autem sunt, quæ ad auxilia in bello defensivo aut offensivo præstanda, aut ad commercia regenda pertinent.

Celebris quoque est divisio fœderum in *Realia* & *Personalia*. Quorum hæc sunt, quæ cum rege intuitu personæ ipsius ineuntur, eoque defuncto simul exspirant. Illa vero sunt, quæ non tam ipsius regis, populive rectorum ut talium, quam reipubl. & regni intuitu contrahuntur, ac perdurant; istis licet mortuis, qui eorundem autores fuerant.

Conjunctæ fœderibus sunt *Sponsiones*, quæ proprie vocantur ista pacta, quæ à ministro summæ potestatis circa negotia ad eandem spectantia sine ipsius mandato ineuntur. Quibus uti summus imperans non tenetur, nisi postquam eadem rata habuerit: ita si minister easdem absolute contraxerit, & ratihabitio secuta non fuerit; ipse viderit, quomodo satisfaciet illis, qui ejus fidem secuti inanibus pactis decepti sunt.

VI.

Fœdera politica, bellica, commercialium.

VII.

Fœdera quæ realia, quæ personalia?

VIII.

Sponsiones fœderibus conjunctæ quales?

CAPUT XVIII.

De Officiis Civium.

I.
Officium ci-
vium generale,
speciale.

OFFICIUM Civium est vel Generale vel Speciale. Illud oritur ex communi obligatione, qua isti imperio civili sunt subiecti. Hoc vero ex peculiari munere & functione, quæ per summum imperium singulis est injuncta.

II.
Generale
triplex.

Officium generale civium respicit vel Rectores civi-
tatis, vel totam Civitatem, vel Concives.

III.
Erga recto-
res civita-
tis quod?

Reſtoribus civitatis civis debet reverentiam, fide-
litatem, & obsequium. Cui conjunctum est, ut idem
presenti statu acquiescat, neque ad res novandas ani-
mum adjiciat, neque alteri cuivis adhæreat magis, e-
undemve admiretur & veneretur; utque bene ac ho-
norifice de iisdem, & eorum actionibus sentiat, atque
loquatur.

IV.
Erga civita-
tem totam
quod?

Erga totam Civitatem officium boni civis est, ut ea
jura salute & incolumitate nihil habeat charius, ut vi-
tam, opes, fortunæque suas ad eandem servandam li-
benter offerat; ut ad eandem illustrandam, ejusque
commoda promovenda omnes ingenii & industriæ
nervos intendat.

V.
Erga concives
quod?

Erga Concives civis officium est amice & pacifice
cum illis vivere; commodum sese ac facilem præbere,
nec morositate aut pervicacia sua turbas dare; cætero-
rum commodis non invidere, aut eadem interver-
tere.

VI.
Specialium
officiorum
lex genera-
lis.

Specialia officia vel per universam sese remp. velut
diffundunt, vel circa certam duntaxat partem occu-
pantur. Circa quæ omnia hoc generale præceptum
habetur: Ne quis ullum officium in rep. affectet aut
suscipiat, ad quod sese ineptum deprehendit.

VII.
Consiliario-
rum princi-
pis

Qui Consilio suo rectoribus civitatum adstant, in
omnes rep. partes aciem mentis convertant; quæ ex
usu

usu reip. videbuntur esse, dextre & fideliter citra affectu officia. sectus ac pravos respectus exponant; salutem reip. in omnibus consiliis pro scopo habeant, non proprias opes, aut potentiam; pravis affectibus principum adu- lando non velificentur; factionibus & coitionibus illi- citis abstineant; nihil quod dici oportet dissimulent, nihil quod taceri oportet eliminant; exterorum cor- ruptionibus impenetrabiles sese præbeant; privatis suis negotiis aut voluptatibus publica negotia non posthabeant.

Qui publice constituti sunt ad *Sacra obeunda*, in iis- VIII. dem gravitatem & attentionem adhibeant; vera de Sacrarum ministro- rum officia. cultu Numinis dogmata proponant; eorum quæ ipsi docent populo sese conspicuum exemplar exhibeant; nec pravitate morum, muneri suo dignationem, doctri- næ pondus detrahant.

Queis publice injunctum variarum *Scientia rerum* IX. animos civium imbueret, nihil falsi aut perniciosi do- Professorum artium offi- ceant: vera autem ita tradant, ut auditores iis assen- tia. tiantur non tam adsuétude audiendi, quam quia so- lidas eorundem rationes perspexerunt; omnia dogma- ta ad societatem civilem turbendam directe fugiant; omnem scientiam humanam inanem habeant, ex qua nulla in vitam humanam & civilem utilitas redundat.

Qui *Juri dicunda* præficiuntur, quibusvis facilem X. accessum præbeant; plebem ab oppressionibus poten- Judicium of- tiorum protegant; jus æque pauperi & humili, quam ficia. potenti & gratioso dicant; lites ultra necessitatem non extrahant; à corruptelis abstineant; in cognoscendis causis diligentiam adhibeant, omnesque affectus sinceritatem judicii corrumpentes seponant; recte faciendo neminem timeant.

Quibus *Armorum* cura commissa, militem diligen- XI. ter & tempestive exerceant, & ad tolerandos militiae Prælecto- labores firment; disciplinam militarem factam rectam- rum armo- que habeant; milites hosti jugulandos temere non ob- rum officia, jiciant; annonam & stipendium quantum in se prom- te procurent, nec de eo quidquam intervertant; mi- lites

lites semper ut reip. faveant curent, nec unquam eos sibi adversus rempubl. concilient.

XII.
Militum of-
ficia.

Milites contra stipendiis suis contenti sint; ab expi-
landis & vexandis paganis abstineant; labores pro tu-
enda rep. libenter & strenue obeant; pericula per te-
meritatem non arceant, per ignaviam non defugiant;
fortitudinem in hostem, non in commilitones, osten-
tent; stationem assignatam mascule defendant; hone-
stam mortem turpi fugæ & vitæ præferant.

XIII.
Legatorum
officia.

Quorum opera civitas apud externos utitur, cauti sint &
circumspecti; inania à solidis, vera fabulosis discer-
nere callidi; secretorum tenacissimi, pro utilitate suæ
civitatis adversus quaslibet corruptiones obstinati.

XIV.
Præfecto-
rum rei
nummarie
officia.

*Qui Opibus civitatis colligendis aut dispensandis præ-
sunt*, caveant ab omni non necessaria acerbitate; nec
ob proprium quæstum, aut per petulantiam vel ma-
lignitatem animi, oneris quid adjiciant; publici nihil
intervertant; quibus de publico quid solvendum, illis
citra moras non necessarias satisfaciant.

XV.
Officium ci-
vis quous-
que duret?

Durat autem civium speciale officium, quamdiu in
ea functione, ex qua illud profluit, sunt constituti:
qua ubi abeunt, & illud expirat. Generale itidem du-
rat, quamdiu cives sunt. *Cives* autem esse desinunt,
vel si consensu expresso aut tacito civitatis discedant,
& alibi sedem fortunarum figant, vel si ob delictum
in exilium ejiciantur, & jure civitatis priventur; vel
si hostica vi oppressi in victoris ditionem concedere
adigantur.

F I N I S.



Books Printed for J. Knapton, at the Crown in St. Paul's Church-Yard.

A Demonstration of the Being and Attributes of God; more particularly in Answer to Mr. Hobbs, Spinoza, and their Followers. Wherein the Notion of Liberty is stated, and the Possibility and Certainty of it proved, in Opposition to Necessity and Fate. Being the Substance of Eight Sermons Preach'd at the Cathedral-Church of St. Paul, in the Year 1704 at the Lecture Founded by the Honourable Robert Boyle, Esq; The Second Edition. Price 3 s.

A Discourse concerning the Unchangeable Obligations of Natural Religion, and the Truth and Certainty of the Christian Revelation. Being Eight Sermons Preach'd at the Cathedral-Church of St. Paul, in the Year 1705, at the Lecture Founded by the Honourable Robert Boyle Esq; The Second Edition, Pr. 5 s.

A Paraphrase on the Four Evangelists. Wherein, for the clearer Understanding of the Sacred History, the whole Text and Paraphrase are Printed in separate Columns over-against each other. Together with Critical Notes on the more difficult Passages. Very Useful for Families. In 2 Vol. 8vo. Price 12 s.

The whole Duty of a Christian, plainly Represented in three Practical Essays, on Baptism, Confirmation and Repentance. Containing full Instructions for a Holy Life: With earnest Exhortations, especially to young Persons, drawn from the Consideration of the Severity of the Discipline of the Primitive Church. The 2d. Edit. Pr. 6 d. 100 for 2 l. fine Paper Bound 1 s.

Some Reflections on that part of a Book call'd *Amyntor*, or, The Defense of Milton's Life, which relates to the Writings of the Primitive Fathers, and the Canon of the New Testament. In a Letter to a Friend. 8o. Price 6 d.

The Great Duty of Universal Love and Charity. A Sermon Preach'd before the Queen, at St. James's Chapel. On Sunday December the 30th, 1705. Price 6 d.

A Letter to Mr. Dodwell; Wherein all the Arguments

ments in his *Epistolary Discourse* against the Immortality of the Soul are particularly answered; and the Judgment of *the Fathers* concerning that matter truly represented. The Third Edition. Price 1 s.

— Defence of it. Price 3 d.

— Second Defence. Price 6 d.

— Third Defence 1 s.

Jacobi Rohaulti Physica. Latine vertit, recensuit, & uberioribus jam Annotationibus ex illustrissimi *Isaaci Newtoni* Philosophia maximam partem haustis, amplificavit & ornavit. Accedunt etiam in hac secunda Editione, novæ aliquot Tabulæ æri incisæ. 8vo. Price 8 s. All these by the Reverend Mr. Clarke.

Several Discourses, concerning the Shortness of Humane Charity. The Perfection of the Mercy of God. The difference of Times with respect to Religion. The Joy which the Righteous have in God. The secret Blasting of Men. The instructive Discipline of God. The Danger of Unfaithfulness to God. The Malignity of Popery. The Deceitfulness of Sin. The Conversion of a Sinner. Also, the Prayer used before Sermon. Vol. I. The Second Edition.

Several Discourses, concerning the true Valuation of Man. The Necessary Repentance of a Sinner. The Exercise and Progress of a Christian. The Frailty of Humane Nature. The Justice of one towards another. The Nature of Salvation by Christ, &c. Being Twenty Sermons, Vol. II.

Several Discourses, concerning the moral part of Religion Reinforc'd by Christianity. The Reconciliation of Sinners by the Death of Christ. The Meditation of Christ, the Grand Institution of God. The Arguments by which Men should be persuaded to Reconcile unto God. The Essence of Religion a Disposition for God. The Decency of Life recommended by Religion. The glorious Evidence and Power of Divine Truth. The Venerable Nature, and Transcendent Benefit of the Christian Religion. The Absolute Necessity of Religious Obedience, and unavoidable Perdition of the Disobedient. The Illustri-

ous

ous Manifestations of God, and the inexcusable ignorance of Men. The unnatural Ingratitude of the Profane and Irreligious. The miserable Degeneracy of Men through their Affectation of Atheism, and practise of Wickedness. The direful Vengeance which falls upon the Souls of incorrigible Sinners. That those who are truly Religious will be delivered from all dangerous Errours about Religion. That the Unity of the Church is carefully maintained by all those who are sincere Christians. Vol. III.

Several Discourses, of whatsoever things are True, &c. The fourth and last Volume. All four by the Reverend and Learned *Benjamin Whitcote*, D. D. sometime Minister of *St. Lawrence Jury, London*. Examined and Corrected by his own Notes; and Published by *John Jeffery*, D. D. Arch-Deacon of *Norwich*. Price 5 s. each Volume.

Confessio, five Declaratio, Sententiæ Pastorum, qui in Fœderato Belgio Remonstrantes vocantur, super præcipuis Articulis Religionis Christianæ, 12vo. Price 1 s. 6 d.

Dictionarium Sacrum seu Religiosum. A Dictionary of all Religions, Ancient and Modern, whether Jewish Pagan, Christian or Mahometan. More particularly Comprehending, I. The Lives and Doctrines of the Authors and Propagators. II. The Respective Divisions, Sects and Heresies. III. Not only the True, but False Objects of Worship, such as Heathen Gods, Idols, &c. IV. The various Ways and Places of Adoration. V. All Religious Orders and Communities. VI. Sacred Rites, Utensils and Festivals. VII. Distinct Offices and Functions. VIII. Rules, Customs, Ceremonies, &c. Price 4 s. 6 d.

St. Austin's Meditations,	venues 2 parts 8vo.
by Dr. Stanhope 2d. Ed.	---Ballance of Trade, 8vo.
pr. 5 s.	---on Grants and Resump-
Mr. Ditton's Institution of	tions 8vo.
Fluxions. Price 5 s,	---on Ballance of Power,
Dr. Davenant on the Re-	8vo.

- on War abroad and Peace at home, 8vo.
 Cap. *Dampier's Voyages* round the World, 1st Part 5th Ed.
 —2d Vol. 3d. Edit.
 —3d. Vol.
Funnells Voyage, 8vo.
Waser's Voyages, 2d. Edit.
 Capt. *Hack; Wood, &c.* Collection of Voyages.
 The God-father's Advice to his Son, 120. 3d. Edit.
 Government of the Passion, 120. 2d. Edit.
 Dr. *Sydenham's Processus*, 12s.
Salmon on Sydenham. 8vo.
Malbranch of Morality. 8vo.
 A New Method of curing Fevers, 12vo.
Barns's Anacreon, 12vo.
Woolstons old Ayology.
 A Discourse upon uniting Scotland with England.
 An Account of the Origin and Formation of Fossil Shells, &c.
 Dr. *Scots Christ. Life*, 5 Vol. 8vo.
Ellis de Articulis.
Plutarch's Lives, 5 Vol.
Littletons Dict. 4to.
 Mr. *Wingate's Arithmetick*, the 11th Edit.
 History of the Inquisition of Goa by Mr. *Wharton*.
 Artif. Clock-maker 12vo.
 pr. 1s. 6d. 2d. Edit.
- Arcana Imperii Detecta*, 8vo.
Boyer's Dictionary in 40.
 —Idem 8vo. 2d. Edit.
 View of the Posture of Affairs in Europe.
Surgeons Assistant, 8vo.
Life of King James, 8vo.
 —of King *William* 8vo.
 Description of the Coast of Guinea, 8vo.
 Introduction to the History of Asia, Africa, and America, 8vo.
De Chales Euclid, Eng. 8vo.
Bennet of Schism, 8vo
 —Confutation of Popery, 8vo.
 —of Quakerism, 8vo.
 —Devotions 12vo. p. 1s. 6d.
 —Brief Hist. of joynt use of Prayer, pr. 5d.
 —Discourse of joynt Prayer, pr. 2s. 6d.
L'Estranges Ælop. Fol.
Horace Delph. 8vo.
Screvelius's Lexicon 8vo.
Seneca's Morals 8vo.
Hookers Polity, Fol.
Tillotson's Works, Fol.
 —in 8vo. 14 Vol.
Patricks Commentary, 9 Vol. 40.
Gradus ad Parnassum 120,
 General Gauger, 8vo.
Cowley's Works, 2 vol. 8vo.
Virgill Delph.

